

ДОНЕЦЬКИЙ ЮРИДИЧНИЙ ІНСТИТУТ
ЛУГАНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Б.В.Деревянко

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ
СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ
ПРОМИСЛОВО-ФІНАНСОВИХ ГРУП
В УКРАЇНІ**

Монографія

Донецьк 2006

Деревянко Б.В. Правове регулювання створення та діяльності промислово-фінансових груп в Україні: Монографія. – Донецьк: ДЮІ, 2006. – 200 с.

ББК 67.99(2)32

Д 36

*Рекомендовано до друку вченою радою
Донецького юридичного інституту
Луганського державного університету МВС України.
Протокол № 1 від 25.01.2006 р.*

Деревянко Б.В. Правове регулювання створення та діяльності промислово-фінансових груп в Україні: Монографія. – Донецьк: ДЮІ, 2006. – 200 с.

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Грудницька С.М. – кандидат юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник Інституту економіко-правових досліджень НАН України

Шелухін М.Л. – кандидат юридичних наук, доцент, начальник кафедри господарського права ДЮІ ЛДУ МВС України

У монографії надано характеристику промислово-фінансовим групам як суб'єктам господарського права, досліджено особливості розвитку промислово-фінансової інтеграції, визначено й удосконалено законодавче і наукове поняття промислово-фінансових груп і проаналізовано їх види, досліджено правові засади створення та діяльності промислово-фінансових об'єднань за кордоном. Розглянуто договірні відносини і запропоновано вдосконалене визначення правової природи Генеральної угоди ПФГ як особливого виду договору про спільну діяльність, виокремлено стадії створення промислово-фінансових груп і визначено напрями і визначено напрями спрощення й оптимізації порядку створення промислово-фінансових груп. Досліджені особливості формування та використання майнової бази промислово-фінансових груп, а також питання управління у межах груп. Розглянуто засоби державної підтримки суб'єктів господарювання, які виконують державні програми, і запропоновано їх застосування до промислово-фінансових груп.

Для наукових співробітників, юристів, викладачів і студентів юридичних та економічних вищих навчальних закладів.

ISBN 966-8950-11-9

Б.В. Деревянко, 2006

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	4
ВСТУП	6
ГЛАВА 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОМИСЛОВО-ФІНАНСОВИХ ГРУП ЯК СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА	
1.1. Історія розвитку промислово-фінансової інтеграції та необхідність створення промислово-фінансових груп у сучасних умовах.....	8
1.2. Поняття і види промислово-фінансових груп.....	31
1.3. Зарубіжний досвід правового регулювання створення і діяльності промислово-фінансових груп.....	58
ГЛАВА 2. СТВОРЕННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВО-ФІНАНСОВИХ ГРУП	
2.1. Створення промислово-фінансових груп.....	83
2.2. Майнова основа господарювання промислово-фінансових груп.....	98
2.3. Управління промислово-фінансовими групами.....	109
ГЛАВА 3. ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВО-ФІНАНСОВИХ ГРУП В УКРАЇНІ	
3.1. Загальні засади державного регулювання створення та діяльності промислово-фінансових груп в Україні.....	126
3.2. Правові засоби державного стимулювання створення та діяльності промислово-фінансових груп.....	137
ВИСНОВКИ.....	155
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	160
ДОДАТКИ.....	186

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АМК України –	Антимонопольний комітет України;
АРК –	Автономна республіка Крим;
ВАТ –	відкрите акціонерне товариство;
ВВП –	валовий внутрішній продукт;
ВР України –	Верховна рада України;
Генеральна угода ПФГ –	Генеральна угода про спільну (сумісну) діяльність щодо виробництва кінцевої продукції ПФГ;
ГК України –	Господарський кодекс України, прийнятий 16 січня 2003 року;
ДАК –	державна акціонерна компанія;
ДПА –	державна податкова адміністрація;
Закон про ПФГ –	Закон України «Про промислово-фінансові групи в Україні» від 21 листопада 1995 року № 437/95-ВР;
Закон РФ про ФПГ –	Федеральний закон Російської Федерації «Про фінансово-промислові групи» від 30 листопада 1995 року № 190-ФЗ;
КМУ –	Кабінет Міністрів України;
НБУ –	Національний банк України;
НДІ –	науково-дослідний інститут;
НДДКР –	науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи;
НПА –	нормативно-правовий акт;
НТП –	науково-технічний прогрес;
ПДВ –	податок на додану вартість;
Положення про ПФГ –	Положення про створення (реєстрацію), реорганізацію та ліквідацію промислово-фінансових груп, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 20 липня 1996 року № 781;

Деревянко Б.В. Правове регулювання створення та діяльності промислово-фінансових груп в Україні: Монографія. – Донецьк: ДЮІ, 2006. – 200 с.

ПФГ –	промислово-фінансова група;
СЕЗ –	спеціальна економічна зона;
ТНК –	транснаціональна корпорація;
ТПР –	територія пріоритетного розвитку;
ФДМ –	Фонд державного майна;
ФПГ –	фінансово-промислова група;
ЦК РФ –	Цивільний кодекс Російської Федерації;
ЦК України –	Цивільний кодекс України, прийнятий 16 січня 2003 року;
ЦК ФПГ –	центральна компанія ФПГ.

ВСТУП

У сучасних умовах жорсткої конкуренції між великими корпоративними об'єднаннями, впливу транснаціональних корпорацій на економіку країн та регіонів світу надзвичайно актуальним є формування власних великих промислово-фінансових об'єднань. Одним з ефективних засобів консолідації промислового і фінансового капіталу, налагодження вигідних технологічних і господарських зв'язків, залучення інвестицій і підйому рівня виробництва, забезпечення інноваційної моделі розвитку є створення ПФГ, проте попри нагальну потребу та позитивний зарубіжний досвід функціонування промислово-фінансових об'єднань ПФГ в Україні не отримали поширення.

Процес формування правової бази створення та діяльності ПФГ в Україні відбувається складно і суперечливо. Перша спроба надати ефективне правове забезпечення процесам створення ПФГ (ФПГ) була зроблена в Положенні про фінансово-промислові групи в Україні, затверджене указом Президента України від 27 січня 1995 року. Цей указ не набув чинності, а 5 травня 1996 року після подолання вето Президента України почав діяти Закон про ПФГ, на виконання якого 20 липня 1996 року постановою Кабінету Міністрів України № 781 було затверджене Положення про ПФГ. Однак створена правова база виявилася недостатньою для поширення ПФГ в Україні. Лише 16 травня 2001 року постановою КМУ № 547 було видано постанову про створення першої вітчизняної ПФГ – ПФГ «Титан» з метою реалізації Комплексної програми розвитку кольорової металургії України, але її не було зареєстровано у Міністерстві економіки та з питань європейської інтеграції. А вже 28 жовтня 2004 р. постановою КМУ № 1420 було скасовано постанову від 16 травня 2001 р. № 547 і ПФГ «Титан» ліквідовано.

Прийняття Господарського кодексу України спричинило новий етап розвитку господарського законодавства, була підтверджена необхідність збереження і розвитку ПФГ як організаційно-правової форми господарювання,

кодифіковані основні засади правового регулювання у цій сфері. Однак прийняте раніше спеціальне законодавство про ПФГ містить положення, що стоять на заваді створенню ПФГ. Нагальною є потреба в удосконаленні спеціального законодавства щодо державного стимулювання створення та діяльності ПФГ, регулювання майнових відносин і організації управління ПФГ тощо.

І хоча за останні роки з метою подолання економічних проблем створення та діяльності ПФГ в Україні групою вчених було здійснено відповідні економічні дослідження (правових проблем створення та діяльності ПФГ в Україні торкалися окремі вчені-юристи, і ці проблеми в основному розглядалися крізь призму дослідження загальних питань господарського права), комплексне предметне їх дослідження не проводилося.

Викладене свідчить про необхідність дослідження правового статусу ПФГ та їх учасників з метою розроблення як загальних напрямів удосконалення законодавства про ПФГ, так і конкретних пропозицій щодо створення умов для діяльності ПФГ в окремих галузях виробництва.

ГЛАВА 1

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОМИСЛОВО-ФІНАНСОВИХ ГРУП ЯК СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА

1.1. Історія розвитку промислово-фінансової інтеграції та необхідність створення промислово-фінансових груп у сучасних умовах

Історія людської цивілізації знала війни та революції, зміни соціально-економічних формацій та способів виробництва, розділення та об'єднання різних сфер діяльності, галузей виробництва тощо. У свій розділення були об'єктивно необхідними і всебічно сприяли поглибленню розподілу праці, спеціалізації та зростанню майстерності виробників, що, у свою чергу, мало позитивний вплив на розвиток суспільства. Але з появою надлишкового продукту історичний розвиток вийшов на якісно новий рівень. Можливість досягти значного економічного ефекту виникла лише внаслідок розвитку інтенсивних інтеграційних процесів. Завдяки такій інтеграції у господарській сфері впродовж розвитку класового суспільства активно створювалися різноманітні об'єднання. Вони мали різний правовий статус, неоднакову організаційну структуру, різнилися за сферами, цілями, обсягами діяльності тощо, але при цьому мали спільну рису – максимальну спрямованість на досягнення головної мети діяльності.

Одним з найбільш прогресивних видів об'єднань підприємств є ПФГ, або ФПГ, які об'єднують підприємства, установи, організації та фінансово-кредитні установи або банки у великі господарські системи в межах однієї чи багатьох країн. Такі об'єднання спираються на інтеграцію промислового та фінансового капіталу, яка суттєво підвищує ефективність використання матеріальних, технічних, технологічних, фінансових, інформаційних, управлінських та інших ресурсів для завоювання нових сегментів ринку. Виходячи з визначення поняття «економічна інтеграція» як форми інтернаціоналізації господарського життя, що виникла після Другої світової війни; об'єктивного процесу поєднання національних господарств і здійснення узгодженої міждержавної економічної політики [1, с. 500], з визначення поняття «інтеграції» (від лат. «integratio» – відновлення, оновлення і «integer»

– цілий) як об'єднання економічних суб'єктів, поглиблення їх взаємодії (взаємовпливу, взаємопроникнення, взаємозбагачення та ін.); розвитку зв'язків між ними [2, с. 307; 3, с. 668; 4, с. 158; 5, с. 239], промислово-фінансову інтеграцію можна визначити як об'єднання банків (фінансово-кредитних установ) і промислових підприємств, поглиблення взаємодії між ними, взаємне «переплетіння» майнових прав з метою досягнення певних економічних результатів; об'єктивний процес переплетіння у межах господарської системи однієї чи кількох країн фінансових, матеріальних, людських, управлінських та інших ресурсів промислових підприємств, фінансово-кредитних установ, банків і здійснення узгодженої економічної політики. В результаті такої інтеграції за рахунок взаємопроникнення капіталів досягається покращення основних мікроекономічних показників діяльності об'єднання. Процеси створення промислово-фінансових об'єднань почали здійснюватися на межі XIX та XX століть після вступу капіталізму в стадію імперіалізму і найбільш активізувалися під час глобалізації світової економіки (наприкінці XX-початку XXI століть), коли інтенсивний розвиток НТП призвів до максималізації розподілу праці та поглиблення конкурентної боротьби між суб'єктами господарювання. У цій боротьбі, як правило, дрібні підприємства й компанії, що через брак достатньої кількості ресурсів, незначні обсяги виробництва й реалізації продукції тощо не мали можливості застосовувати різноманітні маркетингові стратегії, банкрутували і тим чи іншим шляхом переходили у власність або під управління великих корпорацій. Останні, використовуючи спеціальні управлінські комплекси, поглинали інші підприємства, набували монопольного стану на певних ринках і отримували надприбутки. У той же час, важливої ролі у місцевій та міжнародній економіці набули комерційні банки, що було пов'язано з розширенням видів банківських операцій, збільшенням кількості банківських послуг, активним залученням коштів майже всіх верств населення. Маючи у своєму розпорядженні значну кількість вільних грошових коштів і розуміючи надзалежність підприємств від фінансових вливань, банки почали активно виконувати функції кредиторів, тим самим значно примножуючи власні прибутки. При цьому, як і в промисловості, серед банківських установ точилася жорстка конкурентна боротьба. Великі банки, які об'єктивно мали і мають зараз можливість більш

відповідально гарантувати збереження вкладів, меншою мірою, ніж інші, страждають від коливань ринкової кон'юнктури. Вони також володіють більшим вільним капіталом, необхідним для забезпечення попиту великих підприємницьких структур у кредитах, витісняють малі й об'єднуються у великі групи банківських установ. У ході цього об'єднання незначні банки поглинаються більш значними, які зливаються між собою і поступово утворюють міцні банківські монополії, активно контролюють ринок кредитів, цінних паперів, грошовий обіг, а також мають вплив на суспільно-політичне життя взагалі. Вони стають не просто тимчасовими посередниками у розрахунках, а постійними кредиторами певних галузей та підприємств, довготерміновими вкладниками до їхнього основного капіталу. Довготермінові зв'язки як перша форма взаємодії банківського та промислового капіталів значною мірою сприяли зацікавленості банкірів у результатах роботи підприємців, тобто об'єднанню й ототожненню їхніх інтересів.

Ще тісніші зв'язки між банками і промисловими підприємствами, як правило, формуються на підґрунті системи участі, коли банки здійснюють емісійно-засновницькі операції – випуск і розміщення цінних паперів промислових акціонерних товариств, а також отримують у цих акціонерних товариствах цінні папери. При цьому банком авансується необхідний грошовий капітал, після чого цінні папери можуть продаватися за більш високим курсом. Це дозволяє банку отримувати значну частину засновницького прибутку. Крім цього, банки беруть активну участь у різних фінансових реорганізаціях компаній. В результаті у власності банків або на довірчому зберіганні концентруються великі пакети акцій і облігацій промислових компаній. Такого роду операції стають одним із головних джерел прибутку банків.

Інтеграція банків з промисловими підприємствами у формі особової унії передбачає можливість керівників банків (промислових підприємств) управляти промисловим підприємством (банком) власноруч або через призначених ними посадовців.

Отже, вперше у світовій історії внаслідок інтенсивного розвитку НТП, всебічного розподілу праці, активізації жорсткої конкуренції на межі XIX –

XX століть з'явилися великі об'єднання промислового і фінансового капіталів [детальніше див. 6, с. 14-37]. Одним із перших, хто комплексно дослідив ці процеси, був англійський економіст Дж. А. Гобсон, який у 1902 році визначив суть імперіалізму як бажання сильних та добре організованих промислових і фінансових груп створювати собі ринки збуту товарів і капіталів [7, с. 98]. Пізніше дослідження промислово-фінансової інтеграції продовжував австрійський економіст Р. Гільфердінг, який у 1910 році зазначив, що фінансовий капітал є певним симбіозом банківського та промислового, засобом управління промисловістю з боку банків [8, с. 301]. Процеси становлення та функціонування великих об'єднань промислового й фінансового капіталу досліджував також В.І. Ленін. Ним крізь призму критики монополізму, надмірної експлуатації робітників у межах таких монополій, різкого розшарування населення у передових капіталістичних країнах того часу, поглиблення нерівності між цими державами та їхніми колоніями й іншими країнами було підтверджено значення банківського і фінансового капіталу [9, с. 310-311, 326, 333, 344, 357].

У радянській економіці виникнення таких об'єднань у вигляді, який вони мали у провідних у ті часи капіталістичних країнах, було неможливим, оскільки суперечило панівним відносинам власності. Розвиток та роль ФПГ і ТНК розглядалися лише з позицій критики монополізму, посилення експлуатації трудящих, поглиблення розриву між розвиненими капіталістичними країнами та країнами, що розвиваються [10; 11; 12 та ін.].

Така критика була небезпідставною, адже наслідки неоднорідної інтенсивності розвитку країн з високим рівнем економіки та інших держав можна спостерігати донині. Але незалежно від критики промислово-фінансова інтеграція в цілому залишається прогресивним явищем. Отже, у сучасних умовах необхідно звернутись до пошуку прийнятних способів поведінки, протистояння негативним наслідкам та використання позитивного потенціалу на свою користь.

Більшість дослідників позитивно характеризували досліджуване нами явище. Значення фінансово-промислової інтеграції у світовому господарстві підтверджував один з провідних економістів XX століття Дж. К. Гелбрейт,

який визначив, що великі сучасні корпорації – це саме те, що є дійсністю, і це саме те, на що повинен бути звернений погляд економістів [13].

Інтеграції банківського і промислового капіталу передувала їх централізація, яка мала інтенсивний характер. Вона була притаманна і радянській економіці. Швидко відновити зруйновану війною радянську економіку вдалося завдяки високому рівню концентрації промислового, банківського, інтелектуального (наукового) та трудового капіталу державою. Так, із 209 товарних груп промислової продукції, що вироблялися в СРСР, 109 створювалися на 2-3 підприємствах [14, с. 73].

Високі показники централізації промислового і, тим більше, банківського капіталу спостерігалися у провідних капіталістичних країнах [15, с. 617-619; 6, с. 28]. На початковій стадії фінансова олігархія укладалася, головним чином, на основі родинних династій, пізніше знайшла прояв тенденція до підвищення ролі регіонального принципу формування й розвитку фінансової олігархії. Історично, особливо у США, між сімейними і регіональними угрупованнями фінансового капіталу тривалий час точилася гостра конкурентна боротьба. Поступово кордони між сімейними та регіональними ФПГ почали зникати.

З переходом до змішаної економіки у другій половині XX століття ФПГ стають інструментом державного регулювання, спрямованого на забезпечення розвитку стратегічно важливих галузей та завоювання позицій у світогосподарському просторі. Ідея пріоритетного фінансування стратегічно важливих галузей виникає у повоєнні роки та переслідує мету якнайшвидшої відбудови зруйнованої війною економіки. Програма Доджа-Шоупа, запропонована в Японії американською окупаційною владою, передбачала зменшення фінансування збиткових та пріоритетне фінансування стратегічних галузей економіки. Саме це, з-поміж інших чинників, зумовило досягнення за незначний проміжок часу японського «економічного дива» [16, с. 195].

На стику тисячоліть процеси глобалізації світової економіки, перехід до постіндустріального суспільства ще більше посилили інтеграцію фінансового та промислового капіталу. У цей же час найважливішого значення набуло транснаціональне об'єднання промислового і фінансового капіталів у ФПГ, до складу яких входили компанії з різних країн світу. У міжнародному праві вони

отримали назву ТНК. Маючи наддержавний характер, ТНК визначають напрями розвитку різних країн та регіонів планети. Управління транснаціональними ФПГ чи ТНК здійснюється керівниками з різних країн. Право більшості країн спрямовує норми на захист економіки від впливу міжнародних ТНК. Регулювання діяльності ТНК вийшло за межі національних законодавств. Цим питанням присвячено Кодекс іноземних інвестицій країн картахенської групи 1970 року, Хартію економічних прав та обов'язків 1974 року, Декларацію про міжнародні інвестиції і багатонаціональні підприємства від 21 червня 1976 року, резолюцію 30-тої сесії Генеральної Асамблеї ООН «Заходи проти корупції, що практикуються ТНК та іншими корпораціями, їх посередниками й іншими причетними до справи сторонами» та ін. [17, с. 55-58]. Усьому світу стало зрозуміло, що суто виробничі й навіть суто фінансові об'єднання значно програють змішаним, часто не витримують конкуренції з ними. Тому процеси об'єднання промислового капіталу з фінансовим об'єктивно повинні були розпочатися й у країнах Східної Європи.

На початку 90-х років минулого століття питання необхідності та доцільності фінансово-промислової інтеграції постали і перед Україною. Утворення правової бази організації та діяльності ПФГ проходило складно, на тлі парламентсько-президентського протистояння. 27 січня 1995 року було видано Указ Президента України про фінансово-промислові групи в Україні, яким затверджено Положення з аналогічною назвою [18]. Однак Указ чинності не набув. 5 травня 1996 року після подолання вето Президента України почав діяти інший НПА – Закон України «Про промислово-фінансові групи в Україні» від 21 листопада 1995 року [19]. На його підставі 20 липня 1996 року постановою КМУ № 781 було затверджене Положення про створення (реєстрацію), реорганізацію та ліквідацію промислово-фінансових груп [20].

Пізніше Президентом України видавалися Укази від 8 липня 1998 року № 754/98 «Про деякі питання створення промислово-фінансових груп» і від 1 червня 1999 року № 597/99 «Про деякі питання створення промислово-фінансових груп», якими пропонувалося скасувати зобов'язання виконувати державні програми. Зазначені Укази у дію не вступили, оскільки відповідні проекти Закону України «Про внесення змін до Закону про ПФГ» було

відхилено ВР України. Важливе значення отримало закріплення можливості створення ПФГ статтею 125 ГК України.

Однак, попри існування нормативної бази, процес створення (реєстрації) ПФГ в Україні відбувається надто повільно. Так, до травня 2001 року офіційно не існувало жодної ПФГ. Тільки 16.05.01 постановою КМУ № 547 було створено першу вітчизняну ПФГ «Титан» [21] з метою реалізації Комплексної програми розвитку кольорової металургії України, але її не було зареєстровано у Міністерстві економіки та з питань європейської інтеграції. Слід зазначити, що постановою КМУ від 28 жовтня 2004 р. № 1420 було скасовано постанову від 16 травня 2001 р. № 547 і ліквідовано ПФГ «Титан».

Крізь призму років та на основі зіставлення із законодавством і ситуацією у РФ необхідно визнати неефективну державну політику регулювання створення й діяльності ПФГ в Україні. Законом РФ про ФПГ не передбачалося обов'язкове виконання групами певних програм, проте активно стимулювалося їх створення. Вітчизняним законодавцем було відхилено законопроект Президента, який передбачав можливість створення ПФГ без обов'язкового виконання державних програм. Чинний Закон про ПФГ зобов'язання на групи накладає, а пільг надає недостатньо. В результаті у РФ кількість ФПГ, за різними даними, наближається до ста, а в Україні було зареєстровано лише одну ПФГ. Отже, промислово-фінансова інтеграція відбувалася об'єктивно, у результаті чого в економіці сформувалися промислово-фінансові об'єднання, які в економічній літературі отримали назву «фактичних», «неформальних» ПФГ, «ПФГ, що не мають офіційного статусу» [22, с. 35; 23, с. 32-33; 24, с. 70, 74; 25, с. 73; 26, с. 60]. Тобто вони не зареєстровані у встановленому Законом про ПФГ та Положенням про ПФГ порядку (у ЗМІ навіть вказуються конкретні прізвища «керівників», «володарів» або значних акціонерів та назви цих груп [27; 28; 29; 30; 31; 32; 33]), а тому не є правосуб'єктами. Звичайні складнощі процесу створення (реєстрації) та несуттєвість отримуваних переваг до цього аж ніяк не спонукає. З даних ЗМІ випливає, що «фактичні» ПФГ* стають «флагманами» «тіньової»

* Виходячи з визначення терміна «де-факто» (від лат. de-facto – фактично, насправді) як широко використовуваного у правознавстві для позначення життєвих фактів чи обставин, не закріплених у встановленій законом юридичній формі, на відміну від фактів де-юре,

економіки. Хоча у РФ «неофіційних» груп більше, проте вони більш підконтрольні державі, що зменшує «тінізацію» економіки. Тепер у РФ йдеться про «легалізацію» таких груп і виконання ними відповідних соціально-економічних програм. У нас буде складніше «домовитися» з «фактичними» ПФГ про реалізацію останніми державних програм. Для зацікавлення потрібне надання суттєвих пільг суб'єктам господарювання, що виконують державні програми, з одночасним вжиттям запобіжних заходів щодо можливості зловживань ними. Отже, необхідно стимулювати «легалізацію» «фактичних» ПФГ разом із створенням нових ПФГ. Тобто на перший план повинно вийти використання різноманітних пільг, гарантій та інших заходів державного регулювання економіки, передбачених ГК України [35, с. 6-7].

12 травня 2004 року КМУ до ВР України було направлено проект Закону України «Про промислово-фінансові групи», зареєстрований 13 травня 2004 року за номером 5503, обговорення якого відбулося 16 червня 2004 року на Круглому столі «Промислово-фінансові групи: проблеми законодавчого регулювання» у Науково-дослідному інституті приватного права і підприємництва Академії правових наук України. У ході обговорення вчені дійшли висновку, що проект нічим не кращий за чинний Закон про ПФГ. Крім цього, він невиправдано звужує регулювання спеціальним законодавством відносин у межах ПФГ, а також має недоліки порівняно з чинним Законом. Так, проектом пропонується скасувати зобов'язання ПФГ виконувати державні програми розвитку пріоритетних галузей виробництва і структурної перебудови економіки України. Слід зазначити, що у РФ законодавством спочатку не було передбачено зобов'язання ФПГ виконувати державні програми, однак зараз вчені і практики наполягають на його введенні. Також проектом КМУ пропонується поряд з національними і транснаціональними ПФГ створювати ПФГ нового виду – міждержавні – які майже нічим не відрізнятимуться від транснаціональних. Наявність такої можливості за законодавством РФ є також об'єктом критики російських вчених. Безперечно позитивним у законопроекті є усунення вимог до обсягів реалізації кінцевої

тобто фактів, офіційно засвідчених уповноваженими на це органами [34, с. 167] умовно назвемо такі об'єднання «фактичними» ПФГ.

продукції ПФГ, виключення обмеження щодо кількості банків у ПФГ. Суперечливим виглядає зняття обмеження щодо можливості підприємств, установ, організацій бути учасником лише однієї ПФГ. До цього питання треба підходити з урахуванням індивідуальних особливостей конкретних видів учасників. З проекту вилучено статтю 4 чинного Закону «Пільги, що надаються головному підприємству та учасникам ПФГ». Аргумент, що КМУ погодився повернутися до цього питання після прийняття Податкового кодексу України, уявляється недостатнім.

Крім викладеного, проект не усуває деякі недоліки чинного Закону. Зокрема, залишає невиправдано складним порядок створення ПФГ, не торкався важливих питань, якими б визначалася компетенція органів управління ПФГ, майнові аспекти діяльності ПФГ, інші заходи державного регулювання економіки тощо. Під час обговорення проекту учасники Круглого столу дійшли висновку щодо необхідності розроблення нового проекту Закону про ПФГ. На нашу думку, доцільним є удосконалення чинного Закону про ПФГ.

З цією метою необхідно здійснити аналіз законодавства про ПФГ і на основі чинного Закону розробити проект Закону України «Про внесення змін і доповнень до Закону України «Про промислово-фінансові групи в Україні» і до деяких інших законодавчих актів України».

Отже, підбиваючи підсумки розгляду історії світової промислово-фінансової інтеграції, можна умовно виділити такі основні її етапи:

I етап – ранній (кінець XIX ст. – перша половина XX ст.). Характеризується централізацією промислового і фінансового капіталу, появою економічних промислово-фінансових об'єднань, які ще не були правосуб'єктами, їх розвитком, укрупненням та зміцненням;

II етап – зрілий (друга половина XX ст. – кінець XX ст.). Характеризується переходом промислово-фінансових об'єднань з економічної до юридичної площини. Їм адресуються відповідні правові норми; на них почали покладати державні завдання і надавати підтримку в їх виконанні. Тобто, в цей час у багатьох країнах світу економічні промислово-фінансові об'єднання набули якостей суб'єкта права;

III етап – сучасний, або глобалізаційний (з кінця XX ст.). Протягом цього періоду промислово-фінансові об'єднання перетворюються на гіпертрофічні, наднаціональні, наддержавні, транснаціональні об'єднання – ТНК, що визначають напрями світового розвитку. Тепер усе частіше країни стають інструментом для досягнення цілей ТНК. Законодавство на рівні держав більшою мірою спрямовується на послаблення ролі ТНК і захист власних інтересів. Питанням діяльності ТНК присвячуються норми міжнародного права.

Україна перебуває практично на ранній фазі промислово-фінансової інтеграції, хоча вже сформовано певну правову базу створення і діяльності ПФГ, характерну для зрілого періоду. Юридично ПФГ є великими об'єднаннями підприємств, яким адресуються відповідні законодавчі норми. На них покладається виконання державних програм розвитку пріоритетних галузей виробництва і структурної перебудови економіки України. Проте фактично офіційне створення відповідно до Закону про ПФГ ще не розпочалося. Навіть ПФГ «Титан», про створення якої було видано постанову КМУ, до кінця державну реєстрацію не пройшла, оскільки не зареєструвалася у Міністерстві економіки та з питань європейської інтеграції, а зараз є ліквідованою. Тобто, згідно із Законом про ПФГ це промислово-фінансове об'єднання не мало права використовувати назву «ПФГ», хоча ним реалізовувалася Комплексна державна програма розвитку кольорової металургії України і забезпечення вітчизняного ринку двоокисом титану. Її головне підприємство чотири рази на рік звітувало перед КМУ, який вважав це об'єднання ПФГ, про виконання програми. Враховуючи зазначене, надалі на позначення вказаного суб'єкта господарювання на час дії постанови КМУ № 547 від 16 травня 2001 року умовно будемо використовувати термін «ПФГ».

Отже, для успішного конкурування із зарубіжними наддержавними промислово-фінансовими об'єднаннями вітчизняним ПФГ необхідно якомога швидше пройти шлях від раннього до сучасного етапу промислово-фінансової інтеграції. Використовуючи історичний досвід регулювання цих процесів, можна зробити це навіть швидше, ніж раніше. За розвитком виробничих сил Україна зараз перебуває в ситуації, аналогічній тій, що спостерігалася у деяких країнах світу перед створенням ФПГ (прикладом може послужити ситуація

Японії кінця 40-х – початку 50-х років минулого століття). Використання історичного досвіду регулювання процесів функціонування ПФГ з превалюючими публічно-правовими засадами повинно сприяти подоланню економічних проблем у нашій країні.

Викладене свідчить про понадстолітню історію промислово-фінансової інтеграції, а також показує, що Україна, маючи недосконалу правову базу, яка регулює ці процеси, залишається осторонь від активного використання можливостей промислово-фінансової взаємодії. Причиною цього може бути недосконалість законодавства та особливості вітчизняної господарської системи.

Для держави ПФГ повинні стати важелем конкурентної боротьби з аналогічними іноземними структурами та протидії «тінізації» економіки. Створення великих об'єднань підприємств з промисловим і фінансовим капіталом, яким були адресовані норми прямого й непрямого державного регулювання, дозволили країнам з досить несхожим ладом досягти значних економічних результатів. Використання історичного досвіду регулювання процесів функціонування промислово-фінансових об'єднань повинно сприяти подоланню економічних проблем у нашій країні.

Основою зацікавлення потенційних учасників ПФГ у створенні групи повинно стати подолання неоднозначного ставлення до досліджуваного явища. Доведення необхідності та доцільності створення (реєстрації) ПФГ дозволить зацікавити у цьому суб'єкти господарювання України, які зможуть активніше використовувати можливості співпраці капіталів, покращувати звітні показники, відраховувати більші суми податків та зборів до Державного та місцевих бюджетів, більші суми коштів спрямовувати на покращення умов праці та захист навколишнього середовища тощо і при цьому реалізовувати загальнонаціональні програми розвитку пріоритетних галузей виробництва і структурної перебудови економіки України. Це, у свою чергу, позитивно вплине на макроекономічні показники країни, зміцнення стабільності підприємств-учасників ПФГ, розвиток соціальної сфери держави.

Слід враховувати, що у світовій економіці в умовах тотальної глобалізації процеси об'єднання промислових і фінансових компаній набули гіпертрофічних масштабів. За даними ООН, зараз у світі нараховується понад

60 тисяч ТНК, які мають 820 тисяч зарубіжних філій, а внутрішньокорпоративними контрактами охоплюють всі країни й види господарської діяльності. Обсяг продажів зарубіжних філій відносно світового ВВП ще у 2000 році склав 50% [36, р. 9]. А в США на кожну з 200 ТНК припадає в середньому 0,2% ВВП країни [37, с. 76]. ТНК контролюють до половини світового промислового виробництва, понад 60% зовнішньої торгівлі, приблизно 4/5 патентів і ліцензій на нову техніку, технології та ноу-хау [38, с. 54]. Капітал ТНК, який щоденно використовується у фінансових спекуляціях, ще у 1999 році досяг 1,5 трлн. дол. США. Це у 29-30 разів перевищує щоденний світовий продаж товарів та послуг, а обсяги продажів лише однієї корпорації «General motors» перевищують ВВП таких країн, як Швейцарія, Австрія та Швеція разом узятих. Маючи фінансову незалежність та впливову підтримку з боку Міжнародного валютного фонду, Світового банку, Міжнародної фінансової корпорації, Міжнародної асоціації з розвитку, Всесвітньої торгової організації та ін., що практично не регулюють діяльність ТНК, а скоріше сприяють їх функціонуванню, зменшуючи вплив національних урядів, ТНК спрямовують діяльність на захоплення нових ринків і підкорення економік окремих держав [39, с. 87-89; 40]. Діяльність таких ТНК в Україні спрямована, головним чином, на захоплення ринку (причому, по можливості, повне). Така політика з їхнього боку здійснюється й стосовно інших країн. За допомогою політичних, економічних та інших методів «розчищаються» шляхи для ТНК. Як зазначає Д.В. Задихайло, будь-який іноземний інвестор, а особливо ТНК, вказав би на значну зацікавленість у факторі наявності військово-політичного контролю з боку його країни над державами-реципієнтами [41, с. 15].

Протидією захопленню українського ринку закордонними ТНК повинна стати державна політика, спрямована на створення великих об'єднань підприємств – ПФГ. Вони, на відміну від зарубіжних ТНК, забезпечуватимуть виконання державних програм розвитку виробництва. Більшість вітчизняних вчених погоджується з цим. Розглянемо тези й аргументи відомих економістів та юристів, які багатоаспектно досліджували питання промислово-фінансової інтеграції, дамо оцінку необхідності та доцільності створення й діяльності

ПФГ в Україні й визначимо їх переваги порівняно з іншими суб'єктами господарювання.

Російські економісти обґрунтовують безперечну необхідність створення ФПГ. Так, слід погодитися з думкою В.Д. Рудашевського про спрямованість ФПГ на залучення фінансових ресурсів та їх вкладення й концентрацію за перспективними напрямками розвитку власного сектора на внутрішньому та зовнішньому ринках [42, с. 66]. Група російських економістів на чолі з академіком Л.І. Абалкіним обстоюють раціональне використання значних банківських ресурсів лише в промисловості, адже провідні економічні вчення про природу багатства, починаючи з класичної школи та її представника А. Сміта визначали єдиним джерелом виникнення вартості матеріальне виробництво [43, с. 239-240]. З А.В. Суворовим, вважаємо, слід погодитися відносно провідних напрямів діяльності ФПГ – залучення інвестицій на взаємовигідних умовах та диверсифікації (розподілення) фінансового ризику [44, с. 13]. Існує також нагальна потреба у міжгалузевому та міжрегіональному «перетіканні» капіталу між підприємствами групи [45, с. 51]. Економічна практика РФ свідчить, що однією з головних переваг ФПГ є спроможність залучення ресурсів на вигідних для себе умовах. Готовність кредиторів надавати учасникам ФПГ значні суми під відносно низькі відсотки визначають такі обставини: 1) здійснення головним підприємством розрахункових операцій дочірніх компаній, що забезпечує прозорість службової інформації; 2) участь банку в роботі ФПГ як одного з акціонерів, що забезпечує зниження кредитного ризику; 3) політика держави, спрямована на всебічне підтримання підприємств, які входять до ФПГ; 4) орієнтація кредиторів і позичальників у межах ФПГ на спільний довготерміновий результат [46, с. 22-23]. Практика країн Західної Європи, Америки та Азійсько-Тихоокеанського регіону однозначно стверджує: національний капітал отримує шанс постати силою, конкурентоспроможною на світових ринках, якщо значною своєю частиною структурується у фінансово-промислово-торгові корпоративні ядра, які ефективно регулюються та підтримуються державою [23, с. 28]. Окремо слід відзначити публічний аспект у діяльності таких корпорацій.

В умовах жорсткої конкурентної боротьби між великими корпоративними структурами у більш вигідному стані опиняються групи, які

мають перспективні програми розвитку в межах однієї чи кількох галузей виробництва; де розроблено відповідні технологічні розробки та ноу-хау; у яких належним чином налагоджені зв'язки між головним підприємством (центральною компанією) та учасниками щодо управління або координації діяльності групи, між учасниками щодо тісної співпраці в процесі виробництва продукції та її збуту, у яких тимчасово вільні фінансові кошти постійно розподіляються між учасниками та перебувають у господарському обігу, які активно фінансують науку, спрямовують значні кошти на НДДКР. Цю тезу обстоюють С.Е. Жилінський та А.М. Ковальова [47, с. 431; 48, с. 364]. З ними неможливо не погодитися, адже у часи постіндустріального суспільства технології набули значно більшого значення, ніж виробництво, про що свідчить, зокрема, приклад японської економіки [49]. ПФГ покликані скласти конкуренцію великим зарубіжним корпораціям, адже вони об'єктивно мають більше можливостей порівняно з окремими підприємствами для фінансування науки.

З метою підтвердження цієї та інших тез розглянемо аргументи українських економістів – учених та практиків.

В. Дикань стверджує, що вихід України на рівень розвинених держав можливий лише за рахунок науково-технічних «проривів», упровадження високоефективних ресурсозберігаючих технологій, освоєння випуску конкурентоспроможної продукції. Реалізувати все це можливо лише за умови об'єднання фінансового і промислового капіталів, тобто за допомогою створення ПФГ [50, с. 34]. Історичний досвід свідчить, що визначна роль в економіці розвинених країн належить великим ФПГ. Можна стверджувати, що це характерно для будь-якої країни, оскільки у країнах «третього» світу, що розвиваються, визначна роль в економіці також належить великим транснаціональним компаніям та національним ФПГ [50, с. 38], що перебувають на стадії створення. Вчений робить застереження, що хоча майбутнє України нерозривно пов'язане з ПФГ, штучне прискорення їх створення може призвести до самообману та дискредитації самої ідеї. Проте і зволікання може викликати потенційні моральні та матеріальні втрати [50, с. 38]. Коментуючи цю тезу крізь призму часу, слід нагадати, що процеси

створення промислово-фінансових об'єднань у вітчизняній економіці відбуваються об'єктивно, про що свідчить наявність «фактичних» ПФГ.

Вітчизняний практик С.Г. Сидоров важливою перевагою ПФГ вважає те, що підприємства одного технологічного ланцюга, які входять до складу групи, можуть використовувати механізм трансфертних цін. Вони розраховуються між собою за продукцію, що поставляється, не за ринковими, а за більш низькими трансфертними цінами. Зручне також і часткове або повне перенесення платежів ПДВ з проміжних стадій реалізації продукції однієї юридичної особи – постачальника – іншій юридичній особі – споживачеві – на останній у технологічному ланцюгу етап реалізації готової продукції. Тісна співпраця підприємств і банків у ПФГ забезпечує економію дефіцитних обігових коштів та за рахунок цього збільшує ефективність виробництва [51, с. 76]. Його теза про економію обігових коштів внаслідок тісної співпраці підприємств і банків є аналогічною позиції російських економістів.

Розглядаючи проблему інвестування української економіки як одну з найважливіших на сучасному етапі розвитку, вітчизняний економіст С.А. Циганов перше місце у ПФГ віддає комерційним банкам. При цьому він зазначає, що створення ФПГ та холдингів є одним з ефективних шляхів розв'язання проблеми інвестицій [52, с. 44]. Слід погодитися з тим, що одним із шляхів прискорення інвестиційних процесів є створення ПФГ. Однак сам процес їх створення перебуває у значній залежності від розв'язання цих та інших фінансово-економічних і господарсько-правових проблем.

Необхідно підтримати позицію, що у сучасних умовах розвиток ПФГ стає одним із основних напрямів світової економіки. ФПГ, які охоплюють промислові підприємства, дослідні організації, торговельні фірми, банки та інші структури, засновані на внутрішніх договірних відносинах, стали своєрідним каркасом ринкової економіки багатьох країн [53, с. 104; 54].

На користь створення ПФГ висловилося значна кількість вітчизняних економістів, які проводили дисертаційні дослідження з метою виявлення шляхів подолання економічних проблем, пов'язаних з функціонуванням ПФГ та їх учасників [55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64].

Вітчизняний економіст В. Шевчук, який висловлюється проти діяльності ПФГ, стверджує, що Японія, КНР, Південна Корея, країни-лідери реформ у

Східній Європі (Чехія, Польща, Словенія), Аргентина досягли успіхів без промислово-фінансової інтеграції, проте він погоджується з позитивним досвідом функціонування ФПГ у РФ [65]. З цим не можна однозначно погодитись. Відносно Японії і Південної Кореї, де значна частка ВВП припадає на кейрецу, сюдани і чеболі (форми промислово-фінансово-торгових об'єднань), можна посперечатися. Китай пішов шляхом майже безмежного створення СЕЗ, а країни-лідери реформ у Східній Європі отримали значні порівняно з Україною іноземні інвестиції. Тому цифрові показники цих країн не є аргументами проти створення ПФГ. А позитивний приклад РФ, економіка якої дуже схожа на вітчизняну, може бути аргументом на користь створення ПФГ в Україні.

Відносно можливості посилення впливу корпоративних структур як форми узгодження інтересів приватного бізнесу, менеджерів державного сектору економіки та політичної еліти, застереження мають сенс у разі недостатнього розвитку антимонопольно-конкурентного законодавства. При цьому також необхідно зазначити, що у певних випадках реорганізація великих монополістичних утворень може бути шкідливою. Адже між великими об'єднаннями також точиться жорстка конкурентна боротьба. Так, російський економіст А. Городецький свідчить, що розчленування таких гігантів, як російські акціонерні товариства «Газпром» і «ЕЭС России», не тільки не пожвавить конкуренцію, але й створить умови для виникнення багатошарових наростів посередництва, розростання криміналізації бізнесу, як це було у вугільній галузі після розукрупнення організаційно-управлінських форм та виділення великої кількості самостійних шахт як юридичних осіб [66, с. 34]. Негативні приклади бездумної демонополізації знаходимо в авіації РФ, де на базі Аерофлоту було створено понад 400 самостійних авіакомпаній, з яких лише 20 життєспроможні, а решта, маючи на балансі 1-3 літаки, позбавлені можливості нормальної організації польотів [67, с. 68]. Аналогічну думку висловлює російський юрист Є. Торкановський, який стверджує, що необхідно створювати ФПГ, користь від діяльності яких перевищить шкоду від монополізації. Як приклад суб'єкта господарювання, до якого застосовується цей підхід, він також наводить «Газпром» [68, с. 36]. Інший російський економіст В. Дементьєв підсумовує, що сучасна конкуренція – це

перш за все боротьба корпорацій за технічне лідерство та пріоритет у відкритті нових і перетворенні старих ринків. Це намагання якомога точніше вгадати напрямки змін у споживчих перевагах і максимально повно відтворити їх у відповідних продуктах. Тому конкуренція між такими системами є особливого роду «інноваційною», головним завданням якої є не витіснення суперника з позицій, які він уже посів, а намагання випередити його у чомусь новому, більш перспективному [69, с. 86]. Слід погодитися з ученим, що міжнародна конкуренція не є боротьбою за ринок певного міста чи району між малими підприємствами, це боротьба між сучасними фінансово-промислово-торговими корпораціями за світові ринки сировини, збуту, робочої сили. Зараз основна частина світового ВВП припадає не просто на великі підприємства, а на їх гіпероб'єднання. Малий та середній бізнес спрямовані, як правило, на діяльність у сфері торгівлі та надання дрібних побутових послуг, а не на розвиток стратегічних галузей промисловості. Слід погодитися з іншим російським економістом, що малі підприємства, складаючи до 75–80% від загальної кількості суб'єктів господарювання, забезпечують не більше 10–20% господарського обігу та обсягу промислової продукції, а «решта» належить корпоративним структурам, причому головним чином інтегрованим: концерновим компаніям, холдингам, ФПГ, консорціумам тощо [70, с. 85]. Ці пропорції підтверджують дані Бюро статистики США, які свідчать, що в 1984 році у цій країні діяло 3 млн. корпорацій порівняно з 13 млн. індивідуальних підприємців та 1 млн. товариств; на частку корпорацій припадало приблизно 89% загального доходу від підприємницької діяльності [71, с. 123]; а також дані «Статистичного щорічника компаній – юридичних осіб» Японії, у якому було засвідчено, що у 1982 році комерційною діяльністю займалося 1748967 компаній, серед яких з капіталом більше 1 трлн. йєн діяло 2195 компаній (це усього 0,13% від загальної кількості корпорацій). Однак їм належало 41,4% активів усіх компаній [72, с. 140]. У той же час малому та середньому бізнесу не вигідна деградація великого, адже, як правило, вони є його складовою [73; 74, с. 28].

Отже, з викладеного стає зрозумілим, що малий бізнес об'єктивно не зможе конкурувати з ТНК. Тому виникає необхідність у створенні великих

вітчизняних корпорацій (насамперед ПФГ) та підтримання цього процесу з боку держави.

І. Бик, М. Чумаченко, Л. Саломатіна стверджують, що однією з проблем, які заважають інтеграції промислового, комерційного і фінансового капіталу, є відсутність однозначного ставлення до ПФГ як до позитивного явища в економіці країни. Вони вважають, що надто повільне створення ПФГ призводить до негативних економічних наслідків [75, с. 16].

Деякі вчені, підтримуючи ідею створення ПФГ, висловлюють сумнів відносно доцільності прийняття окремого закону про ПФГ. Мотивація такого сумніву полягає в тому, що добровільне об'єднання легальних підприємств не потребує спеціального закону – у законодавстві більшості країн такий закон відсутній, а замість нього діють суворі антитрастівські (антимонопольно-конкурентні) закони, що обмежують монополію на ринку основної продукції [76, с. 40]. У відповідь слід нагадати, що Закон про ПФГ є єдиним спеціальним правовим актом, яким майже повністю регулюються усі процеси, пов'язані зі створенням та діяльністю ПФГ. Інші ж НПА неповно регулюють їх [77, с. 8]. Главою 12 ГК України закладено перспективні засади регулювання створення і діяльності ПФГ й інших об'єднань підприємств. ПФГ є особливим видом об'єднань підприємств, має публічно-правову мету діяльності, з виконанням якої кореспондує застосування особливого комплексу заходів державної підтримки, проходить особливий порядок реєстрації, реорганізації та ліквідації, відмінний від інших об'єднань підприємств та ін. Використання єдиного спеціального правового акту є зручним. А зміни до Закону про ПФГ та до деяких інших законодавчих актів України необхідні для уникнення суперечностей і протиріч між ними.

В.В. Костицький вказує на непрогресивність чинного Закону про ПФГ і навіть на юридичну можливість визнати його таким, що втратив чинність. Однак з огляду на конкретну економіку та менталітет українців таке рішення може призвести до суспільно-політичної відмови від ідеї створення ПФГ [78, с. 50-51]. Взагалі він підтримує необхідність створення ПФГ і наголошує, що досі актуальним для України залишається традиційний і випробуваний у світі шлях до економічного прогресу – через концентрацію промислового і фінансового капіталу, найбільш успішною формою якого може бути утворення

і діяльність ПФГ [78, с. 52]. У цьому випадку можливе включення відповідних норм про ПФГ у ГК України, тобто їх кодифікація.

Прогресивність великих корпорацій Є. Торкановський вбачає у створенні нового типу відносин, що втілюють у собі відмову від конкуренції у збуті, розділенні з партнерами стратегічної інформації та комерційних таємниць, трансферті ноу-хау, наданні фінансової та технічної допомоги. При цьому підвищується експортний потенціал, полегшується здійснення прогресивних структурних змін. Важливого значення автор також надає грамотному управлінню проектами у масштабах великих утворень. Так, за оцінками західних експертів, вміле управління проектом допомагає економити 15-30% часу і 20% фінансових коштів [68, с. 36, 53].

Російська практика свідчить, що у ФПГ відбувається об'єднання окремих форм капіталу у фінансово-промисловий капітал, якому притаманний специфічний характер руху та особлива форма обігу. Його застосування дозволяє значно підвищити віддачу та отримати прирощений прибуток в результаті їх спільного функціонування. Ефект від об'єданого використання капіталів (банківського та промислового) значно вищий за суму результатів їх окремого функціонування. І це лише один аспект виникнення й функціонування фінансово-промислового капіталу, появи нових організаційно-господарських структур, що забезпечують поєднання інтересів та прагнення до максимізації прибутку всіх учасників групи [79, с. 9-11]. Отже, промислово-фінансова інтеграція має значну кількість переваг порівняно з окремим використанням банківського й виробничого капіталів, і саме завдяки цьому ФПГ беруть участь у господарських системах багатьох розвинених країн світу. Як зазначається науковцями, основні передумови створення ПФГ у перехідній економіці України мають специфічний характер і переслідують такі цілі:

- забезпечення процедури приватизації майна державних підприємств;
- утворення сприятливих умов для реструктуризації промисловості в країні в цілому й регіонах;
- захист банків від несприятливих фінансових умов на початковому етапі їх утворення та розвитку;

- утворення захищених локальних розподільчих систем у процесі формування національного ринку;
- формування конкурентноздатних господарських об'єднань на національному рівні та у світовій ринковій системі [80, с. 94].

На користь необхідності створення ПФГ переконливо свідчать об'єктивні економічні показники господарської діяльності ФПГ РФ. Отже, відповідний Закон РФ «Про фінансово-промислові групи», яким було прийнято майже одночасно з українським (26 грудня 1995 року), вже має певний позитивний досвід у розв'язанні цього питання. Так, у 1996 році обсяги виробництва російських ФПГ перевищили 100 трлн.руб. (10 % ВВП країни) [79, с. 68]; а на частку 35 ФПГ, які реально діяли в РФ у середині 2000 року, теж припадало 10 % ВВП [81, с. 137]. За іншими даними, у РФ до 1994 року було зареєстровано 7 ФПГ, у 1995 році – 16, на кінець 1996 року – 46. На їх частку припадало близько 10 % ВВП. На початок 1999 року в РФ кількість офіційно зареєстрованих ФПГ збільшилася до 84, до складу яких увійшло понад 500 підприємств, у тому числі 100 фінансово-кредитних установ [82].

Як бачимо, кількісні характеристики з різних джерел дещо різняться між собою, але все одно характеризують промислово-фінансову інтеграцію як досить поширене у російській економіці явище. Безперечно, в інших країнах ця інтеграція може мати різні форми та прояви, певні риси, властиві господарським системам конкретних країн, але вона існує і позитивно впливає на такі макроекономічні показники, як ВВП та національний прибуток. Наведені статистичні дані РФ свідчать про активність створення ФПГ, від якого виграють їх учасники та економіка країни взагалі. Українські ж товаровиробники вже зараз відчувають конкурентний тиск з боку цих груп на багатьох ринках. За таких умов на перший план виходить необхідність активізації створення в Україні ПФГ, які б реалізовували державні програми розвитку пріоритетних галузей виробництва і структурної перебудови економіки України, включаючи програми згідно з міждержавними договорами.

На користь створення ФПГ і ПФГ висловлюються провідні вчені-юристи В.В. Лаптев, В.К. Мамутов та інші. В.В. Лаптев зазначає, що створення ФПГ сприяє подоланню фінансових труднощів, у яких опиняються підприємства

через неплатежі їхніх контрагентів [83, с. 27]. Також він вказує на необхідність удосконалення російського законодавства, яким регулюється створення і діяльність ФПГ [83, с. 27; 84, с. 19-21]. В.К. Мамутов вважає за необхідне створення великих регіональних господарських структур типу ПФГ, холдингів, корпорацій тощо (за рахунок ліквідації неефективного регіонального апарату Фонду держмайна, АМК України, які наглядають за господарською діяльністю, але не несуть відповідальності за її результати), здатних забезпечити раціональнішу систему господарських зв'язків, потіснивши посередників, що діють під виглядом малих підприємств і значною мірою слугують інструментом «тінізації» та криміналізації економіки [85, с. 27-30]. Він пропонує підтримувати малі підприємства, які виробляють товари, виконують будівельні, ремонтні роботи, надають побутові послуги населенню, а не махінаторські «фірми», що створюються з паразитичною метою [85, с. 29-30]. На його думку, «сьогодні вже ясно, що уряд має сприяти формуванню великих господарських об'єднань, корпорацій, фінансово-промислових груп, здатних конкурувати на світовому і регіональному ринках. У розвинених країнах тривають процеси створення супероб'єднань. А наш Антимонопольний комітет провадить політику розукрупнення наявних у нас об'єднань замість того, щоб розслідувати діяльність багато в чому підозрілої мережі нібито малих підприємств» [85, с. 30].

Отже, попри наявність певних недоліків, що несе промислово-фінансова інтеграція (насамперед монополізація), позитивних моментів усе ж більше. Викладене свідчить про необхідність і доцільність створення та діяльності ПФГ (ФПГ) в Україні, РФ, інших країнах світу. Слід визначити їх переваги над іншими суб'єктами господарювання:

- у ПФГ залучення фінансових ресурсів сполучається з процесом їх вкладення та концентрації за напрямками, що забезпечують закріплення і розширення власного сектора на внутрішньому ринку, а також активне проникнення, експансію світового ринку;
- об'єднання банків та промисловості, створення підприємствами власних банків полегшує для учасників ПФГ умови кредитування, взаємозаліки, сприяє зниженню небезпечності неплатежів; спрощується процедура прийняття рішень;

- за допомогою ПФГ стає можливим пошук та залучення капіталу під великі проекти;
- ПФГ дозволяють диверсифіковувати (розподіляти) фінансові ризики;
- ПФГ дозволяють ефективніше здійснювати фінансування науки, розвиток техніки й укріплення обороноздатності країни;
- ПФГ забезпечують міжгалузевий та міжрегіональний переливи капіталу між підприємствами групи;
- ПФГ порівняно з малим та середнім бізнесом мають значно ширші можливості з проведення НДДКР, освоєння високотехнологічних виробів, здійснення масштабних проектів за рахунок потенціалу концентрації виробництва, науки і фінансових ресурсів, тобто більш активно сприяють забезпеченню інноваційної моделі розвитку економіки;
- за допомогою створення ПФГ Україна зможе скоріше вийти на рівень розвинених держав за рахунок науково-технічних «проривів», упровадження високоефективних ресурсозберігаючих технологій, освоєння випуску конкурентоспроможної продукції;
- перевагою ПФГ є можливість підприємств-учасників групи одного технологічного ланцюга використовувати механізм трансфертних цін;
- у межах ПФГ можливе часткове або повне перенесення платежів ПДВ з проміжних стадій реалізації продукції однієї юридичної особи – постачальника – іншій юридичній особі – споживачеві – на кінцевий у технологічному ланцюзі етап реалізації готової продукції, а тісна співпраця підприємств і банків у ПФГ забезпечує економію дефіцитних обігових коштів та за рахунок цього збільшує ефективність виробництва;
- створення ПФГ є одним з ефективних шляхів розв'язання проблеми залучення інвестицій у вітчизняну економіку;
- шляхом створення ПФГ вирішуються проблеми забезпечення надійних поставок та збуту продукції, послаблення неплатежів, налагодження взаємозаліків між їх учасниками;
- ПФГ створює умови для реалізації державних програм, підвищення конкурентоспроможності, звуження сфери впливу «тіньової» економіки, посилення координованості економікою в цілому, боротьби із зарубіжними конкурентами;

- за допомогою ПФГ можлива реалізація пріоритетних загальнонаціональних програм, а також отримання учасниками ПФГ необхідної державної підтримки, освоєння довгострокових і перспективних інвестиційних проектів;
- застосування у межах ПФГ спільного промислового і банківського капіталу дозволяє значно підвищувати віддачу та отримувати прирощений прибуток (ефект від спільного використання капіталів (банківського та промислового), значно вищий за суму результатів їх окремого функціонування) [86, с. 22-23].

Отже, відсутність в економіці таких об'єднань промислового та фінансового капіталу, як ПФГ, призводить до втрати можливостей їх ефективної взаємодії, розподілу праці, поглиблення кваліфікації. Але ще більш негативними наслідками такої ситуації є недостатнє використання державою ресурсів промислових підприємств і фінансових установ під час виконання комплексних соціально-економічних програм.

Наслідками можуть бути недоотримані окремими підприємствами-потенційними учасниками ПФГ прибутки, невикористані можливості підвищення державою основних макроекономічних показників, відсутність додаткового джерела фінансування соціальної сфери. Створення та діяльність ПФГ повинні сприяти виходу з кризи неплатежів, прискоренню грошового й товарного обігу, знижувати ринкові ризики, стимулювати розроблення суспільно необхідних та економічно обґрунтованих проектів у пріоритетних галузях економіки, фінансувати НДДКР та їх втілення у виробничий процес, завойовувати нові ринки для вітчизняної продукції, створювати нові робочі місця. Це повинно чинити певний позитивний вплив на макроекономічні показники, насамперед ВВП та національний продукт.

1.2. Поняття та види промислово-фінансових груп

У законодавстві та науковій літературі існує кілька визначень великих інтегрованих структур з промисловим і фінансовим капіталом. Дотримуючись хронологічного порядку в дослідженні цього питання, слід зазначити, що Президент України 27 січня 1995 року Указом «Про фінансово-промислові групи в Україні» затвердив положення про фінансово-промислові групи в Україні, яке називало великі об'єднання промислового та фінансового капіталу фінансово-промисловими групами (ФПГ) і в пункті 2 пояснювало, що ФПГ – це статутна чи договірна юридична особа, створена шляхом об'єднання промисловими підприємствами, організаціями, банками та іншими суб'єктами підприємницької діяльності (передачі у власність, в управління, в тому числі довірче) майна, що їм належить (закріплене за ними), фінансових ресурсів, а також передачі права управління господарською діяльністю для централізованого управління виробничою, науковою, фінансовою та комерційною діяльністю [18]. Однак це положення не набуло чинності. Як видно, головними характеристиками наведеної дефініції пропонувалося визнати наявність у об'єднання статусу юридичної особи, спрямованість на організацію управління господарською діяльністю групи, визначення за мету створення централізованого управління виробничою, науковою, фінансовою та комерційною діяльністю. У груп, створення яких передбачалося цією нормою, була б відсутня публічна мета діяльності, учасники діяли б на засадах добровільності та рівноправності, а самі ФПГ отримали статус юридичної особи.

21 листопада 1995 року було прийнято Закон про ПФГ, який пунктом 1 статті 1 затвердив поняття, що діє зараз. Відповідно до наведеної норми промислово-фінансова група (ПФГ) – це об'єднання, до якого можуть входити промислові підприємства, сільськогосподарські підприємства, банки, наукові й проектні установи та організації всіх форм власності, що мають на меті отримання прибутку, та яке створюється за рішенням Уряду України на певний термін з метою реалізації державних програм розвитку пріоритетних галузей виробництва і структурної перебудови економіки України, включаючи

програми згідно з міждержавними договорами, а також виробництва кінцевої продукції [19].

Згідно з поняттям ПФГ характеризувалася:

- 1) за учасниками – як «об'єднання, до якого можуть входити промислові підприємства, сільськогосподарські підприємства, банки, наукові і проектні установи та організації всіх форм власності, що мають на меті отримання прибутку»;
- 2) за характером створення (реєстрації) – «за рішенням Уряду України»;
- 3) тривалістю дії – «на певний термін»^{*};
- 4) публічною метою створення – «реалізація державних програм розвитку пріоритетних галузей виробництва і структурна перебудова економіки України, включаючи програми згідно з міждержавними договорами, а також виробництво кінцевої продукції» [88, с. 243].

Положення про ПФГ у пункті 2 надавало аналогічне визначення ПФГ (окрім того, що замість Уряду України був КМУ) [20]. 8 липня 1998 року Указом Президента України № 754/98 «Про деякі питання створення промислово-фінансових груп» і 1 червня 1999 року Указом Президента України № 597/99 «Про деякі питання створення промислово-фінансових груп» пропонувалося скоротити визначення ПФГ, виключивши з нього зобов'язання ПФГ виконувати державні програми і обмеження за терміном діяльності. Однак законопроекти було відхилено ВР України, і легальне поняття ПФГ лишилося у вигляді, встановленому Законом про ПФГ.

^{*} Саме через обмеженість у часі вітчизняні економісти Ю.В. Макогон та Т.В. Орехова пропонували назвати Закон про ПФГ Законом України «Про промислово-фінансові консорціуми». Вони аргументували це тим, що в ході переговорів із закордонними й російськими партнерами з метою створення відповідних структур українські підприємці, використовуючи термін «група» у контексті вітчизняного законодавства, мають на увазі зовсім інше, ніж їхні колеги за переговорами. Тому пропонувалося в усьому тексті закону зробити заміни термін «фінансово-промислова група» на «промислово-фінансовий консорціум», а поняття промислово-фінансового консорціуму викласти у такій редакції: «Промислово-фінансовий консорціум (ПФК) – об'єднання, що включає промислові підприємства, наукові і проектні організації, банки й інші установи й організації усіх форм власності та галузей народного господарства, створюване, як правило, на певний термін за рішенням Кабінету Міністрів України з метою структурної перебудови економіки та реалізації великих інвестиційних проектів у межах державних програм розвитку пріоритетних галузей народного господарства, а також згідно з міждержавними угодами» [87, с. 80-81].

Не зважаючи на наявність законодавства про ПФГ, створення ПФГ поширення не отримало, що, як зазначалося, є свідченням необхідності удосконалення законодавства, розпочинати яке необхідно з дослідження й поглиблення наявного визначення поняття ПФГ. Необхідність дослідження поняття ПФГ підтверджується також і тим, що у 2005 році, майже через десять років після прийняття Закону про ПФГ, дослідниками хибно розуміється навіть суть ПФГ. Так, І. Рейтерович підміняє поняття ПФГ як суб'єкта господарювання поняттям ФПГ як певної політико-економічної еліти, стверджує, що теоретико-методологічні та практичні моменти діяльності ПФГ в Україні майже не аналізувалися, але при цьому навіть не звертається до поняття ПФГ у Законі про ПФГ і ГК України [89, с. 44-45]. Складається враження, що досліджуються зовсім інші групи, а не легітимовані у законодавстві. Покласти край неоднозначному тлумаченню повинне ґрунтовне визначення поняття ПФГ.

Одним з головних питань, яке необхідно розв'язати перед визначенням поняття ПФГ, є питання, пов'язане з категорією господарської правосуб'єктності ПФГ.

Правосуб'єктність є однією з визначальних категорій у теорії права. Щоб бути учасником правовідносин, необхідно мати правосуб'єктність. Визнання особи спроможною до участі хоча б у певному вузькому колі правовідносин означає визнання її правосуб'єктною. У загальній теорії права правосуб'єктність визначається як передбачена нормами права спроможність (можливість) бути учасником правовідносин [90, с. 344]. У різних галузях права залежно від суб'єктів правосуб'єктність може мати певні особливості. Зокрема, у цивільному праві особливості правоздатності та дієздатності фізичних і юридичних осіб розкриваються у главі 7 ЦК України [91]. Поняття цивільної правосуб'єктності пов'язується з наявністю статусу юридичної особи, якщо це не фізична особа.

У господарському праві основним критерієм наявності господарської правосуб'єктності є наявність у суб'єкта господарювання визнаної законодавством можливості бути учасником господарської діяльності та господарських правовідносин. У теорії господарського права господарською правосуб'єктністю є визнана законодавством за суб'єктом господарювання

сукупність загальних юридичних можливостей щодо участі у безпосередній господарській діяльності й керівництві нею [92, с. 75; 93, с. 277]. Господарської правосуб'єктності набувають лише суб'єкти господарювання за умови наявності у них певних ознак, серед яких основними є визначеність організаційно-правової форми суб'єкта господарювання, майнова відокремленість, легітимність існування як суб'єкта господарювання, наявність господарських прав та обов'язків, відповідальність за результати господарювання [93, с. 277-282]. Згідно з частиною першою статті 55 ГК України господарська правосуб'єктність включає в себе здійснення господарської діяльності, реалізацію господарської компетенції (сукупності господарських прав та обов'язків), наявність відокремленого майна, відповідальність за зобов'язаннями в межах цього майна [94].

Слід зазначити, що термін «компетенція» (лат. *competentio* від *competo*, *competere* – спільно досягати, взаємно прагнути, відповідати, підходити), як правило, застосовується для позначення сукупності встановлених у певній формі прав та обов'язків державного органу чи посадової особи, які визначають їх місце у системі державних органів [95, с. 585; 96, с. 196; 97, с. 293]. Термін «господарська компетенція», виходячи з реалій господарської практики, включає в себе права та обов'язки суб'єкта господарювання з виконання покладених на нього завдань і його місце у системі суб'єктів господарювання та органів господарського керівництва [98, с. 613; 99, с. 10]. Саме господарська компетенція суб'єкта господарювання, а не його цивільна правоздатність, характеризує останній як ланку в системі суб'єктів господарювання.

З господарською компетенцією нерозривно пов'язане право (спроможність) набувати інших прав та обов'язків для виконання покладених на нього завдань і функцій, зокрема вступати у господарські правовідносини в ролі суб'єкта господарського права. Раніше відповідний висновок робився щодо компетенції і правосуб'єктності державних господарських органів [100, с. 63]. Підтвердження визначення правосуб'єктності учасників господарських відносин через господарську компетенцію знаходимо у академіка В.В. Лаптева. Він вважає, що поняття господарського органу (суб'єкта господарювання) більш широке, ніж поняття юридичної особи. Слід

погодитися з тим, що введення узагальнюючого поняття господарського органу (суб'єкта господарювання) робить зайвим у господарських відносинах інститут юридичної особи, який однобоко характеризує правосуб'єктність господарських організацій [101, с. 95-96].

В.В. Хахулін вважає, що поняттями цивільної правоздатності і юридичної особи неможливо вичерпати правову характеристику господарських органів (суб'єктів господарювання), оскільки вони є учасниками не лише товарно-грошових, але й інших відносин, що становлять предмет регулювання різних галузей права. Відповідно, категорія юридичної особи за своєю природою є формою прояву і засобом юридичного закріплення не всієї правосуб'єктності господарських органів (суб'єктів господарювання), а лише тієї її частини, яка необхідна для участі у товарному обігу. Причому статус юридичної особи не визначає правового положення господарського органу, а лише свідчить про одну з його юридичних можливостей: мати суб'єктивні права і обов'язки, набувати їх, вступаючи у певні горизонтальні відносини в ролі їх суб'єкта. Разом з тим, юридична особистість ніяк не відображає визнаних за господарським органом можливостей щодо участі у вертикальних правовідносинах – з вищими органами і підлеглими суб'єктами господарювання. Тому помилково усю різноманітність господарської правосуб'єктності зводити лише до можливості участі у відносинах товарного обігу і тим самим ототожнювати її з цивільною правоздатністю або з сукупністю право- та дієздатності – як взагалі невірно зводити усе розмаїття цілого до окремих його проявів [92, с. 72-73]. Якщо засади правового статусу суб'єктів господарювання закладаються у правосуб'єктності, то найбільш повного вираження правового положення вдається досягти через визначення і юридичне закріплення їх компетенції [92, с. 83-84], яка включає у себе не довільний набір прав та обов'язків, а лише необхідні суб'єктам господарювання для виконання функцій зі здійснення безпосередньої господарської діяльності та керівництва нею [102, с. 145].

Отже, термін «компетенція» є більш адекватним для позначення сукупності прав та обов'язків суб'єктів господарювання (господарських органів). Особливістю господарської правосуб'єктності є виділення в її складі господарської компетенції й інших ознак. Крім цього, на відміну від цивільної

правосуб'єктності, яка характеризується наявністю статусу юридичної особи, господарською правосуб'єктністю можуть володіти суб'єкти господарювання, що не мають статусу юридичної особи. Одними з таких суб'єктів господарювання є ПФГ. Як впливає із Закону про ПФГ, останні не мають статусу юридичної особи, а їх інтереси представляє головне підприємство. Тобто вітчизняний законодавець не передбачає цивільну правосуб'єктність ПФГ. Відносно наявності господарської правосуб'єктності точаться суперечки вітчизняних і російських вчених. Для з'ясування цих питань звернемося до позицій провідних юристів відносно правосуб'єктності промислових об'єднань СРСР. Можливість проведення аналогії в цьому випадку пояснюється схожою організаційною структурою. Так, промислові об'єднання статусу юридичної особи і, відповідно, цивільної правосуб'єктності не мали, а підприємства, що входили до їх складу, мали цивільну правосуб'єктність. Однак ішлося про господарську правосуб'єктність і відносно промислових об'єднань без статусу юридичної особи, і відносно підприємств, що входили до їх складу. Так сталося і з ПФГ. Підтвердження того знайдемо під час розгляду теоретичних положень та практики господарювання промислових об'єднань і ПФГ.

Деякі вчені-господарники відзначали відсутність у промислового об'єднання (господарської системи) поряд із статусом юридичної особи правосуб'єктності [103; 104; 105; 92; 106]. Проте вказували на регулювання аспектів діяльності всього об'єднання, а не окремих учасників, наявність мети діяльності всього об'єднання, а не лише окремих учасників, участь у господарських відносинах об'єднання, а не учасників [103; 107; 108; 104; 105; 109; 110; 111; 112]. Так, З.Ф. Заменгоф зазначала, що промислове об'єднання в цілому є адресатом планових завдань, йому виділяються матеріальні, фінансові і кредитні ресурси, встановлюються норми відрахувань до фондів економічного стимулювання тощо. В об'єднанні відбувається централізація функцій. Така централізація може призводити до обмеження господарської правосуб'єктності підприємств, що входять до об'єднання. Для централізованого керівництва економічними методами об'єднання наділяються основними й обіговими коштами, фінансовими резервами і фондами. Закріплені за об'єднанням кошти й інше майно перебувають під його

оперативним керівництвом і повинні відбиватися в окремому балансі об'єднання, який разом з самостійними балансами підприємств і організацій включається до зведеного балансу об'єднання [103, с. 6-7]. Далі З.Ф. Заменгоф підтверджує, що промислове об'єднання, не маючи статусу юридичної особи, мало господарську правосуб'єктність, тобто було суб'єктом господарювання, вказуючи, що у положеннях про окремі об'єднання, які затверджуються відповідними міністерствами, серед інших питань організації та діяльності об'єднань визначається низка функцій об'єднання і порядок їх здійснення, регулюються відносини всередині об'єднання, встановлюється система управління об'єднанням, визначається компетенція ради директорів, передбачається наділення об'єднання значною кількістю прав з безпосереднього оперативного управління підприємствами, створення як матеріальної бази їхньої оперативно-господарської і управлінської діяльності резервів та фондів [103, с. 8].

Інші вчені – В. Воротніков, А. Певзнер, В. Рутгайзер – свідчать про закріплення за об'єднанням певних коштів, наявність у об'єднання системи матеріального стимулювання і відповідальності апарату управління, фінансування його діяльності за рахунок прибутків підприємств, централізацію в управлінні певних виробничо-господарських функцій тощо [107, с. 82-84]. Ю.С. Цимерман і Л.М. Рутман серед ознак промислових об'єднань, що не мали статусу юридичної особи, визначали: 1) наявність власних коштів, що набуваються шляхом централізації кола виробничих фондів підприємств, які входять до об'єднання, і частини прибутку, який отримується в результаті централізовано здійснюваних заходів; 2) централізацію у межах об'єднання функцій постачання, збуту, перевезення, проектно-конструкторських робіт тощо; 3) наявність єдиної системи матеріального стимулювання, яка включає в себе не лише систему преміювання, що застосовується на підприємствах-учасниках, але і створення централізованого фонду матеріального стимулювання на рівні об'єднання; 4) фінансування апарату управління за рахунок коштів, відрахованих підприємствами й організаціями-учасниками об'єднання; 5) участь у виконанні зовнішніх господарських функцій як юридичної особи і відповідальність за угодами майном, що безпосередньо йому належить

[108, с. 76]. Названі ознаки промислового об'єднання (господарської системи) свідчать про наявність у нього господарської правосуб'єктності. Також ученими наголошується, що і промислове, і виробниче об'єднання є єдиним організаційно оформленим господарським комплексом, а характерними рисами об'єднання будь-якого типу є організаційно-правова єдність і централізація кола оперативно-господарських функцій підприємств, які входять до складу об'єднань [108, с. 77].

Г.В. Пронська кваліфікувала господарські системи, якими були промислові об'єднання, як особливі правові інститути. Опосередковуючи у правовій системі життєдіяльність господарської системи, цей інститут відбиває її особливу юридичну єдність, яка складається не на базі суб'єкта, а на базі об'єкта і розвивається у площині не правового статусу, а правового режиму. Ступінь і характер такої єдності, на думку Г.В. Пронської, не вимагає появи нового суб'єкта права. Однак вони відбивають такі юридичні відносини у системі, таку структуру прав і обов'язків односистемних органів, за яких кожен окремий правовий зв'язок у матеріальному та правовому змісті поєднаний з іншими і слугує їх передумовою, продовженням чи результатом [104, с. 38-39]. Слід погодитися з Г.В. Пронською, що галузева господарська система була компонентом механізму держави, організаційною формою державного господарювання на галузевому рівні економіки, що забезпечувала єдність діяльності галузевого апарату, спрямованість її на вирішення завдань, покладених на галузь. Кожна галузева господарська система засновувалася державою, яка визначала цілі й завдання, склад і організаційну структуру, матеріальну базу й інші ресурси, форми й методи функціонування. На основі того, що державна природа і державна організація галузевої господарської системи, її призначеність для вирішення державних завдань не викликають сумніву, вітчизняний юрист робить висновок, що вона є особливим державним інститутом [104, с. 36-37].

В.В. Лаптев, аналізуючи законодавство, не вважав промислове об'єднання суб'єктом права. Однак у своїх працях він вказував, що для врахування інтересів підприємств-учасників у промисловому об'єднанні

утворюється рада директорів (її можна вважати органом об'єднання*) [105, с. 29-30]. Крім цього, вважаючи, що промислове об'єднання не має власного майна, В.В. Лаптев у підрозділі «майно промислового об'єднання», відзначає наявність у об'єднання зведеного балансу, а фонди й резерви, що закріплюються за управлінням об'єднання, називає «централізованими» [105, с. 40, 42-43]. В іншій роботі вчений, засвідчуючи відсутність за законодавством у промислового об'єднання статусу юридичної особи, зазначає, що в об'єднанні централізуються функції матеріально-технічного постачання, збуту продукції, вантажні перевезення, НДДКР й інші функції [109, с. 68-70]. У більш ранній роботі вчений наголошував на необхідності існування у об'єднання певних матеріальних і фінансових фондів і резервів, визнавав важливість створення в межах об'єднання ради директорів підприємств, надавав принципового значення способу фінансування органу господарського керівництва за рахунок відрахувань, що включаються до собівартості продукції підлеглих підприємств та ін. [110, с. 75-76].

Вітчизняний юрист В.В. Хахулін промислове об'єднання, яке не мало статусу юридичної особи, окремим суб'єктом права не вважав [92, с. 11], проте погоджувався, що воно є учасником процесу господарювання через підприємства та організації, які входять до складу такої системи, і через орган господарського керівництва – управління об'єднання. Через це господарське законодавство розглядало господарські системи як адресати планових завдань, їм виділялися фонди на матеріально-технічне забезпечення, кредитні ліміти, асигнування з державного бюджету на капітальне будівництво, в межах системи у певних випадках перерозподілялося майно і планові завдання [92, с. 9].

М.І. Коняєв незалежно від наявності чи відсутності статусу юридичної особи вважав господарські системи суб'єктами господарювання. На підтвердження своєї думки він вказував, що у багатьох господарських системах було централізовано розрахунки з бюджетом. Ці розрахунки здійснювалися центрами систем, проте за рахунок коштів систем. Відповідно, суб'єктами фінансових правовідносин, що виникали під час здійснення таких

* Управління ПФГ також може здійснюватися радою директорів, яка буде найвищим органом управління ПФГ.

розрахунків, були самі системи, а їх центри поставали органами правосуб'єктних систем. Крім цього, адресатом і виконавцем планових завдань були господарські системи. Випуск товарної продукції, обсяг прибутку та інші показники планувалися не для управлінського апарату, а для системи, якою цей апарат керував. Завдання доводилися до системи через її керівний орган. Держбюджетні асигнування, фонди на матеріально-технічні ресурси і кредитні ліміти виділялися також господарській системі, хоча й доводилися до неї через її орган [111, с. 13].

Академік РАН В.В. Лаптев стверджує, що за загальним правилом ФПГ РФ не має власної правосуб'єктності, тобто не є суб'єктом права і не користується правами юридичної особи. У правових відносинах ФПГ, як правило, виступає через центральну компанію, а в статті 12 Закону РФ про ФПГ підкреслюється, що діяльністю ФПГ є діяльність її учасників [106, с. 136]. Однак він погоджується, що у деяких відносинах ФПГ розглядається як суб'єкт права. Це стосується, перш за все, відносин, що регулюються антимонопольно-конкурентним законодавством, адже у цих відносинах ФПГ може виступати як єдиний суб'єкт, будучи «групою осіб». Крім цього, учасники ФПГ, зайняті у сфері виробництва товарів і послуг, можуть бути визнані консолідованими платниками податків. Тобто в останньому випадку частина ФПГ, яка складається з учасників у сфері виробництва, визнається податково правосуб'єктною; крім цього, центральна компанія ФПГ здійснює зведений облік, складає зведений (консолідований) баланс, надає звітність про діяльність ФПГ [106, с. 136]. Також, на думку В.В. Лаптева, ФПГ має єдність як виробничо-господарський комплекс, як господарська система, яка, не будучи суб'єктом права у традиційному розумінні цивілістичноорієнтованого права РФ, характеризується тісними економічними і юридичними зв'язками між її ланками. У такій системі централізується частина майна її ланок, яка закріплюється за центральною компанією, проводиться зведений облік та подається звітність системи в цілому, складається зведений (консолідований) баланс [84, с. 21].

Інший російський вчений Н.І. Михайлов, відзначаючи відсутність у ФПГ статусу юридичної особи, вказував на наявність окремих елементів правосуб'єктності. Так, по-перше, ФПГ визнається єдиним суб'єктом

правовідносин у сфері оподаткування. По-друге, передбачена у статті 15 Закону РФ про ФПГ можливість надання ФПГ як комплексам державних гарантій для залучення ними різного роду інвестицій відповідно до пріоритетів у промисловій та соціальній політиці країни або суб'єкта РФ [113, с. 27].

Думки про наявність у ПФГ господарської правосуб'єктності дотримується В.С. Щербина й інші вітчизняні вчені [114, с. 104], а загалом питання лишається дискусійним.

Отже, слід пристати до позиції провідних юристів, що як промислове об'єднання СРСР, так і, за аналогією, ФПГ РФ та ПФГ України незалежно від наявності (або скоріше відсутності) статусу юридичної особи реалізують господарську компетенцію (сукупність прав та обов'язків) і наділені господарською правосуб'єктністю. Це знайшло закріплення у ГК України: ПФГ є учасником відносин у сфері господарювання (пункт 3 статті 125 ГК України). З норм ГК України стає зрозумілим, що ПФГ є суб'єктом господарювання без статусу юридичної особи, не підлягає державній реєстрації як суб'єкт господарювання (пункт 4 статті 125, частина 1 статті 58 ГК України). У розвиток цих норм Законом про ПФГ і Положенням про ПФГ передбачено особливий порядок створення, реорганізації та ліквідації ПФГ. На користь наявності правосуб'єктності у ПФГ свідчить те, що у господарських відносинах вона бере участь під власною назвою. Хоча інтереси ПФГ в Україні та за її межами представляє головне підприємство ПФГ, проте воно діє не від власного імені, а від імені всієї ПФГ як цілісного комплексу (пункт 2 статті 2 Закону про ПФГ, пункт 3 статті 125 ГК України). ПФГ можуть адресуватися норми банківського, митного, податкового та ін. законодавства. Згідно з пунктом 1 статті 1 Закону про ПФГ останні виступають адресатами і виконавцями державних програм, головне підприємство звітує перед КМУ за виконання державної програми всією групою. ПФГ мають власну компетенцію, встановлену законодавством та Генеральною угодою ПФГ. У них тією чи іншою мірою здійснюється централізація майна та коштів, виробничо-господарських та/або управлінських функцій.

Крім цього, згідно з пунктом 1 статті 135 ГК України власник майна* одноосібно або спільно з іншими власниками на основі належного йому (їм) майна має право засновувати господарські організації або здійснювати діяльність в інших організаційно-правових формах господарювання, не заборонених законодавством. Суб'єкти організаційно-установчих повноважень на основі Генеральної угоди ПФГ згідно зі статтями 175 і 176 ГК України встановлюють господарське зобов'язання, яке містить елементи майново-господарських та організаційно-господарських зобов'язань, між названими учасниками господарських відносин, між ними та органами управління об'єднання підприємств.

Генеральна угода ПФГ є багатосторонньою і має спільні риси з договором про спільну діяльність. Однак Генеральна угода ПФГ є не простим договором про спільну діяльність, а особливим його видом, про що свідчить наявність поряд з приватноправовими значної кількості публічно-правових засад.

Так, положення, які повинна містити Генеральна угода ПФГ, регламентовані Законом про ПФГ. Генеральна угода ПФГ підлягає затвердженню постановою КМУ. Термін дії угоди визначається КМУ. Перед створенням ПФГ положення Генеральної угоди ПФГ разом з положеннями техніко-економічного обґрунтування вивчаються відповідним галузевим міністерством чи іншим центральним органом виконавчої влади, Міністерством економіки та з питань європейської інтеграції, ФДМ України та АМК України. На практиці участь у розгляді положень Генеральної угоди ПФГ беруть майже всі міністерства та центральні органи виконавчої влади, зокрема Міністерство юстиції, Міністерство промислової політики, Міністерство екології, ДПА України та ін., якими протягом двох місяців по тому складаються висновки стосовно поданих документів. Після цього Генеральна угода ПФГ через КМУ надходить до іншої публічної структури – Міжвідомчої комісії з питань формування ПФГ, – яка у двомісячний термін (щодо створення ТНПФГ – у чотиримісячний термін) розглядає її та готує

* Власником майна – учасником організаційно-господарських повноважень можуть бути господарські організації, що входять до складу ПФГ, та органи державної влади й органи місцевого самоврядування, які наділені господарською компетенцією і беруть участь у створенні ПФГ.

пропозиції КМУ. Далі Генеральну угоду ПФГ протягом місяця (щодо створення ТНПФГ – двох місяців) розглядає КМУ та видає постанову про створення ПФГ. Але й після цього ще одна публічна структура – Міністерство економіки та з питань європейської інтеграції – протягом двох тижнів вивчає положення Генеральної угоди ПФГ. Участь значної кількості державних органів у розгляді й затвердженні положень Генеральної угоди ПФГ надають їм публічності. Вихід головного підприємства ПФГ чи учасника ПФГ з групи, включення до складу ПФГ інших учасників вимагають реорганізації групи та внесення змін до Генеральної угоди ПФГ. Змінення положень Генеральної угоди ПФГ здійснюється у порядку, передбаченому для створення ПФГ. Ліквідація ПФГ і припинення чинності Генеральної угоди ПФГ здійснюється шляхом видання відповідної постанови КМУ.

Таким чином, наявність у Генеральній угоді ПФГ, поряд з приватноправовими, значної кількості публічно-правових засад свідчить про те, що вона є господарсько-правовим договором і виходить за межі договору про спільну діяльність, право суб'єктів господарювання здійснювати господарську діяльність на засадах якого передбачено статтею 176 ГК України, а самі засади закладено у главі 77 ЦК України.

Особливістю договору про спільну діяльність є можливість рівних у правах та обов'язках учасників вільно змінювати положення угоди, виходити з договору, приймати до складу учасників договору нових учасників. За домовленістю можна продовжувати термін дії угоди і змінювати мету спільної діяльності. Договір про спільну діяльність може бути як пов'язаний, так і не пов'язаний зі здійсненням його учасниками господарської діяльності. Також учасники угоди про спільну діяльність можуть діяти у будь-яких сферах. Крім цього, відмінність між Генеральною угодою ПФГ і загальним видом договору про спільну діяльність існує також у складі учасників. Так, учасниками другої можуть бути як юридичні особи (суб'єкти господарювання), так і фізичні особи. При цьому їх діяльність здійснюється на засадах рівності. Учасниками Генеральної угоди ПФГ можуть бути лише суб'єкти господарювання, при цьому учасники Генеральної угоди ПФГ не є рівними, оскільки однією зі сторін є орган господарського керівництва – головне підприємство ПФГ, яке здійснює керівництво іншими учасниками групи – сторонами угоди. При

цьому ГК України та Законом про ПФГ встановлено, що обов'язковими учасниками Генеральної угоди ПФГ повинні бути банк і промислове підприємство, яке виготовляє кінцеву продукцію ПФГ. Учасником угоди може бути лише один банк, а головним підприємством ПФГ не може бути торговельне підприємство, транспортне підприємство, підприємство у сфері громадського харчування, побутового обслуговування населення, матеріально-технічного постачання, банк, фінансово-кредитна установа. Учасниками Генеральної угоди ПФГ можуть бути промислові підприємства, банки, наукові і проектні установи та організації всіх форм власності, що мають на меті отримання прибутку. Генеральна угода ПФГ набуває чинності з дня прийняття КМУ постанови про створення (реєстрацію) ПФГ.

Отже, Генеральна угода ПФГ хоча і є договором про спільну діяльність, проте спирається на значну кількість публічно-правових засад (див. табл. 1) і є особливим видом господарських договорів, на що вірно вказувала О.А. Беляневич [115, с. 55-57].

За правовою природою Генеральна угода ПФГ є організаційним господарським договором. З організаційного господарського договору витікають організаційно-господарські зобов'язання. Згідно з пунктом 1 статті 176 ГК України організаційно-господарськими визнаються господарські зобов'язання, що виникають у процесі управління господарською діяльністю між суб'єктом господарювання та суб'єктом організаційно-господарських повноважень, у силу яких зобов'язана сторона повинна здійснити на користь другої сторони певну управлінсько-господарську (організаційну) дію або утриматися від неї, а управнена сторона має право вимагати від зобов'язаної сторони виконання її обов'язку.

Загальний договір про спільну діяльність хоча й поєднує у собі організаційні та майнові елементи [116, с. 45-46.], однак організаційні елементи не мають переважного характеру. Організаційний господарський договір, що визначає основи організації та діяльності суб'єкта господарювання, містить у собі організаційні та майнові елементи, при цьому частка майнових елементів є незначною [115, с. 50]. Саме до організаційних господарських договорів належить Генеральна угода ПФГ. Крім наявності значної кількості публічно-правових засад, що свідчать про особливість

Генеральної угоди ПФГ як господарського договору, існують ознаки, передбачені для засновницького договору пунктом 3 статті 57 ГК України, що підтверджує правосуб'єктність ПФГ.

Після укладення та реєстрації Генеральної угоди ПФГ згідно зі встановленим Законом про ПФГ і Положенням про ПФГ порядком створюється новий суб'єкт господарювання без статусу юридичної особи. Слід зазначити, що деякі науковці договори про спільну діяльність поділяють на договори з утворенням юридичної особи та договори без утворення юридичної особи [117, с. 41].

Отже, за нормами чинного законодавства, теоретичних положень та господарської практики можна зробити висновок, що Генеральна угода ПФГ є організаційним господарським договором (особливим видом договору про спільну діяльність, засновницького договору); у ній сполучаються приватно-та публічно-правові елементи, які встановлюють організаційні засади, що визначають питання організації та діяльності ПФГ, та майнові засади діяльності ПФГ; вона спрямована на створення нового суб'єкта господарювання незалежно від того, чи наділений цей суб'єкт господарювання статусом юридичної особи.

До речі, наявність особливого роду договорів зі значною кількістю публічно-правових елементів характерна і для зарубіжного господарського законодавства. У їх законодавстві також виділяються угоди особливого виду, призначені для подальшої концентрації та децентралізації капіталів під контролем держави. Зокрема, у ФРН до таких належать договори підприємств (Unternehmensverträge), санкціоновані § 291, 292 Закону про акціонерні товариства 1965 року. Особливе місце посідають договір про управління (Beherrschungsvertrag), договір про переведення прибутків (Gewinnabführungsvertrag), договір про створення єдиного фонду прибутків (Gewinngemeinschaftsvertrag). Ці документи підлягають реєстрації у торговельному реєстрі [118, с. 204-205]. Іншим видом таких договорів у праві ФРН можна вважати угоди держави з підприємствами (die Vergabe von Staatsaufträgen), які розглядаються як один із засобів підтримання національного господарства. Такі угоди укладаються на конкурсній основі у найбільш важливих галузях господарства [119, с. 449-450].

У РФ у договорі про створення ФПГ також можна виявити ознаки договору про спільну діяльність і установчого договору. Проте, як зазначають російські вчені, особливістю його саме в РФ є те, що у процесі виконання, крім ФПГ, утворюється нова юридична особа – центральна компанія ФПГ [120, с. 91-92]. У цивільному праві РФ наявність правосуб'єктності ототожнюється з наявністю статусу юридичної особи, в той час як у вітчизняному господарському праві вважається, що правосуб'єктність виникає з появою (реєстрацією) суб'єкта господарювання, яким незалежно від наявності статусу юридичної особи є ПФГ.

Отже, укладання учасниками Генеральної угоди ПФГ, затвердження її постановою КМУ і реєстрація в Міністерстві економіки та з питань європейської інтеграції України передусь появи нового суб'єкта господарювання.

З урахуванням наведеного уявляється доцільним у трактовці поняття ПФГ зазначити наявність господарської правосуб'єктності, а також виділити зазначені вище особливості ПФГ. Легальне визначення поняття ПФГ (тобто те, що повинно міститися у законодавстві) повинно будуватися на понятті «об'єднання підприємств»^{*}. А оскільки об'єднання підприємств згідно з нормами глави 12 ГК України не обов'язково можуть бути наділені статусом юридичної особи, це слід врахувати у визначенні суб'єктів господарювання, що міститься у статті 55 ГК України. Зокрема, у частині другій статті 55 ГК України поняття господарської організації, яка є суб'єктом господарювання, зведено до статусу юридичної особи. Але в ній потрібно також передбачити такий вид господарських організацій, як об'єднання підприємств без статусу юридичної особи. Ця неузгодженість може пояснюватися тим, що проект ГК України створювався у той час, коли в Україні ще не було передбачено можливості об'єднання підприємств без статусу юридичної особи. І хоча пізніше до проекту Кодексу були включені норми про такі об'єднання (до глави «Об'єднання підприємств»), узгодження інших норм ГК України не було

^{*} Враховуючи, що до таких об'єднань входять не лише підприємства, а й установи та організації, пропонувалося застосовувати термін «господарське об'єднання» [121, с. 202-217]. З урахуванням того, що у ГК України термін «господарське об'єднання» використано в іншому значенні, виходячи з усталеної господарської практики, будемо орієнтуватися на термін «об'єднання підприємств».

проведено. У тому числі норми, що регулюють питання функціонування ПФГ, асоційованих підприємств і холдингових компаній, потрапили до глави 12 Кодексу без указівки на належність їх до розряду об'єднань підприємств, які відрізняються від господарських об'єднань і державних (комунальних) господарських об'єднань. ПФГ мають особливості, що відсутні в інших видах об'єднань підприємств, названих у статті 119 ГК України. Однак ПФГ є об'єднанням підприємств, тобто «господарською організацією, утвореною у складі двох або більше підприємств з метою координації їх виробничої, наукової та іншої діяльності для вирішення спільних економічних та соціальних завдань» (частина перша статті 118 ГК України). Тобто, ПФГ можна визначати через термін «об'єднання підприємств». Вірним є також і визначення ПФГ як об'єднання підприємств через термін «господарська організація», наведений у пункті 2 статті 55 ГК України, проте він потребує уточнення, адже тут визначальним є термін «юридична особа», а об'єднання підприємств без статусу юридичної особи «випадають», що, як зазначалося, не є виправданим. Слід наголосити, що за походженням термін «організація» (від фр. *organisation* – впорядкування, від лат. *organum* – інструмент, знаряддя) [122, с. 294] не передбачає обов'язкової наявності статусу юридичної особи і характеризується передусім наявністю певного об'єднання людей, груп чи держав навколо спільних інтересів, мети, програми дій [123, с. 130; 121, с. 294; 124, с. 407; 125, с. 473].

Отже, визначення об'єднання підприємств, яким серед інших є ПФГ, через термін «господарська організація» є вірним, проте останній вимагає уточнення як ширший за термін «юридична особа».

Уточнення терміна «господарська організація» необхідне й тому, що частиною другою статті 55 ГК України встановлено: суб'єктами господарювання є: 1) господарські організації; 2) громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані як підприємці. Отже, ПФГ не може належати до другої групи суб'єктів господарювання. Шляхом виключення виходить (на користь чого свідчать вже наведені аргументи), що ПФГ як суб'єкт господарювання є господарською організацією.

Слід зазначити, що взагалі у господарському праві термін «юридична особа» не є визначальним. Він неповно характеризує суб'єкти господарського права, залишаючи поза увагою значну кількість питань, зокрема питання про компетенцію в галузі здійснення виробничого процесу і у сфері керівництва виробничо-господарською діяльністю. Неузгодженість між Законом про ПФГ та ГК України може спричинити ускладнення і плутанину на практиці. Особливої актуальності подолання цих неузгодженостей набуває через відсутність інституту ПФГ у ЦК України [91].

Виходячи з викладеного і керуючись загальноприйнятим принципом пріоритетності внесення мінімально необхідної кількості змін до законодавства, слід запропонувати доповнити визначення «господарська організація», передбачивши віднесення до господарських організацій об'єднань підприємств усіх видів. Для цього уявляється доцільним у понятті «господарська організація» після слів «а також інші юридичні особи» включити слова «або їх об'єднання». У цьому випадку пункт 1 частини другої статті 55 ГК України, яка визначає види суб'єктів господарювання, набуде вигляду: «1) господарські організації – юридичні особи, створені відповідно до ЦК України, державні, комунальні та інші підприємства створені відповідно до цього Кодексу, а також інші юридичні особи або їх об'єднання, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані в установленому законом порядку».

Окрім цього, пункт 4 статті 118 ГК України, у якому визначено, що «об'єднання підприємств є юридичною особою», потребує доповнення словами «якщо інше не передбачено цим Кодексом».

Слід зазначити, що за радянських часів вченими пропонувалося прийняття Господарського кодексу СРСР, у главі «Суб'єкти господарського права» якого було б передбачено, що суб'єктами господарського права серед інших є господарські системи. У свою чергу, господарськими системами, серед інших є господарські об'єднання, в яких у тією чи іншою мірою централізовано майно та кошти, низку господарських функцій та функцій управління виробництвом, які мають відповідну компетенцію, самостійний баланс і можуть бути юридичною особою [112, с. 259-260].

Викладений М.І. Коняєвим та іншими вченими-господарниками підхід здається найбільш вдалим, оскільки визначає наявність господарської правосуб'єктності у об'єднань підприємств і надає можливість вибору щодо діяльності зі статусом чи без статусу юридичної особи. Такий підхід доцільно застосовувати до ПФГ. При цьому полеміка відносно правосуб'єктності ПФГ не повинна відволікати увагу вчених від створення ПФГ і подолання з їх допомогою соціально-економічних проблем. Як вказував понад тридцять років тому В.В. Лаптев, уявляється невірним розповсюджене у літературі й на практиці визначення правового положення господарської системи лише шляхом прирівнювання її до суб'єкта права^{*}. Таке прагнення пояснюється тим, що інститут суб'єкта права давно відомий і звичний для юристів, а інститут господарської системи новий і недосліджений^{*}. У таких випадках нерідко нові явища підводяться під відомі поняття, що не сприяє з'ясуванню дійсної природи явищ, які розвиваються. Аналогічно відбувалося і з інститутом господарської системи, кваліфікація якої лише як суб'єкта чи не-суб'єкта права не розкривала його своєрідності [126, с. 14-15]. Взагалі зведення правосуб'єктності підприємства до статусу юридичної особи заважає застосуванню державного регулювання для поліпшення діяльності підприємств, адже юридична особа – це суб'єкт лише приватноправових відносин, а для державного регулювання необхідні інституціональні основи, що визначають правосуб'єктність підприємств не лише у приватноправових, але і в публічно-правових відносинах [83, с. 28].

Аналогічну позицію обстоюють також інші вчені, які зазначають, що для господарського обігу важлива не знеособлена юридична особа як така, а конкретний різновид широкого кола суб'єктів господарювання. При цьому зовсім не обов'язково суб'єкти господарювання повинні мати статус юридичної особи [16, с. 52] (англосаксонське право, наприклад, взагалі не містить чіткої концепції юридичної особи, американські дослідники поняття «корпорація» та «юридична особа» іноді вживають як синоніми [127, с. 22]).

^{*} У цьому випадку В.В. Лаптев ототожнює поняття суб'єкта права з наявністю статусу юридичної особи.

^{*} Інститут однієї з найновіших господарських систем – ПФГ – є також недостатньо розробленим, чим обґрунтовувалася актуальність дослідження правового статусу ПФГ.

Показовим у цьому випадку є приклад з господарської практики РФ та Білорусі. Згідно з законодавством ФПГ РФ, як і вітчизняні ПФГ, не мають статусу юридичної особи. Однак під час створення Міждержавної ФПГ «Граніт» (учасниками якої є суб'єкти господарювання РФ та Білорусі) останній було надано статус юридичної особи з одночасним збереженням такого статусу у всіх учасників (частина 2 статті 1 Угоди про створення та діяльність Міждержавної фінансово-промислової групи «Граніт») [128].

Визначальним у діяльності ПФГ має бути створення з боку держави умов для діяльності ПФГ, які сприятимуть виконанню державної програми. Виходячи з цього, викликає сумнів збереження можливостей співпраці шляхом створення об'єднання підприємств без статусу юридичної особи. В тих чи інших випадках більш бажаною (придатною) може виявитися організаційно-правова форма об'єднання підприємств зі статусом юридичної особи (концерн, державне (комунальне) господарське об'єднання тощо). Тому доцільним уявляється надання головному підприємству та учасникам ПФГ можливості вибору будь-якої організаційно-правової форми об'єднання підприємств для створення ПФГ, яка була б зручною для реалізації програм, з метою реалізації яких створюється група.

Слід зазначити, що окремими дослідниками ПФГ, асоційовані підприємства і холдингові компанії можуть ототожнюватися як синонімічні поняття з асоціаціями, корпораціями, концернами і консорціумами [129, с. 81]. Однак це не є вірним, оскільки асоціації, корпорації, концерни і консорціуми є організаційно-правовими формами об'єднання підприємств, передбаченими статтею 120 ГК України, а ПФГ, асоційовані підприємства і холдингові компанії є видами об'єднання підприємств особливого виду, утвореними згідно з пунктом 6 статті 119, статтями 125 і 126 ГК України, та нормами спеціального законодавства. Так, фактично ПФГ створюються у формі консорціуму без статусу юридичної особи. Асоційовані підприємства створюються у формі асоціації, корпорації, консорціуму або концерну; холдингові компанії можуть створюватися у формі концерну. Логічним є надання можливості ПФГ створюватися у будь-якій організаційно-правовій формі об'єднань підприємств, зручній для виконання мети створення групи.

Тобто Закон про ПФГ не повинен «замикатися» на притаманному більше цивільному праву визначенні «юридична особа», а орієнтуватися на господарсько-правове поняття «організаційно-правова форма об'єднань підприємств». Характерною рисою ПФГ є не відсутність статусу юридичної особи, а спрямованість на виконання державної програми, розробленої КМУ і затвердженої ВР України, а також обов'язкова наявність серед учасників промислових (сільськогосподарських) підприємств і банків чи фінансово-кредитних установ. Потенційні ж учасники ПФГ під час створення (реєстрації) ПФГ, виходячи з власних тактичних і стратегічних інтересів, повинні мати можливість обирати організаційно-правову форму об'єднань підприємств – або це буде об'єднання підприємств зі статусом юридичної особи (аналогічне вказаному у статті 120 ГК України), або це буде об'єднання підприємств – суб'єкт господарювання без статусу юридичної особи, у якому вищим органом управління будуть загальні збори уповноважених представників учасників ПФГ, а представництво інтересів ПФГ і управління нею будуть здійснюватися апаратом її головного підприємства.

На основі проведеного аналізу можна зробити висновок, що відносини між ПФГ і державою слід розглядати як партнерські відносини, у межах яких держава і ПФГ покладають на себе взаємні зобов'язання, рівно підпорядковуючись правовому господарському порядку. Слід зазначити, що партнерський характер взаємовідносин держави і суб'єктів господарювання широко практикується за кордоном [130, с. 116-117]. ПФГ згідно з пунктом 2 статті 125 ГК України і пунктом 1 статті 1 Закону про ПФГ створюється під виконання державних програм – держава ж відповідно до статті 4 Закону про ПФГ має надавати ПФГ пільги. Тобто ПФГ і держава покладають на себе зобов'язання, які є взаємними і виникають з Генеральної угоди ПФГ. Важливим зобов'язанням держави є підтримання ПФГ щодо виконання відповідних програм і вона повинна створювати для ПФГ сприятливі умови господарювання. З урахуванням наявних проблем розвиток таких партнерських відносин необхідно продовжувати, насамперед, у бік набуття нових зобов'язань державою, оскільки незбалансованість зобов'язань, які беруть на себе підприємства у процесі створення ПФГ, і зобов'язань держави,

що кореспондують їм, є головною причиною небажання суб'єктів господарювання вступати в такого роду партнерські відносини.

Російський юрист Н.І. Михайлов вказує на значну кількість моделей і засад формування ФПГ, включаючи можливість добровільного входження потенційних учасників до складу ФПГ з різними формами консолідації пакетів акцій (часток) і участь у групах унітарних підприємств. Тобто можливе використання різних форм інтеграції промислового, фінансового і торгового капіталу на основі взаємної зацікавленості учасників у результатах взаємної діяльності, що є визначальною умовою формування ПФГ [113, с. 19].

Однозначне трактування законодавством ПФГ лише як суб'єкта господарювання без статусу юридичної особи може викликати непорозуміння: як діяти наявним об'єднанням підприємств зі статусом юридичної особи у випадку виявлення бажання щодо виконання державної програми і створення на їх базі ПФГ. Тобто, згідно з чинним законодавством про ПФГ обмежуються можливості об'єднання у ПФГ підприємств зі статусом юридичної особи. Для подолання такої проблеми з метою надання можливості вибору форми організації ПФГ доцільним буде викладення пункту 4 статті 125 ГК України у редакції: «Промислово-фінансова група може не бути юридичною особою і не підлягати державній реєстрації як суб'єкт господарювання».

Пункт 2 статті 2 Закону про ПФГ слід викласти у редакції: «2. ПФГ може не мати статусу юридичної особи. У цьому випадку право діяти від імені ПФГ має виключно головне підприємство ПФГ», де слова «може не бути» і «може не мати» замінять відповідно слова «не є» і «не має».

Отже, повертаючись до поняття ПФГ, необхідно відзначити, що поняття «об'єднання» не може бути узагальнюючим для визначення ПФГ, оскільки є неконкретним^{*}. Стаття 125 «Промислово-фінансові групи» міститься у главі 12

^{*} Слід зазначити, що у проєкті Господарського (Комерційного) кодексу України, який було розроблено раніше, ніж прийнято Закон про ПФГ, досліджуване явище визначалося як ФПГ – це акціонерне товариство відкритого типу, яке функціонує на основі об'єднання виробничого, банківського, торгового, страхового капіталу з метою виробничої, науково-технічної та інвестиційної кооперації господарських організацій як в Україні, так і за її межами [131]. А деякі вчені навіть у 2001 році давали майже однотипне з цим визначення як таке, що діє [132, с. 303].

Це визначення мало певні позитивні риси, – принаймні воно було лаконічним, однозначним і надавало виняткового значення фінансовому капіталу, що дозволяло сподіватися на створення таких груп, а також прямо вказувало на можливість ефективного

ГК України «Об'єднання підприємств». Об'єднання підприємств у статті 118 визначається через термін «господарська організація», який характеризується наявністю статусу юридичної особи. Статтею 119 ГК України серед видів об'єднань підприємств виділяються господарське об'єднання і державне (комунальне) господарське об'єднання, які мають певні особливості. ПФГ також має особливості, що не дозволяють включити їх до якогось із цих видів, бо є окремим видом об'єднання підприємств. Визначення ПФГ у ГК України було залишено у тому вигляді, що й у Законі про ПФГ, тобто визначене через термін «об'єднання». А тому, як було зазначено раніше, воно вимагає уточнення у бік визначення як «об'єднання підприємств» з доповненням, що це промислово-фінансове об'єднання підприємств.

Головним у легальному (тобто такому, що буде закріплено у законодавстві) визначенні поняття ПФГ повинні стати не наявність чи відсутність у ПФГ статусу юридичної особи, а по-перше, підтвердження господарської правосуб'єктності; по-друге, особливий склад учасників ПФГ; по-третє, особливий порядок створення (реєстрації), а також реорганізації та ліквідації, у яких вагоме місце посідають державні органи; по-четверте, наявність публічної мети діяльності ПФГ [133].

Підтвердження господарської правосуб'єктності вимагає визначення поняття ПФГ через термін «об'єднання підприємств». Відбиття особливостей ПФГ через склад учасників вимагає їх розподілу у доктринальному (теоретичному) визначенні поняття ПФГ на такі, що в силу ГК України та Закону про ПФГ обов'язково повинні брати участь у ПФГ, та інші учасники. Легальне визначення поняття ПФГ враховує це, проте не розмежовує учасників. Розмежування учасників у понятті ПФГ повинно підкреслити промислово-фінансовий характер об'єднання й одразу зорієнтувати потенційних учасників ПФГ на певні дії, необхідні для створення ПФГ. Отже, до обов'язкових учасників ПФГ за чинним законодавством належать промислове чи сільськогосподарське підприємство, яке виробляє кінцеву продукцію ПФГ, і банк. Так передбачено законодавством (і це виправдано). Але після розробки Закону про ПФГ минуло десять років. За цей час

використання торгового і страхового капіталів. Проте використання організаційної форми ФПГ лише у вигляді ВАТ виключало можливість застосування інших.

економічні відносини зазнали певних змін, виникла потреба у забезпеченні інноваційної моделі розвитку, зокрема у сфері транспорту та зв'язку. З урахуванням цього вважаємо, що до обов'язкових учасників ПФГ, поряд з промисловим і сільськогосподарським підприємством, доцільно додати транспортне підприємство і підприємство зв'язку, які виконуватимуть державні програми з розвитку мобільного зв'язку, інтернет- та комп'ютерних комунікацій або програми з транспортування енергоносіїв нафто- та газопроводами. До інших (факультативних) учасників ПФГ, які також мають право брати участь у ПФГ, належать інші підприємства, установи, організації всіх форм власності, якщо це узгоджується з виконанням програми.

Відносно наявності публічно-правових засад під час створення (реєстрації), реорганізації та ліквідації ПФГ також необхідне уточнення. Так, наявне визначення поняття свідчить про те, що ПФГ створюється за рішенням Уряду України* на певний термін. Проте необхідно спеціально зазначити особливий порядок створення ПФГ, вказавши на відмінність від передбаченого статтями 56, 57 і 58 ГК України для інших суб'єктів господарювання. Нинішнє визначення поняття ПФГ також не свідчить про наявність значної кількості публічних засад у випадку реорганізації та ліквідації ПФГ. Позитивним і таким, що може бути без змін перенесено до нового, є визначення публічної мети створення ПФГ, тобто виконання відповідних державних програм [134, с. 132]. Доцільним також буде скоротити визначення поняття ПФГ шляхом виключення з нього вказівки на те, що, крім виконання відповідної програми, ПФГ здійснює виробництво кінцевої продукції, тобто пропонується виключити слова «а також виробництва кінцевої продукції». Такий крок виправдовується необхідністю виробництва ПФГ кінцевої продукції.

Отже, у легальному визначенні слід зазначити, що ПФГ є промислово-фінансовим об'єднанням підприємств, вказати на особливий порядок створення, реорганізації та ліквідації ПФГ, що спирається на партнерські

* До Положення про ПФГ було внесено зміни, згідно з якими ПФГ створюється за рішенням КМУ. Доцільним є використання єдиної термінології, тобто у понятті ПФГ, що є у Законі про ПФГ, замість слів «Уряду України» доцільно було б використати слова «Кабінету Міністрів України».

відносини з державою, зазначити наявність публічної мети діяльності групи, уточнити, що до її складу обов'язково входять промислове (сільськогосподарське) підприємство або підприємство транспорту чи зв'язку і банк, можуть входити наукові і проектні установи, інші установи, організації, а також підприємства всіх форм власності, що мають на меті отримання прибутку.

Доктринальне (теоретичне) визначення поняття ПФГ має виглядати так:

«ПФГ – промислово-фінансове об'єднання підприємств особливого виду, яке створюється і діє на засадах партнерських відносин між державою та суб'єктами господарювання», а легальне (закріплене у законодавстві) визначення поняття ПФГ з урахуванням наведеного доцільно викласти так:

«ПФГ – це об'єднання підприємств, до якого входять промислове підприємство (сільськогосподарське підприємство або підприємство транспорту чи зв'язку) і банк чи фінансово-кредитна установа, можуть входити наукові і проектні установи, інші підприємства, установи, організації всіх форм власності, що мають на меті отримання прибутку, та яке створюється, реорганізується і ліквідується за рішенням Кабінету Міністрів України в спеціальному порядку і діє певний термін з метою реалізації державних програм розвитку пріоритетних галузей виробництва, транспорту, зв'язку і структурної перебудови економіки України, включаючи програми згідно з міждержавними договорами».

На успішне регулювання створення та діяльності ПФГ з боку відповідних державних органів впливає розподіл їх за видами. Закон про ПФГ розподіляє ПФГ за складом учасників на національні та транснаціональні.

У роботах вітчизняних та російських вчених [53; 123, с. 25; 136; 137; 138; 139; 140, с. 42; 141; 44, с. 18; 67, с. 73; 42, с. 76-77; 24; 75; 142; 22, с. 35-36; 23; 143, с. 285; 24, с. 70, 72, 74; 51, с. 77; 48, с. 370; 144, с. 65; 145] проводиться класифікація ПФГ за різними критеріями. Проте ці класифікації здебільшого не мають юридичного значення. З юридичної точки зору класифікацію ПФГ, можна відзначити за складом учасників і характером завдань, що вирішуються групою. За цим критерієм законодавство про ПФГ виділяє національні та транснаціональні ПФГ. Так, пунктом 7 статті 1 Закону про ПФГ визначено, що

транснаціональна ПФГ – це ПФГ, до складу учасників якої входять українські та іноземні юридичні особи.

Принциповою відмінністю між національними та транснаціональними ПФГ є більш ускладнений порядок створення (реєстрації) останніх, а також те, що пільги щодо оподаткування надаються головному підприємству та учасникам транснаціональної ПФГ в межах, визначених міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана ВР України.

Крім цього, створення ТНПФГ займає шість місяців, на відміну від трьох, відведених для реєстрації національних ПФГ. Рішення про створення ТНПФГ ухвалюється КМУ лише за умови попереднього укладення міждержавного договору, що підлягає ратифікації ВР України. Також міждержавним договором про створення ТНПФГ, крім пунктів, аналогічних тим, що затверджуються постановою КМУ про створення (реєстрацію) національної ПФГ, повинні бути затверджені: умови оподаткування головного підприємства та учасників ПФГ відповідно до законів України, гарантії від змін у податковому законодавстві; умови перетинання митного кордону для проміжної продукції ПФГ і гарантії щодо їх змінення [19].

З наданням ПФГ права вибору організаційно-правової форми об'єднань підприємств для створення ПФГ затребуваною з юридичної точки зору стане також класифікація ПФГ за організаційно-правовими формами.

Зараз основні засади створення ТНПФГ у межах СНД визначаються Конвенцією про транснаціональні корпорації від 06.03.98, ратифікованою Україною 13.07.99 [146]. Згідно з пунктом 1 статті 2 Конвенції ТНК може бути як юридична особа, так і об'єднання юридичних осіб, згідно з пунктом 2 статті 2 поняття ТНК включає у себе поняття ТНПФГ. Відповідно до статті 3 Конвенції учасниками ТНК можуть бути будь-які суб'єкти господарювання. Статтями 4-6 Конвенції створення і порядок реєстрації ТНК, склад організаційного проекту ТНК, визначення структури управління ТНК покладається на законодавство держави – місця реєстрації корпорації. Значний інтерес викликає стаття 8 Конвенції, що передбачає можливість країн - сторін Конвенції на паритетній основі вживати заходи, спрямовані на стимулювання створення і діяльності ТНК, містить вичерпний їх перелік, а також зазначає, що у кожному конкретному випадку політика країни - учасника Конвенції у

цьому питанні має індивідуальний характер і визначається відповідним нормативним актом. Згідно зі статтею 9 Конвенції відповідальність учасників ТНК за зобов'язаннями корпорації чи головного підприємства визначається законодавством країни, так само згідно зі статтею 10 Конвенції надання корпорацією звітності визначається законодавством країни, де відбулася реєстрація корпорації, а статтею 11 – право власності корпорації та її учасників на прибуток і виготовлену продукцію ТНК визначається законодавством країн - учасників Конвенції або на основі окремої міждержавної угоди; оподаткування учасників ТНК здійснюється за місцем їх перебування відповідно до законодавства країни - місця перебування; згідно зі статтею 13 Конвенції ліквідація корпорації відбувається за наявності умов, передбачених законодавством держави - місця реєстрації корпорації, а також у зв'язку з припиненням дії відповідної міждержавної угоди.

Таким чином, указана Конвенція і Закон про ПФГ не суперечать одне одному. Тому на основі ГК України і цих НПА з метою відновлення зв'язків у межах СНД і виходу на світові ринки з конкурентоспроможною продукцією, вітчизняні суб'єкти господарювання можуть створювати ТНК, серед яких чільне місце належить ТНПФГ.

Вітчизняні вчені, які досліджують проблеми створення і діяльності ТНК і ТНПФГ, вказують на складнощі у створенні ТНПФГ [147, с. 224-225], а також на прикладі близьких до ТНПФГ суб'єктів господарювання – ТНК, таким чином підтверджуючи наші попередні висновки про необов'язковість і ненадважливість для ПФГ статусу юридичної особи [147, с. 224].

Указом Президента України від 08.07.98 № 754/98 «Про деякі питання створення промислово-фінансових груп» у пунктах 1 і 5 пропонувалося за аналогією до ФПГ РФ, крім ТНПФГ, створювати міждержавні ПФГ [148], які мали стати похідними від транснаціональних, а відрізнятися лише тим, що їх створення (реєстрація) повинна була проводитися в порядку, визначеному міждержавним договором. ВР України не прийняла цей проект закону України про внесення змін до Закону про ПФГ. Подібне ставлення до ідеї визначення як окремого виду міждержавної ПФГ уявляється виправданим. Слід зазначити, що російські вчені піддають критиці відповідну класифікацію ФПГ РФ [149].

Вітчизняні та російські вчені вказують на певні переваги, які можна отримати від створення місцевих (регіональних) ПФГ (ФПГ) [42, с. 76-77; 150, с. 15; 151, с. 50-51; 135, с. 26-27; 152; 153]. Створення регіональних ФПГ визнається ефективним для РФ, США та інших великих країн. Виходячи з економіко-географічних умов регіонів України, у вітчизняній господарській системі доцільним є створення національних та транснаціональних ПФГ.

1.3. Зарубіжний досвід правового регулювання створення і діяльності промислово-фінансових груп

Україна протягом сімдесяти років разом з РФ перебувала у межах єдиного економічного простору СРСР. Тому уявляється доцільним вивчення досвіду правового регулювання процесів створення та діяльності ПФГ (ФПГ) у РФ, правове поле якої має багато схожих ознак. Крім цього, зіставлення правових норм викликане протилежними результатами дії законодавства, яке почало розвиватися майже одночасно. Так, у РФ кількість ФПГ за різними даними наближається до ста, або й переважає це число. На 1 січня 2001 року до державного реєстру ФПГ РФ внесено 83 ФПГ, у тому числі 9 міждержавних та 5 транснаціональних. У складі зареєстрованих ФПГ діють понад 1300 суб'єктів господарювання (статутний капітал їхніх центральних компаній – 3,9 млрд. рублів, чисельність працівників спискового складу – більше 1,3 млн. осіб) [154, с. 28]. Зараз в РФ ефективно працює 105 ФПГ, а зареєстровано більше 300, ВВП від діяльності ФПГ зріс до 25 відсотків [155, с. 14]. В Україні створення ПФГ досі не набуло поширення. Цим викликана необхідність зіставлення законодавства.

Створенню ФПГ у РФ сприяло прийняття низки указів Президента та постанов і розпоряджень уряду. Насамперед, Указом Президента РФ № 2096 від 5 грудня 1993 року «Про створення фінансово-промислових груп у Російській Федерації» було затверджено Положення про фінансово-промислові групи та порядок їх створення. Після цього 28 жовтня 1994 року Указом Президента РФ «Про вироблення заходів державної підтримки створення та діяльності фінансово-промислових груп на базі фінансово-промислової групи «Інтеррос» надано дозвіл на формування ФПГ з кількістю

підприємств, що переважає 20 і з чисельністю зайнятих в усіх підприємствах групи понад 100 тисяч працівників, а також наявність у структурі ФПГ підприємств з кількістю зайнятих більше 25 тисяч осіб. Далі Указом Президента РФ «Про фінансово-промислову групу «Російський авіаційний консорціум» від 18 травня 1995 року № 496 передбачено заходи державного підтримання формування ФПГ, а розпорядженням Уряду від 3 червня 1995 року № 1768-Р на Державний комітет промисловості та Міністерство фінансів Росії покладено зобов'язання щодо розроблення порядку консолідованої звітності. Найбільш важливими НПА, що регламентують формування ФПГ, є Федеральний закон «Про фінансово-промислові групи» від 30 листопада 1995 року, постанова Уряду від 16 січня 1995 року № 48 «Про затвердження спеціальної урядової програми сприяння формуванню ФПГ» та Указ Президента РФ «Про заходи стимулювання створення та діяльності фінансово-промислових груп» від 1 квітня 1996 року № 443. Ними було легалізовано міцну законодавчу базу формування ФПГ, знято зайві обмеження щодо цього процесу, передбачено підвищення ефективності управління ФПГ, стимульовано зацікавленість банків в інвестуванні великих промислових проектів.

Для комплексного дослідження російського законодавства про ФПГ слід розглянути основні положення Закону РФ про ФПГ. Цей НПА складається із семи глав: I) Загальні положення; II) Державна реєстрація фінансово-промислових груп; III) Управління у фінансово-промисловій групі, ведення справ фінансово-промислової групи; IV) Діяльність фінансово-промислової групи; V) Контроль і звітність у фінансово-промисловій групі; VI) Ліквідація фінансово-промислової групи; VII) Заключні положення.

Згідно зі статтею 2 Закону РФ про ФПГ фінансово-промислова група – це сукупність юридичних осіб, що діють як основне та дочірні товариства або повністю чи частково об'єднали свої матеріальні й нематеріальні активи (система участі) на основі договору про створення фінансово-промислової групи з метою технологічної або економічної інтеграції для реалізації інвестиційних чи інших проектів і програм, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності та розширення ринків збуту товарів і послуг, підвищення ефективності виробництва, створення нових робочих місць.

Учасниками ФПГ обов'язково повинні бути організації, що діють у сфері виробництва товарів та надання послуг, банки або інші кредитно-фінансові організації. До складу ФПГ можуть входити різні фінансові організації: інвестиційні інститути, недержавні пенсійні фонди, страхові організації, участь яких обумовлена їх значенням у забезпеченні інвестиційного процесу в ФПГ. Участь окремих господарських суб'єктів у ФПГ законодавчо обмежена. Так, державні та муніципальні унітарні підприємства можуть бути учасниками ФПГ у порядку та на умовах, визначених власником їх майна. Дочірні господарські товариства та підприємства можуть входити до складу ФПГ лише разом із своїм основним товариством (унітарним підприємством – засновником) (стаття 3 Закону РФ про ФПГ). Формування ФПГ може відбуватися двома способами: 1) на основі договору про створення ФПГ та шляхом створення її учасниками центральної компанії; 2) створення основним та дочірніми господарськими товариствами. Залежно від способу створення ФПГ різняться перелік документів, що надаються для реєстрації ФПГ, а також деякі питання діяльності ФПГ на поглиблену увагу заслуговує стаття 4 Закону РФ про ФПГ, яка має назву «Транснаціональні ФПГ». Пунктом першим транснаціональні ФПГ визначаються як ФПГ, серед учасників яких є юридичні особи, що перебувають під юрисдикцією держав - учасниць СНД, мають відособлені підрозділи на території вказаних держав або здійснюють на їх території капітальні вкладення; а пункт другий зазначає, що у випадку створення транснаціональної ФПГ на основі міждержавної угоди їй присвоюється статус міждержавної (міжнародної) ФПГ, особливості створення, діяльності та ліквідації якої встановлюються вказаними угодами.

Правовий статус набувається ФПГ з моменту її державної реєстрації. Для державної реєстрації ФПГ центральна компанія відповідно до пункту 2 статті 5 Закону РФ про ФПГ надає до уповноваженого державного органу заявку на створення ФПГ, договір про створення ФПГ (за винятком ФПГ, що створюються основним та дочірніми товариствами), нотаріально завірени копії свідоцтва про реєстрацію, установчих документів, копії реєстрів акціонерів (для АТ) кожного з учасників, включаючи центральну компанію ФПГ, організаційний проект, нотаріально завірени та легалізовані установчі

документи іноземних учасників, висновки федерального антимонопольного органу. За результатами розгляду документів на створення ФПГ з урахуванням експертних оцінок уповноважений державний орган у двомісячний термін з дня надання йому документів приймає одне з рішень: а) відмовити у реєстрації ФПГ; б) повернути документи ФПГ на доопрацювання; в) зареєструвати ФПГ (пункт 5 статті 5 Закону РФ про ФПГ).

Щодо тлумачення терміна «уповноважений державний орган» слід додати, що з 1994 року реєстрація ФПГ здійснювалася Державним комітетом статистики, пізніше Міністерством промисловості РФ. З липня 1997 року реєстрація не проводилася у зв'язку з ліквідацією останнього, уповноваженого на ведення державного реєстру ФПГ. Проте її було поновлено після того, як урядовою постановою № 104 від 22 лютого 1998 року функції уповноваженого федерального органу з державного регулювання ФПГ було покладено на Міністерство економіки РФ.

Державна реєстрація підтверджується свідоцтвом установленого зразку. Зареєстровані ФПГ заносяться до державного реєстру ФПГ. Також, на відміну від українського законодавства, Закон РФ про ФПГ визначає тотожність словосполучень «фінансово-промислова» та «промислово-фінансова» (пункт 8 статті 5 Закону РФ про ФПГ).

Договір про створення ФПГ визначає: найменування ФПГ; порядок та умови заснування центральної компанії ФПГ як юридичної особи, що у певній організаційно-правовій формі уповноважена вести справи ФПГ; порядок створення, обсяг повноважень та інші умови діяльності ради керівників ФПГ; порядок внесення змін до складу учасників ФПГ; обсяг, порядок та умови об'єднання активів; мету об'єднання учасників; термін дії договору (див. статтю 7 Закону РФ про ФПГ).

Інформація про створені ФПГ зберігається у державному реєстрі ФПГ – єдиному банку даних, який створений уповноваженим державним органом та містить необхідні відомості про державну реєстрацію ФПГ. Склад відомостей та структура державного реєстру ФПГ визначається Урядом РФ (стаття 9 Закону РФ про ФПГ).

Управління ФПГ, утвореної на основі договору про створення ФПГ, здійснюється Радою керівників ФПГ, яка включає всіх її учасників, та

центральною компанією ФПГ, що визначено статтями 10 та 11 Закону РФ про ФПГ. Порядок управління ФПГ у вигляді основного і дочірнього товариства визначається статтею 105 ЦК РФ. Рада керівників ФПГ є вищим органом управління ФПГ. Її компетенція встановлюється договором про створення ФПГ.

Згідно зі статтею 11 Закону РФ про ФПГ центральна компанія ФПГ має повноваження вести справи групи і представляти її на всіх рівнях. Вона є юридичною особою, заснованою всіма учасниками договору про створення ФПГ (або по відношенню до них є основним товариством), та може бути створена у формі господарського товариства, асоціації або союзу. Після державної реєстрації ФПГ до назви центральної компанії додаються слова «центральна компанія ФПГ», про що вона сповіщає орган, який реєстрував її створення. Статут центральної компанії ФПГ повинен визначати предмет та цілі її діяльності й відповідати умовам договору про створення ФПГ. Орган, що здійснив реєстрацію центральної компанії ФПГ, інформує уповноважений державний орган про всі зміни, внесені до її статуту. Центральна компанія ФПГ виступає від імені ФПГ у відносинах, пов'язаних зі створенням та діяльністю ФПГ, веде зведений (консолідований) облік, звітність та баланс ФПГ, готує річний звіт про діяльність ФПГ, виконує в інтересах учасників ФПГ окремі банківські операції відповідно до законодавства РФ про банки і банківську діяльність. Інші види діяльності центральної компанії ФПГ щодо ведення справ ФПГ встановлюються її статутом або договором про створення ФПГ, що вказує на спеціальну правоздатність центральної компанії ФПГ.

У РФ здійснюється державна підтримка діяльності ФПГ. Заходи такої підтримки згідно зі статтею 15 Закону РФ про ФПГ встановлюються за рішенням Уряду РФ та охоплюють:

- зарахування заборгованості учасника ФПГ, акції якого реалізуються на інвестиційних конкурсах (торгах), до обсягу передбачених умовами інвестиційних конкурсів (торгів) інвестицій для покупця – центральної компанії тієї ж ФПГ;
- надання учасникам ФПГ права самостійно визначати терміни амортизації обладнання та накопичення амортизаційних відрахувань зі спрямуванням отриманих коштів у виробничий процес ФПГ;

- передання у довірче управління центральній компанії ФПГ тимчасово закріплених за державою пакетів акцій учасників цієї ФПГ;
- надання державних гарантій з метою сприяння залученню різного роду інвестицій;
- надання інвестиційних кредитів та інших видів фінансової підтримки для реалізації проектів ФПГ.

Органи державної влади суб'єктів РФ можуть надавати додаткові пільги та гарантії ФПГ.

Банкам-учасникам ФПГ, які реалізують у ній інвестиційну діяльність, центральним банком РФ можуть надаватися пільги, що передбачають зниження норм обов'язкового резервування, змінення інших нормативів з метою підвищення їх інвестиційної активності.

Порядок надання заходів підтримки ФПГ розробляється Урядом РФ відповідно до пріоритетів у промисловій і соціальній політиці, які заявляються ним щорічно одночасно з наданням проекту федерального бюджету на відповідний рік.

Центральна компанія ФПГ щорічно звітує перед усіма учасниками та уповноваженим державним органом про результати діяльності групи, а також публікує звіт (стаття 16 Закону РФ про ФПГ).

Згідно зі статтею 17 Закону РФ про ФПГ уповноважений державний орган має право не частіше одного разу на рік вимагати звітування про діяльність ФПГ і призначати її аудиторську перевірку. Крім цього, учасники ФПГ зобов'язані надавати органу, що здійснює контроль, на його запит будь-яку інформацію про поточну діяльність ФПГ.

За результатами перевірки ФПГ уповноважений державний орган має право:

- запропонувати учасникам ФПГ усунути виявлені недоліки і встановити терміни їх усунення;
- звернутися до Уряду РФ (або органу суб'єкта РФ) з пропозицією про позбавлення ФПГ усіх або частини наданих ними прав чи заходів державної підтримки;
- вжити заходів щодо притягнення винних осіб до юридичної відповідальності;

- звернутися до Уряду РФ з пропозицією щодо припинення діяльності свідоцтва про реєстрацію ФПГ.

Про кожну з названих дій уповноважений державний орган інформує Уряд РФ. У разі звернення уповноваженого державного органу Урядом РФ (або відповідним органом державної влади суб'єкту РФ) приймається відповідне рішення.

Ліквідація ФПГ регламентується статтями 18; 19; 20 Закону РФ про ФПГ. ФПГ вважається ліквідованою з моменту припинення дії свідоцтва про реєстрацію ФПГ та виключення її з державного реєстру ФПГ (стаття 18 Закону РФ про ФПГ). Зобов'язання учасників ФПГ щодо виконання договору про створення ФПГ у випадку її ліквідації діють, оскільки це не суперечить Закону РФ про ФПГ та ЦК РФ (пункт 2 статті 20 Закону РФ про ФПГ).

Статтею 19 Закону РФ про ФПГ передбачається вичерпний перелік підстав ліквідації ФПГ:

- прийняття усіма учасниками ФПГ рішення про припинення її діяльності;
- набуття законної сили рішенням суду про визнання недійсним договору про створення ФПГ;
- встановлення рішенням суду, що набуло законної сили, порушення законодавства РФ під час створення ФПГ;
- завершення терміну дії договору про створення ФПГ (якщо його не подовжено учасниками ФПГ);
- прийняття Урядом РФ рішення про припинення діяльності свідоцтва про реєстрацію ФПГ у зв'язку з невідповідністю її діяльності умовам договору про її створення та інвестиційного проекту, а також у випадку повторного винного вчинення дій, які було виявлено та припинено в результаті державного контролю за діяльністю ФПГ (стаття 17 Закону РФ про ФПГ)*.

Як бачимо, українська нормативно-правова база, що регламентує процеси створення (реєстрації) та діяльності ФПГ, окрім значної кількості схожих ознак, має й певні відмінності. Насамперед вони стосуються поняття

* Повніше роз'яснення питань, що стосуються завдань та напрямів діяльності ФПГ, оформлення установчих документів ФПГ та її центральної компанії, призначення і ймовірного змісту організаційного проекту створення ФПГ (пояснювальної записки проекту ФПГ, техніко-економічного обґрунтування доцільності створення ФПГ), економічного механізму взаємовідносин (взаєморозрахунків) між учасниками ФПГ, фінансової звітності у ФПГ та деяких інших аспектів діяльності ФПГ РФ див. [156, с. 258-296].

(так, поняття ФПГ та ПФГ за законодавством РФ рівноправні, в Україні діють лише ПФГ). За видами (за формою): ФПГ в РФ створюються у вигляді основної й дочірніх компаній, а також за допомогою повного або часткового об'єднання матеріальних і нематеріальних активів на основі договору про створення ФПГ – вітчизняні ж ПФГ створюються лише на основі Генеральної угоди ПФГ; за суб'єктами: ФПГ у РФ можуть бути національними, транснаціональними й міждержавними (міжнародними), ПФГ в Україні – національними й транснаціональними. Законодавством РФ визначено форми управління ФПГ. У РФ можливість представляти інтереси ФПГ має заснована усіма учасниками ФПГ центральна компанія ФПГ, створена на основі договору про створення ФПГ. Інтереси ПФГ в Україні представляє однозначно обране головне підприємство ПФГ – промислове підприємство, що виготовляє кінцеву продукцію ПФГ, здійснює її збут та сплачує податки в Україні. Різняться вітчизняне і російське законодавство також термінами державної реєстрації; порядком прийому документів, необхідних для державної реєстрації. Насамперед, процес прийому документів, необхідних для створення ФПГ РФ, не залежить від розрахункового обсягу реалізації кінцевої продукції ФПГ. У Законі РФ про ФПГ відсутня норма, аналогічна тій, що міститься у пункті 2 статті 3 Закону про ПФГ, яка передбачає необхідність перерахування до Державного бюджету мита за прийняття проекту створення ПФГ до розгляду відповідним державним органом. Крім цього, учасники ФПГ РФ несуть солідарну відповідальність за зобов'язаннями центральної компанії, що виникли в результаті участі у ФПГ, а головне підприємство ПФГ не несе відповідальності за зобов'язаннями учасників ПФГ. Учасники ПФГ не несуть відповідальності за зобов'язаннями головного підприємства ПФГ, якщо інше не обумовлено двосторонніми договорами, гарантіями, Генеральною Угодою ПФГ. Різняться законодавство і за заходами державної підтримки групи (які більш детально будуть розглянуті у наступних главах), і за умовами ліквідації групи тощо.

Незважаючи на певні показники діяльності ФПГ у РФ, законодавча база з регулювання цих процесів зазнає критики з боку російських економістів та юристів.

Зокрема, у науковій літературі зазначається, що виходячи з поняття ФПГ можливими є лише два шляхи спрямування капіталопотоків – відносини основного й дочірнього підприємств або партнерські об'єднання активів, тоді як світова практика демонструє більшу кількість форм взаємодії капіталів, у тому числі варіанти, пов'язані перехресним «в усіх напрямках» володінням акціями [149]. Слід погодитися з російськими економістами, що поняття ФПГ є дещо деталізованим за цілями створення, і якщо здійснювати дослідження у цьому напрямку, перелік цілей можна розширити, наприклад, «підвищенням керованості, вирішенням проблем неплатежів, реінтеграцією з підприємствами республік колишнього СРСР» тощо. Також на думку цих вчених, стаття 4 Закону РФ про ФПГ є недостатньо допрацьованою та містить деякі неточності [149].

В.Д. Рудашевський вказує, що недоліками Закону РФ про ФПГ є не реалізація законодавчо важливих питань, а їх відсилання на розгляд Уряду РФ, який, у свою чергу, може передоручити їх певному міністерству чи відомству. З 22 статей Закону РФ про ФПГ половина передбачає відсилання до адміністративних актів, рішень суб'єктів Федерації та міждержавних угод майже за всіма питаннями, які мають принципове значення [22, с. 36]. Більше того, Закон РФ про ФПГ наділяє державні органи відносно ФПГ повноваженнями, що суперечать ЦК РФ, згідно з яким відмова у реєстрації юридичної особи з причини недоцільності не припускається. А згідно зі статтею 7 Закону РФ про ФПГ це можливо [143, с. 293]. Відсутність у ФПГ статусу юридичної особи змусила доводити законність її існування через відсутність ФПГ як організаційно-правової форми у ЦК РФ [157]. Аргументи на захист були такого роду: ФПГ як об'єднання, що створюється на основі договору, не є юридичною особою. Проте центральна компанія створюється в організаційно-правових межах, що відповідають ЦК РФ. Договір про об'єднання юридичних осіб у ФПГ не вступає у протиріччя з чинним законодавством і не підпадає під дію статей, що передбачають випадки недійсності договорів [44, с. 14]. В.В. Лаптев зазначає, що ФПГ не є суб'єктом господарювання, проте суб'єктами господарювання є її ланки – підприємства, організації, центральна компанія. Саме в особі ЦК ФПГ остання бере участь у правовідносинах. Така конструкція дозволяє не лише юридично закріпити

економічну єдність комплексу, але й забезпечити господарську самостійність підприємств, що входять до його складу [84, с. 19].

Деякі положення Закону РФ про ФПГ мають декларативний характер, вони ні до чого не зобов'язують (стаття 15 лише називає заходи підтримки, що можуть бути надані ФПГ з боку Уряду РФ (пункт 1), а також визначає додаткові пільги (які не розшифровує) за рішенням органів державної влади суб'єктів РФ (пункт 1); заходи державної підтримки, які може на власний розсуд надавати Центральний банк (пункт 2); пункт 3 закликає Уряд РФ (Центральний банк не згадується) застосовувати заходи підтримки ФПГ «відповідно до пріоритетів у промисловій і соціальній політиці, які заявляються ним щорічно одночасно з представленням проекту федерального бюджету на відповідний рік») [143, с. 292-293].

Також російські вчені звертаються до питання, що необхідно робити у випадку, коли уповноважений державний орган відмовляє у реєстрації ФПГ або коли ФПГ ліквідується за однією з підстав, передбачених статтею 19 Закону РФ про ФПГ, а також вказують на недовершене визначення статусу центральної компанії ФПГ [22, с. 38].

Отже, законодавство РФ поряд із прогресивними моментами у регулюванні процесів створення та діяльності ФПГ містить певні суперечності. З урахуванням цього уявляється доцільним використовувати цікавий і корисний досвід створення і діяльності ФПГ у РФ, але піддавати його критичному аналізу. Крім цього, заслуговують на увагу положення, відсутні у законодавстві як України, так і РФ, запропоновані російськими вченими. Дослідження російського законодавства дозволяє шляхом застосування методу зіставлення визначати позитивні й негативні аспекти правового регулювання створення та діяльності ФПГ України і РФ, використовувати досвід сусідньої держави з метою покращення діяльності досліджуваного явища в економіці України.

Корисним є також досвід правового регулювання створення та діяльності об'єднань промислового та фінансового капіталу у країнах з розвинутою економікою.

Сучасне господарське законодавство зарубіжних країн складається із законів та підзаконних господарсько-правових актів, що є кодифікованими або

некодифікованими й склалися під впливом історичних умов, які зумовили виникнення національних систем права. Як відомо, у західному правознавстві широкого розповсюдження отримали романо-германська та англо-саксонська правові системи. Різні підходи до кодифікації НПА призвели до прийняття цивільних та торгових кодексів у країнах романо-германського права й інкорпорування у країнах загального права. Проте і в цих країнах кодифікація господарського законодавства постійно поглиблюється. Прикладом може слугувати господарське законодавство США. Воно складається з федерального законодавства штатів. Федеральне законодавство публікується у трьох офіційних виданнях: Паблік ло, Повному зібранні законів США та Зводі законів США [158, с. 12-13].

Законодавство, що регулює процеси функціонування об'єднань підприємств, формується на рівні окремих штатів. Однак законодавство штатів про великі корпорації формується у напрямках, закладених федеральним законодавством, зокрема,: 1) Антимонопольним законом Шермана 1890 року; 2) Єдинообразним законом про товариства (Uniform Partnership Act) 1914 року, який було рекомендовано Конференцією з уніфікації законодавства штатів та прийнято у 49 штатах і окрузі Коламбія, його нову редакцію було рекомендовано цією Конференцією у серпні 1992 року; 3) Єдинообразним законом про командитні товариства (Uniform Limited Partnership Act) 1916 року, нову редакцію якого було схвалено у 1976 році, а в 1985 році внесено зміни [159]; 4) Зразковим законом про підприємницькі корпорації 1969 року (Model Business Corporation Act), прийнятим Американською Асоціацією юристів. Нову редакцію Зразкового закону (Revised Model Business Corporation Act) було затверджено Американською Асоціацією юристів у 1984 році, після чого до нього було внесено деякі зміни [160]; 5) іншими НПА на федеральному рівні.

Слід зазначити, що у законодавстві провідних капіталістичних країн (у тому числі США) терміни «ФПГ», «ПФГ» не використовуються. У багатьох розвинених країнах зустрічаються поняття «пов'язані підприємства», «системи компаній», «організації організацій», «товариства товариств», «товариства другого ступеня», «групи компаній» або просто «групи» [161, с. 49]. Проте найбільш універсальним є термін «корпорація», що серед різних суб'єктів

господарювання цих країн включає й господарські об'єднання у вигляді холдингів, концернів, синдикатів тощо. У законодавстві країн з англосаксонською системою права взагалі перевага надається не терміну «юридична особа», а визначенню «корпорація». У США таким визнаються юридичні особи, учасники яких несуть обмежену відповідальність за зобов'язаннями. До їх назви обов'язково додається слово «корпорація» (corporation, incorporated) або його скорочення («Corp.» чи «Inc.»). Цей самий термін використовується і на позначення великих об'єднань підприємств, які можуть мати назву «підприємницькі корпорації».

Головними ознаками підприємницької корпорації США, на думку американських вчених, є: 1) обмеження відповідальності учасників за боргами корпорації; 2) вільне передавання акцій між учасниками корпорації (хоча згідно зі статтею 6.27. нової редакції Зразкового закону про підприємницькі корпорації (Revised Model Business Corporation Act), яку було затверджено Американською Асоціацією юристів у 1984 році, штатам дозволяється обмежувати передавання акцій навіть у відкритих корпораціях [160], для закритих корпорацій обмеження передавання акцій є головною відмінною рисою); 3) централізоване управління радою директорів; 4) незалежність існування корпорації від складу її учасників (тобто американська корпорація, на відміну від української ПФГ, не припиняє своєї діяльності у випадку виходу з її складу одного чи кількох своїх учасників) [162, р. 256]. Ці чотири ознаки податковим законодавством було обрано як критерії для визначення того, чи підлягає певна організація оподаткуванню податком на прибуток. Щоб прибуток не підлягав оподаткуванню, організація повинна довести, що принаймні дві з чотирьох ознак у неї відсутні [163]. Тобто у федеральному законодавстві США податок на прибуток є своєрідною платою корпоративних структур за переваги, які вони отримують у результаті інтеграції капіталів. Американські економісти розуміють, що синергічний ефект від взаємодії капіталів перекриває усі додаткові витрати учасників зі сплати податку на прибуток корпорації. При цьому місцевим законодавством США (законодавством штатів), навпаки, передбачається значна кількість пільг та привілеїв для корпорацій, створених (зареєстрованих) на території штатів. Американське корпоративне право розвивається у конкурентній боротьбі між

штатами за створення корпорацій на їх території. Такі процеси отримали назву «змагання у несуворості» (race in laxity). У цій боротьбі більш ліберальне законодавство було прийняте у штаті Делавер. Держава здійснювала мінімальний контроль діяльності корпорацій, а судова практика цього штату сприяла створенню корпорацій. Тому половина найбільших корпорацій США та приблизно 40 % корпорацій, зареєстрованих на фондових біржах США, було засновано у штаті Делавер. Також велике значення мають закони штатів Нью-Йорк та Каліфорнія через значний обсяг комерційної діяльності у них.

У деяких зарубіжних країнах (у тому числі США) основними документами корпорацій є:

- статут, що регламентує внутрішні взаємовідносини акціонерів. Найбільш розповсюдженими англomовними аналогами є Articles of Association або Articles of Incorporation (англійська модель) чи By-laws (американська модель);
- документ, що ухвалюється засновниками та містить основні дані про компанію: кількість акцій, розмір статутного фонду, адресу тощо (аналог вітчизняної Установчої угоди). У різних країнах він має різну назву, найбільш поширеною англomовною назвою є Memorandum of Association;
- свідоцтво про реєстрацію компанії (Certificate of incorporation). У деяких країнах замість нього передбачено виписку з торгового (корпоративного) реєстру [164, с. 28-29].

Отже, у США в межах комерційного права чільне місце посідає корпоративне право. У ньому федеральним законодавством і законодавством штатів визначаються засади створення підприємств чи корпорацій, які мають певні ознаки і діють на основі статуту, документу про корпорацію, свідоцтва про реєстрацію корпорації та інших документів. Особливістю законодавства про корпорації США є наявність додаткового (тобто більш суворого) оподаткування на рівні держави і пільгового (більш м'якого) на рівні окремих штатів.

Взагалі ж, корпорації США мають досить широкі права порівняно із загальноприйнятими у світі стандартами господарського, акціонерного та корпоративного права. Так, пункт 3.02. нової редакції Зразкового закону про підприємницькі корпорації встановлює: якщо у статуті корпорації не

передбачене інше, кожна корпорація має безтермінове існування та володіє такими ж правами, як і фізична особа. Вона може здійснювати усі дії, необхідні чи прийнятні для ведення її діяльності, включаючи без будь-яких обмежень такі правомочності: бути позивачем та відповідачем у суді; мати та змінювати печатку корпорації; приймати та вносити зміни до внутрішнього регламенту корпорації; будь-яким способом набувати, мати у власності, володіти, користуватися рухомим та нерухомим майном; будь-яким способом відчужувати, закладати, здавати в оренду та іншим чином розпоряджатися своїм майном; здійснювати різні операції з цінними паперами інших корпорацій; брати на себе зобов'язання та надавати гарантії або іншим чином забезпечувати зобов'язання; утримувати майно як забезпечення зобов'язань боржників; бути засновником, учасником або керувати діяльністю будь-якої іншої організації чи об'єднання; вести діяльність та відкривати контори у штаті реєстрації і за його кордонами; призначати та встановлювати пенсії і приймати різні соціальні плани для посадових осіб та службовців корпорацій; займатися благодійницькою діяльністю; проводити будь-яку правомірну діяльність, що сприяє здійсненню політики уряду; здійснювати всі інші правомірні дії для ведення діяльності корпорації [160]. Цей вибірковий перелік свідчить про широкі права, що надаються федеральним законодавством США та законодавством штатів корпоративним структурам.

Наприкінці 1982 року було прийняте законодавство про «експортні торгові корпорації»: закон про експортні торгові корпорації, що зобов'язав міністерство торгівлі США сприяти створенню експортних торгових корпорацій та асоціацій; закон про експортні послуги банків, що дозволив банківським холдинговим корпораціям, центральним банкам («банкам банків») та корпораціям «Едж Ент» (створюваним національними банками для здійснення міжнародних банківських операцій), але не самим банкам безпосередньо вкладати капітали до експортних торгових корпорацій; норми, що регулюють видавання експортних торгових сертифікатів; звільнення експортних торгових корпорацій від дії деяких антитрастівських законів [165]. Це законодавство дозволило «різновидовим», тобто конгломеративним корпораціям США об'єднувати свої капітали також для участі в експортних торгових корпораціях. Фінансово-промислові корпорації США, створені

навколо банків «Бенк оф Америка», «Сітібенк», «Секьюріті пасіфік», «Фьорст нешнл бенк оф Чикаго», а також промислово-фінансова корпорація «Дженерал електрик» та інші за рахунок об'єднання у межах експортних торгових корпорацій власних ресурсів та використання розгалуженої міжнародної банківської, торгової мережі материнських фірм почали залучати до експорту велику кількість середніх та дрібних компаній, які мають конкурентоспроможну продукцію (за рахунок цього експортна торгова корпорація «Дженерал електрик», створена у 1982 році, мала намір за п'ять років довести свій товарообіг до 2 млрд. дол.). І певною мірою це вдалося даній промислово-фінансовій компанії, адже в 1989 році обсяги продажів «Дженерал електрик» лише у Західній Європі склали 6,9 млрд. дол. США, а це навіть менше половини усіх зарубіжних продажів корпорації [166, с. 34].

Законодавче регулювання створення і діяльності промислово-фінансових та інших корпорацій США, досвід їх діяльності викликає певний практичний інтерес, який необхідно використовувати у регулюванні аналогічних процесів в Україні.

Не менш корисним для вивчення є правове регулювання створення та діяльності об'єднань промислового і фінансового капіталу в Японії. Тут розвиток фінансово-промислових об'єднань з моменту виникнення виробничих відносин у другій половині XIX століття й до кінця Другої світової війни спирався на державні замовлення. В економіці країни аж до 1945 року існувало лише чотири надвеликих монополістичних об'єднання (дзайбацу), що перебували у приватній власності відомих родин феодалів та чиновників після пільгового продажу їм державних підприємств урядом імператора Мейдзи в 1868 році: «Міцуйі» (Mitsui), «Міцубісі» (Mitsubishi), «Сумітомо» (Sumitomo), «Ясуда» (Yasuda). Ці дзайбацу мали вигляд холдингових компаній і шляхом володіння контрольними пакетами або значними частками акцій інших компаній контролювали розвиток всієї японської економіки. Банк, що належав дзайбацу, фінансував ці компанії, торгова компанія дзайбацу реалізовувала їхню продукцію. Після Другої світової війни дзайбацу було розпущено, а їхню власність розподілено між значною кількістю інших компаній. Так, наприклад, власність дзайбацу «Міцуйі» було розділено між 180 компаніями. У цей час було заборонено

діяльність холдингових компаній, взаємне володіння акціями компаній та участь представників однієї компанії у радах директорів інших. Таким чином, було об'явлено протизаконними найважливіші механізми, що використовувалися дзайбацу для контролю залежних підприємств. Проте, банки дзайбацу не було реорганізовано, і вони стали основою для розвитку об'єднань промислового і фінансового капіталу нової форми – кейрецу (keiretsu) [167]. Пізніше кейрецу набули певних рис дзайбацу. Крім цього, держава залишила за собою активне регулювання діяльності як усієї економічної системи, так і кожної окремої кейрецу. Однак тепер державне регулювання стало соціально орієнтованим. Так, у 1947 році законодавчо було закладено засади державної політики боротьби з монополізмом та стимулювання конкуренції. А у 1949 році згідно з програмою Доджа-Шоупа було закладено засади розвитку конкуренції і збереження державного впливу в тих галузях, де вона з економічних причин не має достатньої бази для широкого розвитку. Програмою разом зі зменшенням фінансування збиткових підприємств передбачалося пріоритетне фінансування та заохочення окремих галузей господарства [16, с. 195].

Згадуючи історичний досвід Японії, слід зазначити присутність значної підтримки галузей, які належать до пріоритетних. Нормативною базою такої підтримки було прийняття Закону «Про розвиток видобутку природних ресурсів – газу і нафти» від 31 травня 1951 року № 162, Закону «Про надзвичайні заходи щодо стимулювання електронної промисловості» від 11 червня 1952 року № 171, Закону «Про сприяння розвитку електроенергетичних ресурсів» від 31 липня 1952 року № 283, Закону «Про Японську авіаційну акціонерну компанію» від 18 липня 1953 року № 154, Закону «Про стимулювання експорту продукції морського і річкового промислу» від 2 червня 1954 року № 154, Закону «Про нафтову акціонерну компанію» від 9 серпня 1955 року № 152, Закону «Про надзвичайні заходи раціоналізації вуглевидобувної промисловості» від 10 серпня 1955 року № 156, Закону «Про базу атомної енергетики» від 19 грудня 1955 року № 186, Закону «Про надзвичайні заходи щодо технічного оснащення текстильної промисловості» від 6 липня 1956 року № 130, переглянутого 16 червня 1964 року, Закону «Про надзвичайні заходи стимулювання машинобудівельного виробництва» від 15

липня 1956 року № 154, Закону «Про надзвичайні заходи стабілізації металопромисловості» від 1 липня 1963 року № 116 та ін. [168, с. 33, 34, 79, 80]. При цьому, у випадку участі підприємств приватного капіталу у державних програмах останні користувалися значними дотаційними виплатами. Зокрема, це було передбачено Законом «Про особливі заходи щодо переоцінки майна» від 1 липня 1954 року № 142, Законом «Про особливі заходи щодо оподаткування» від 31 березня 1956 року [168, с. 33].

Зараз фірми, що входять до складу кейрецу, належать до галузей виробничої, фінансової, торгової сфери та підтримують надзвичайно тісні зв'язки, які характеризуються такими рисами:

- взаємне володіння акціями одне одного;
- наявність власної системи фінансових установ та взаємних фінансових зобов'язань, спільне фінансування великих проектів;
- об'єднання фірм-членів кейрецу для реалізації великих перспективних проектів;
- наявність обов'язкових взаємопостачань матеріалів та комплектуючих виробів між компаніями-членами кейрецу;
- організація загальної універсальної торговельної фірми;
- проведення регулярних нарад президентів компаній, що входять до складу кейрецу;
- взаємний обмін співробітниками, у тому числі керівниками різного рівня;
- взаємна участь представників компаній у радах директорів інших компаній-членів кейрецу [169].

У Японії виділяються два основних типи кейрецу: горизонтальний (конгломератний) та вертикальний. Кейрецу горизонтального типу – це об'єднання десятків великих компаній кількох галузей промисловості, пов'язаних взаємним володінням капіталом, усталеним взаємопостачанням. На чолі таких кейрецу стоїть банк, що забезпечує фірми своєї кейрецу капіталом під малі пільгові відсотки. Вертикальні кейрецу об'єднують групу фірм, що обслуговують одного великого виробника, який диктує ціни й умови постачання комплектуючих виробів сотням постачальників, часто забороняючи їм продавати продукцію поза власною кейрецу. В обох типах головні корпорації (банки у горизонтальних і виробники у вертикальних)

мають часто необмежений вплив на інших членів об'єднання і можуть перетворювати загальні збори акціонерів на орган, що затверджує їхні проекти [170, с. 215-217]. Очевидно, що акціонерів така організаційна форма їхньої економіки влаштовує, оскільки замінення кейрецу на інші великі господарські структури в японській економіці не передбачається.

Групування фірм у Японії, як і в решті країн, базується на системі участі, кредитування, призначення керівників, інформаційному забезпеченні тощо. Корпораціям вигідно використовувати розбіжність щодо заробітної плати на головних та субпідрядних підприємствах, перекладати на членів групи екологічно шкідливі, трудомісткі виробництва, виробництва з важкими умовами тощо, якими не хоче займатися головна компанія. Групування за системою кейрецу призводить до значного підвищення ефективності виробництва. Проте, як зазначалося, кейрецу тяжіють до монополізму, і маючи у своєму складі великі банки, становлять верхівку економіки Японії. Тому в країні важливе значення приділяється антимонопольно-конкурентному законодавству і, особливо, державному регулюванню кейрецу.

Зараз державне втручання в економіку Японії набуло системного характеру і відбувається на різних рівнях. У межах промислової політики держава здійснює комплекс заходів, спрямованих на удосконалення галузевої структури, розміщення виробництва, регулювання та стимулювання інвестиційної діяльності, формування великих промислових груп та заохочення малого й середнього бізнесу, підтримання конкуренції, стимулювання певних галузей господарства, експорту та конкурентоспроможності японської економіки, реалізацію великомасштабних загальнонаціональних програм, розвиток НДДКР. Стосовно депресивних галузей використовуються такі інструменти, як субсидії та кредити для перерозподілення ресурсів, модернізації виробництва, перенавчання кадрів, надання допомоги працівникам у пошуках нової роботи. Широко застосовується також заохочення і фінансове підтримання нових фірм і НДДКР, розробляються державні програми приватизації, використовуються протекціоністські заходи тощо. Конкретними заходами стосовно молодих галузей з високим потенціалом є низьковідсоткові кредити, імпорتنі квоти, податкові пільги, субсидії, тарифний захист, обмеження прямих зарубіжних

інвестицій, підтримання фундаментальних досліджень тощо [171, с. 410]. На особливу увагу заслуговує протекціонізм у японському антимонопольно-конкурентному законодавстві, який у випадку наявності публічно-правових інтересів робить винятки щодо застосування антимонопольно-конкурентних заходів до великих корпорацій, що виконують державні завдання [168, с. 22, 39-40].

Отже, досвід Японії свідчить про перспективність подолання економічних проблем держави шляхом створення великих промислово-фінансово-торгових об'єднань, у регулюванні діяльності яких відповідні державні органи застосовують сукупність прямих та непрямих заходів. Виходячи з прикладу Японії, слід відзначити, що головною під час створення ПФГ повинна стати публічна мета. Інші аспекти діяльності (організація управління промисловим підприємством чи банком, перехресне володіння акціями та ін.) повинні визначатися самими учасниками.

У інших країнах також створюються групи чи об'єднання підприємств, до яких часто входять учасники, що належать до різних секторів економіки – промислового, фінансового, торгового, науково-дослідницького та ін. Часто значну роль у створенні та діяльності таких об'єднань відіграє держава. Вона може одноособово розпоряджатися ними (призначати адміністрації, визначати ті чи інші аспекти господарської і фінансової діяльності тощо). У Франції, наприклад, держава часто виступає єдиним акціонером цих об'єднань підприємств. У деяких країнах набули розповсюдження змішані компанії, у яких держава присутня як один з акціонерів і, відповідно, бере участь у призначенні членів правління, розподіленні дивідендів тощо. Приватний промислово-фінансовий капітал тільки виграє від цього, адже ці публічні об'єднання першочергово отримують державні замовлення, податкові та інші пільги, експортні привілеї та ін. [172, с. 530-531].

У Великобританії після вступу до ЄС було прийнято кілька нових Актів про компанії: у 1976; 1980; 1981 роках. У 1985 році їх було консолідовано до одного НПА – Акту про компанії (Companies Act), що нараховує 747 статей з додатками. Але й цей НПА було доповнено Актом 1989 року, а в 1998 році Департаментом торгівлі і промисловості було опубліковано програмний

документ «Modern Company Law for a Competitive Economy», що передбачав необхідність повної ревізії законодавства про компанії.

У ФРН Акціонерний закон 1937 року було замінено на Закон 1965 року з 410 статей, розділених на п'ять книг [173, с. 29-30]. Одним із головних витоків господарського права ФРН є Торговий кодекс 1966 року.

У ФРН кількість видів об'єднань є значною, проте цілісне законодавство, яке б регулювало усі процеси діяльності великих об'єднань промислового та банківського капіталу, відсутнє. Серед «об'єднань підприємств» за законодавством ФРН можна визначити такі:

- об'єднання, у яких один учасник має певну (проте не надто велику) частку (участь, право голосу тощо) в іншому, що також має статус юридичної особи;
- об'єднання, у яких один учасник є контролюючим (має паї іншого), а інший залежним; тобто перший може здійснювати прямий чи опосередкований вплив, хоча той є самостійним суб'єктом господарювання зі статусом юридичної особи;
- концерн, у якому учасники перебувають під єдиним керівництвом;
- об'єднання, кожний учасник якого має пай (частку) у статутному капіталі іншого учасника у розмірі, не меншому за 25 % статутного капіталу цього учасника;
- об'єднання, до якого входять акціонерні, командитно-акціонерні товариства тощо, які є сторонами договорів, визначених законом про акціонерні товариства важливими з точки зору керівництва (тут маються на увазі договори про домінацію, повне чи часткове перерахування прибутку, оренду підприємства тощо).

Важливе значення у праві ФРН має Закон про картелі. Ним серед іншого дається роз'яснення поняття «об'єднання» не як придбання одного підприємства іншим, а створення концерну чи отримання іншим чином контролю над іншим підприємством (частина 2 та 3 § 23), а також регулюються питання контролю в об'єднаннях підприємств [174, с. 67-68].

Взагалі, особливістю правового регулювання створення і діяльності великих промислово-фінансових корпорацій у країнах Західної Європи є наявність розвинених публічно-правових засад. Значна частка таких

корпорацій чи їх акцій належить державі – саме держава визначає напрями їх діяльності, мету діяльності, застосовує комплекс заходів підтримки та ін.

Так, Швеція є країною з традиційно розвиненим державним сектором економіки, який нараховує сім великих державних корпорацій: управління гідроенергоресурсами, державні залізниці, поштове відомство, лісове управління, телевізійну компанію, управління аеропортами та промислову корпорацію з випуску продукції цивільного та військового призначення. До складу корпорацій входять державні концерни, державні акціонерні компанії та їхні дочірні підприємства. Уряд щороку виділяє їм за погодженням з парламентом кошти на поточні витрати та капіталовкладення з державного бюджету. Разом з тим, корпорації в оперативно-господарському відношенні зацікавлені у результатах господарської діяльності концернів та компаній, що входять до їхнього складу та діють на засадах комерційної самоокупності. Ціни та тарифи на власну продукцію та послуги корпорації встановлюють на підставі розроблених державними органами нормативів. Прибуток корпорацій відраховується до державного бюджету також за нормативами, встановленими на певний термін. Збитки відшкодовуються з коштів державного бюджету. Державні корпорації, як правило, мають монопольне становище на відповідних ринках [16, с. 122-126]. Особливістю французького законодавства є дієва підтримка держави на підставі Закону про запобігання та добровільне врегулювання труднощів підприємств від 1 березня 1984 року великих об'єднань, що потрапили у тяжке становище. У Франції в 1966 році право товариств було зведено до Закону про торгові товариства із 509 статей та Декрету 1967 року із 310 статей. Французькі норми права серед учасників та інструментів об'єднань суб'єктів господарювання визначають філії; компанії, що контролюються іншими; угруповання економічних інтересів; пакети паїв у компаніях; паї, що взаємно перехресчуються. Для приватного сектору економіки Іспанії характерні процеси централізації, децентралізації та концентрації капіталу. Приватні підприємства так само, як і державні, отримують державну допомогу у завуальованій формі (низькі транспортні та інші тарифи, помірні ціни на енергоносії тощо) шляхом діяльності підприємств, що належать до інфраструктури та є у більшості своїй державними компаніями [16, с. 126-130]. У Швейцарії законодавство

передбачає можливість застосування особливих процедур надання підтримки і допомоги підприємствам, які «мають важливе значення для національної економіки». У Бельгії королівський указ від 10 листопада 1967 року ввів спеціальну процедуру допомоги банківським установам, що потрапили у скрутне становище [161, с. 55]. В Італії у 1979 році було прийнято закон, яким закріплювалася процедура надання допомоги великим підприємствам, що потрапили у скрутне фінансове становище за умови, що сума їхніх боргів досягає 20 млрд. лір і вони отримували від держави субсидії на суму, не меншу за 1 млрд. лір, або якщо вони не видавали зарплату довше трьох місяців. При цьому міністр торгівлі й промисловості призначає спеціального куратора із завданням сприяти оздоровленню підприємства, у тому числі за допомогою асигнувань з бюджету і надання державних гарантій. Застосування цієї процедури до однієї компанії, яка входить до концерну (інше об'єднання), автоматично тягне за собою розповсюдження відповідних заходів та пільг на всі інші компанії того ж концерну (об'єднання) [161, с. 55].

Отже, розгляд зарубіжного законодавства, що регламентує створення та діяльність ПФГ та їх аналогів, дозволив помітити деякі прогалини у Законі про ПФГ. Так, законодавство РФ дозволило відзначити відсутність у Законі про ПФГ можливості ліквідації ПФГ у випадках набуття законної сили рішенням господарського суду про визнання недійсним договору про створення ПФГ, встановлення рішенням суду, що набуло законної сили, порушення законодавства України під час створення ПФГ, набуття законної сили рішенням відповідного суду про необхідність ліквідації ПФГ у зв'язку з порушенням господарського законодавства.

Досвід правового регулювання створення та діяльності промислово-фінансових та інших корпорацій США підтверджує необхідність спрощення порядку створення (реєстрації) ПФГ, а також надання їм відповідних пільг.

Законодавство Японії та економічно розвинених країн Західної Європи, не зважаючи на відмінність у поняттях, які даються досліджуваному явищу, передбачає можливість існування великих, часто монополістичних об'єднань підприємств, фірм, компаній, корпорацій, товариств тощо. При цьому відсутня жорстка вимога щодо необхідності обов'язкової участі в створюваних об'єднаннях саме промислових підприємств, установ, організацій певного

профілю діяльності та банків, а також заборонення участі у них суб'єктів господарювання, що представляють торговий, посередницький чи інший капітал, тобто за галузевою ознакою (це повністю мірі стосується й США). Західно-європейські підприємці на сучасному етапі розвитку світової господарської системи намагаються створювати великі (часто транснаціональні) компанії, їм не обов'язково законодавчо прописувати та за допомогою вчених і практиків доводити необхідність тісної участі банків (їх об'єднань, часто в кількох країнах) у реалізації значних проектів з виготовлення продукції та успішної реалізації її на внутрішніх та зовнішніх ринках. Тому законодавство розвинених капіталістичних країн передбачає можливість створення великих об'єднань з відносинами координації або субординації, не акцентуючи уваги на галузевій приналежності учасників. Хоча у разі термінової необхідності держава може надавати значні привілеї учасникам великого об'єднання у певних галузях господарства. Антимонопольно-конкурентне законодавство зазначених країн є доволі розвиненим, і серед іншого багато уваги приділяє захисту малого та середнього бізнесу. Проте, значна кількість правил та норм, що обмежують можливості великих корпорацій, мають винятки (у тому числі стосовно об'єднань промислового та фінансового капіталу). Уряди країн з розвинутою економікою, розуміючи роль та значення великих диверсифікованих компаній, абсолютно не зацікавлені у їх послабленні, яке може накласти негативний відбиток на економічну, політичну та соціальну стабільність у країні (достатньо згадати внесок цих корпорацій у світову економіку та кількість зайнятих у них працівників). Таке ставлення наочно демонструється наданням пільг (у тому числі й податкових), дотацій та кредитів з боку держави у випадку негативних для корпорацій змін ринкової кон'юнктури. Зокрема, у французькому та італійському законодавстві привертає увагу державне підтримання великих підприємств та господарських об'єднань під час скрутних фінансових ситуацій. Особливо повчальною як для України, так і для інших держав, може бути роль держави як посередника і гаранта для обох сторін – боржника-корпорації і кредитора. При цьому держава не залишається осторонь від проблем великого об'єднання. Не залишаються без державної допомоги великі об'єднання і в країнах, де у законодавстві з якихось причин

прямо не проголошено можливості застосування до них особливого режиму. У цих випадках державна допомога реалізується через механізм суддівського розсуду чи, у разі необхідності, шляхом безпосереднього втручання уряду чи інших органів виконавчої влади. Наприклад, ні у Великій Британії, ні у ФРН, ні у США закон прямо не передбачає пільг для великих підприємств (їх об'єднань), які перебувають на межі фінансового краху. Проте у ФРН у свій час за рахунок платників податків фінансувалося «оздоровлення» концерну «Крупп», а в Англії уряд виділив на початку 70-тих років значні субсидії готовим припинити своє існування компаніям «Роллс-Ройс» і «Харланд і Вольф»; у США один з трьох автобудівних гігантів – концерн «Крайслер» – потрапив у скрутне фінансове становище, і якби не державна позика у 1,5 млрд. дол. на надзвичайно пільгових умовах, повинен був об'явити про свою неплатоспроможність [161, с. 55-56].

Отже, на основі розгляду зарубіжного досвіду встановлено основні характерні риси правового регулювання створення і діяльності великих об'єднань промислового і фінансового капіталу у країнах з розвиненою ринковою економікою:

- 1) Незалежно від наявності статусу юридичної особи великі промислово-фінансові та інші об'єднання – ФПГ, «пов'язані підприємства», «системи компаній», «організації організацій», «товариства товариств», «товариства другого ступеня», «групи компаній» або просто «групи» володіють правосуб'єктністю, їм адресуються норми права, на них, як правило, покладається виконання певних завдань публічно-правового характеру.
- 2) Діяльність великих суб'єктів господарювання стимулюється державою. Розвиток ринкової економіки регулюється шляхом програмування, індикативного планування, основним важелем якого є надання державних пільг корпораціям - виконавцям програм [16, с. 207-211]. Проте значні державні пільги надаються не лише ФПГ та іншим корпораціям, що є виконавцями програм, інструментом їх здійснення, але й усім іншим великим корпораціям, які мають стратегічне значення.
- 3) Створення великих корпорацій, що будуть виконувати публічно-правові завдання, дозволяється у будь-якій організаційно-правовій формі, передбаченій законодавством. Пріоритетом є спроможність нового суб'єкта

господарювання досягти мети створення – реалізувати певну частину державної політики у конкретній галузі виробництва чи сфері господарської діяльності.

Аналогічні риси повинні бути притаманні й вітчизняній економіці. Зарубіжний досвід вказує на необхідність розвитку вітчизняного законодавства про ПФГ, підтримання ПФГ, що повинні стати інструментом виконання державних програм, а також інших стратегічно важливих підприємств та галузей виробництва. Зокрема, розглянуте становить практичний інтерес у питаннях: 1) законодавчого встановлення можливості самостійного вибору учасниками ПФГ форми управління (координації) діяльності групи (рівноправної участі; основного та дочірніх товариств; перехресне «в усіх напрямках» володіння акціями), визначення у Законі про ПФГ можливості вільного передавання акцій між учасниками ПФГ; 2) дозволу банку, фінансово-кредитній установі хоча б у виняткових випадках представляти інтереси групи, тобто бути її головною компанією (щодо ототожнення поняття ПФГ та ФПГ); 3) державного підтримання великих ПФГ на різних стадіях їхньої діяльності, надання державних гарантій, пільгових кредитів, пріоритетної підтримки ПФГ, що здійснюють НДДКР; розроблення додаткових загальнодержавних пільг та пільг органів місцевого самоврядування учасникам ПФГ, які повинні мати галузево-індивідуальний характер та надаватися на основі аналізу економічної обґрунтованості, взаємної вигідності для учасників групи й економічної та соціальної сфери держави; 4) скасування обмежень на участь у ПФГ будь-яких суб'єктів господарювання усіх сфер господарства, а також обмежень їх кількості; 5) надання можливості потенційним учасникам групи подавати документи для створення ПФГ незалежно від розрахункового обсягу реалізації кінцевої продукції ПФГ; 6) іншого характеру.

Більш предметний аналіз, а також обґрунтування пропозицій до законодавства за цими та іншими напрямками буде здійснено у наступних главах.

ГЛАВА 2

СТВОРЕННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВО-ФІНАНСОВИХ ГРУП

2.1. Створення промислово-фінансових груп

Порядок створення ПФГ регулюється Законом про ПФГ і Положенням про ПФГ, відповідно до яких ініціаторами створення ПФГ є підприємства, наукові та проектні установи, банки, інші установи та організації всіх форм власності, які мають на меті отримання прибутку. Рішення про створення ПФГ ухвалюється на загальних зборах і оформлюється протоколом. Крім цього, в обов'язковому порядку приймається Генеральна угода ПФГ, яка ухвалюється керівниками всіх ініціаторів створення ПФГ, засвідчується їх печатками та включає:

- назву ПФГ;
- перелік затверджених у встановленому законодавством порядку державних програм, з метою реалізації яких створюється ПФГ;
- визначення головного підприємства ПФГ та його місцезнаходження;
- кандидатуру президента ПФГ, який є керівником головного підприємства ПФГ, його права та обов'язки, порядок звільнення з посади;
- перелік учасників ПФГ;
- перелік кінцевої продукції ПФГ;
- термін дії угоди;
- взаємні зобов'язання учасників ПФГ;
- порядок прийняття рішень;
- порядок виходу зі складу ПФГ;
- інші умови, передбачені законодавством, та ті, що визнають необхідними ініціатори створення ПФГ.

Крім рішення про намір створення ПФГ та Генеральної угоди ПФГ, на загальних зборах їх учасниками розробляється та затверджується техніко-економічний проект обґрунтування створення ПФГ; розробляються проекти двосторонніх угод про постачання проміжної продукції ПФГ (надання відповідних послуг); призначається уповноважена особа (особи) ініціаторів

створення ПФГ, яка (які) є фізичною особою (особами) та має у встановленому порядку оформлене доручення ініціаторів представляти в КМУ проект створення ПФГ.

Ці дії складають першу стадію створення ПФГ, на якій відбувається узгодження інтересів у процесі підготовки та прийняття ініціаторами створення ПФГ Генеральної угоди ПФГ та допоміжних рішень [133]. Вона може бути позначена як стадія узгодження приватних інтересів учасників ПФГ.

Далі уповноважена особа подає Генеральну угоду ПФГ та техніко-економічне обґрунтування створення ПФГ центральному органу виконавчої влади, до компетенції якого належать питання формування та реалізації державної політики у відповідній сфері діяльності, Міністерству економіки та з питань європейської інтеграції, ФДМ та АМК України, які повинні підготувати у місячний термін після надходження документів висновки стосовно доцільності створення ПФГ (у двомісячний у разі створення ТНПФГ).

Уповноважена особа забезпечує перерахування до державного бюджету державного мита за прийняття проекту створення ПФГ до розгляду КМУ у сумі, що складає одну тисячу розмірів встановленого чинним законодавством неоподаткованого мінімуму доходів громадян на місяць.

Наступним кроком, необхідним для створення ПФГ, є подання уповноваженою особою на ім'я Прем'єр-міністра України таких документів:

- доручення ініціаторів представляти в КМУ проект створення ПФГ;
- Генеральної угоди ПФГ, затвердженої всіма ініціаторами створення ПФГ;
- техніко-економічного проекту обґрунтування створення ПФГ;
- висновків відповідного міністерства чи іншого центрального органу виконавчої влади, до компетенції якого належать питання формування та реалізації державної політики у відповідній сфері діяльності, Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції, ФДМ та АМК України про доцільність створення ПФГ, стосовно техніко-економічного обґрунтування та Генеральної угоди ПФГ;
- довідки про перерахування до державного бюджету державного мита.

Після прийняття до розгляду документів, необхідних для створення ПФГ, Прем'єр-міністр України доручає центральному органу виконавчої влади, до компетенції якого належать питання формування та реалізації державної політики у відповідній сфері діяльності, розробити проект постанови КМУ про створення ПФГ та затвердження Генеральної угоди ПФГ чи проект протокольного рішення КМУ про відмову у створенні ПФГ у місячний (у разі створення ТНПФГ – у тримісячний) термін.

Після цього КМУ у двомісячний термін у випадку створення національної ПФГ або в тримісячний у разі створення ТНПФГ приймає рішення про створення ПФГ чи відмову в її створенні. Рішення про створення ТНПФГ приймається КМУ лише за умови попереднього укладення міждержавного договору, що підлягає ратифікації ВР України, яким повинні бути затверджені:

- Генеральна угода ПФГ;
- назва ПФГ;
- головне підприємство ПФГ;
- вичерпний перелік учасників ПФГ;
- вичерпний перелік кінцевої продукції ПФГ;
- термін, на який створюється ПФГ;
- умови оподаткування головного підприємства ПФГ та учасників ПФГ відповідно до законів України, гарантії від змін у податковому законодавстві;
- умови перетинання митного кордону проміжною продукцією ПФГ і гарантії відносно їх змінення.

У разі неприйняття КМУ у встановлені терміни, які далі буде розглянуто більш глибоко, рішення стосовно проекту про створення (реєстрацію) ПФГ, відповідні посадові особи КМУ несуть дисциплінарну відповідальність. Одночасно уповноважена особа ініціаторів створення ПФГ має право зняти проект створення ПФГ з розгляду. Сплачене державне мито підлягає поверненню у беззаперечному порядку згідно з виконавчим приписом, завіреним у державній нотаріальній конторі.

Перераховані етапи становлять другу стадію створення ПФГ, на якій відповідними центральними органами виконавчої влади, Міжвідомчою

комісією з питань формування ПФГ розглядаються документи ПФГ, після чого КМУ приймається рішення про створення ПФГ. Цю стадію можна назвати стадією узгодження приватних та публічних інтересів [133].

На підставі постанови КМУ про створення ПФГ і затверджені Генеральної угоди ПФГ Міністерство економіки та з питань європейської інтеграції України у двотижневий термін здійснює реєстрацію ПФГ. Лише після цього ПФГ видається свідоцтво встановленого зразка та дозволяється використовувати у своїй назві словосполучення «промислово-фінансова група (ПФГ)», вживання якого у назвах суб'єктів підприємницької діяльності, що реєструються не за нормами Закону про ПФГ та Положення про ПФГ, не дозволяється. Ці дії є останньою стадією створення ПФГ – стадією державної реєстрації ПФГ [133].

Державна реєстрація ПФГ – це юридичний акт визнання державою факту виникнення і правомірності існування такої групи. Державна реєстрація – акт, що здійснюється Міністерством економіки та з питань європейської інтеграції України шляхом внесення до Реєстру промислово-фінансових груп України даних про створення, реорганізацію або ліквідацію ПФГ. Державна реєстрація ПФГ підтверджується виданням її головному підприємству свідоцтва про державну реєстрацію встановленого зразка, в якому повинні вказуватися назва головного підприємства ПФГ, назва ПФГ, номер і дата постанови КМУ, дата внесення до Реєстру ПФГ України, реєстраційний номер, а також додаток до свідоцтва, в якому наведений перелік підприємств (організацій, установ) - учасників ПФГ.

Максимальний термін між поданням уповноваженою особою до КМУ документів, необхідних для створення ПФГ, та прийняттям ним рішення про створення (реєстрацію) ПФГ або відмову в створенні (реєстрації) ПФГ становить:

- три місяці – у разі розгляду проекту за участю українських головного підприємства ПФГ та учасників ПФГ;
- шість місяців – у разі розгляду проекту створення ТНПФГ.

При цьому, загальний максимальний час з моменту подання уповноваженою особою Генеральної угоди ПФГ, техніко-економічного обґрунтування

створення ПФГ до відповідних державних органів до реєстрації групи у Міністерстві економіки та з питань європейської інтеграції становить:

- чотири місяці та два тижні – у разі створення національної ПФГ;
- вісім місяців та два тижні – у разі створення ТНПФГ.

З викладеного витікає, що порядок створення ПФГ є триває надто довго і все ж не гарантує своєчасне прийняття рішення, як і не передбачає дії учасників після його завершення. Слід зазначити, що і раніше порядок створення національних ПФГ був на місяць довшим, і взагалі занадто розтягнутим, на що зазначалося у науковій літературі [175; 176, с. 123-137]. 17 липня 2003 року постановою КМУ № 1074 було скорочено з двох місяців до одного термін складання відповідним міністерством чи іншим центральним органом виконавчої влади, Мінекономіки та з питань європейської інтеграції, ФДМ та АМК України висновків стосовно документів національної ПФГ; Міжвідомчою комісією з питань формування ПФГ на місяць було скорочено термін розгляду документів, необхідних для створення ПФГ (ТНПФГ); проте чомусь було на місяць подовжено термін прийняття КМУ рішення про створення ПФГ (ТНПФГ). А отже, порядок створення ПФГ вимагає подальшого коригування, а також скорочення часу створення (реєстрації). Зайву ускладненість і тривалість у порядку створення ПФГ відзначали вітчизняні вчені [177, с. 29].

На практиці процес створення ПФГ може розтягнутися на рік і довше. Так, у разі створення групи необхідно зібрати більше 170 підписів відповідних чиновників: для підпису Прем'єр-міністра необхідна згода урядового комітету, перед цим слід здійснити погодження зі службовцями відділів у департаментах і профільних комітетів міністерств, виконавців, заступників держсекретарів, держсекретарів* Міністерства фінансів України, ФДМ України, Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції, Міністерства екології, Міністерства промислової політики, АМК України, ДПА, Міністерства юстиції, з уповноваженими особами регіональних представництв міністерств у областях, АРК.

* Указом Президента України № 434/2003 від 26 травня 2003 року «Про деякі заходи щодо оптимізації керівництва в системі центральних органів виконавчої влади» посади державних секретарів міністерств, їх перших заступників та заступників було ліквідовано [178].

Для поліпшення ситуації, пов'язаної зі створенням ПФГ, для стимулювання створення груп і, що не менш важливо, офіційної реєстрації фактично діючих та їх активного включення до реалізації державних програм розвитку пріоритетних галузей виробництва і структурної перебудови економіки України необхідно також удосконалювати нормативну базу, що регламентує процеси створення.

На користь можливості скорочення терміну створення (реєстрації) ПФГ свідчить відповідний російський досвід, норми Порядку проведення експертизи проектів створення фінансово-промислових груп, що подаються на розгляд Уряду РФ, далі у тексті Порядку, а також Закону РФ про ФПГ. Запобігаючи зауваженням відносно певної відмінності мети створення вітчизняних ПФГ від ФПГ РФ, у яких не передбачене виконання державних програм, а також щодо неприпустимості зіставлення порядку створення ПФГ і ФПГ, слід зазначити, що державні програми, з метою виконання яких створюються ПФГ в Україні, затверджуються до подання документів на створення ПФГ.

У РФ згідно з пунктом 7 Порядку термін розгляду проектів створення ФПГ не повинен перевищувати 30 календарних днів і може бути подовженим не більше як до 60 днів за умови надання зацікавленими особами необхідних матеріалів [179], а згідно з пунктом 5 статті 5 Закону РФ про ФПГ уповноважений державний орган у двомісячний термін з дня надання йому документів ухвалює рішення про відмову у реєстрації ФПГ, про повернення документів ФПГ на доопрацювання або про реєстрацію ФПГ [180].

У порівняльній таблиці основних етапів стадії узгодження приватних і публічних інтересів (стадії підготовки та прийняття рішення КМУ про створення ПФГ в Україні), стадії підготовки та прийняття рішення відповідним державним органом РФ про створення ФПГ РФ і стадії реєстрації ФПГ РФ (див. табл. 2) можна прослідкувати, що ця стадія в Україні має чотири етапи, у РФ дві стадії проходять у три етапи, терміни створення ФПГ у РФ коротші, ніж в Україні. Крім цього, в Україні етап, аналогічний до першого етапу стадії підготовки та ухвалення рішень Урядом РФ про створення ФПГ РФ, коли приймається рішення про персональний склад експертних рад, відсутній, адже в Україні, на відміну від РФ, склад Міжвідомчої комісії з

питань формування ПФГ визначається до створення ПФГ. Якби так було в РФ, то загальний термін створення ФПГ РФ склав би три місяці, подовжений – чотири. Розгляд проекту ФПГ РФ експертними групами здійснюється до тридцяти днів, а в крайніх випадках – до шістдесяти незалежно від того, національна чи транснаціональна група створюється.

Так само етап, аналогічний до першого етапу стадії узгодження приватних і публічних інтересів (коли розробляється та приймається рішення КМУ щодо створення вітчизняних ПФГ), відсутній під час створення ФПГ у РФ. На цьому етапі відповідним міністерством чи іншим центральним органом виконавчої влади, Мінекономіки та з питань європейської інтеграції, ФДМ, АМК України складаються висновки стосовно поданих уповноваженою особою ініціаторів створення ПФГ документів. Проте зазначений етап здається зайвим не лише через відсутність такого етапу в РФ. По-перше, розгляд документів на цьому етапі здійснюється центральним органом виконавчої влади, до компетенції якого належать питання формування та реалізації державної політики у відповідній сфері діяльності, Міністерством економіки та з питань європейської інтеграції, ФДМ та АМК України. Представниками цих же органів, які входять до складу Міжвідомчої комісії з питань формування ПФГ, на другому етапі здійснюється розгляд цих же документів і готуються відповідні проекти постанови чи протокольного рішення КМУ та пропозиції для КМУ. По-друге, на першому етапі цієї стадії уповноважена особа ініціаторів створення ПФГ особисто подає документи до міністерств та інших центральних органів виконавчої влади. Значна їх кількість призводить до того, що на практиці виникає певна кількість різних об'єктивних та суб'єктивних ускладнень. Залежність потенційних учасників ПФГ від рішень відповідних державних органів призводить до зайвих ускладнень, розтягуючи термін створення групи на місяці або навіть роки.

Отже, більш вдалим з метою удосконалення порядку створення ПФГ видається виключення першого етапу стадії узгодження приватних і публічних інтересів (етапу складання відповідним міністерством чи іншим центральним органом виконавчої влади та іншими державними органами висновків стосовно поданих уповноваженою особою ініціаторів створення ПФГ документів). Тобто пропонується замінити перший етап на подання

уповноваженою особою відповідних документів безпосередньо до КМУ після перерахування відповідного державного мита. Після цього КМУ надасть їх відповідним міністерствам та іншим центральним органам виконавчої влади, які у встановлений Законом про ПФГ та Положенням про ПФГ термін нададуть висновки відносно документів, а також розроблять проект постанови КМУ про створення ПФГ або проект протокольного рішення КМУ щодо відмови у створенні ПФГ. Такий порядок стадії узгодження приватних та публічних інтересів (коли здійснюється підготовка та прийняття рішення КМУ про створення ПФГ) повинен зекономити час для створення ПФГ і є більш ефективним.

Другий етап (етап розгляду документів Міжвідомчою комісією з питань формування ПФГ) вимагає коригування у плані скорочення терміну розгляду документів щодо створення ТНПФГ. За аналогією з другим етапом відповідної стадії створення ФПГ РФ, вітчизняному законодавцеві можна запропонувати скоротити другий етап створення ТНПФГ до двох місяців*.

Третій етап стадії підготовки та прийняття урядом РФ рішення про створення ФПГ РФ (етап безпосереднього прийняття уповноваженим державним органом рішення щодо створення ФПГ) перетікає у стадію реєстрації ФПГ РФ. На тривалість цього етапу і на стадію реєстрації ФПГ РФ встановлюється один термін – два місяці.

Третій етап стадії узгодження приватних і публічних інтересів (підготовки та прийняття рішення КМУ про створення ПФГ) в Україні – це етап прийняття КМУ рішення щодо створення ПФГ, разом зі стадією державної реєстрації ПФГ він складає два місяці та два тижні у разі створення національної і три місяці та два тижні у випадку створення ТНПФГ (два тижні відводиться для реєстрації у Мінекономіки та з питань європейської інтеграції ПФГ та її Генеральної угоди).

Тут можна запропонувати скорочення терміну третього етапу створення ПФГ України в частині розгляду проекту створення ПФГ та ТНПФГ до одного місяця**. Це визначається тим, що основний обсяг роботи – складання

* Зараз ця процедура відносно проекту ТНПФГ триває три місяці.

** Зараз цей етап триває відносно національних ПФГ два місяці, відносно ТНПФГ – три місяці.

висновків стосовно поданих документів, розгляд необхідних для створення групи документів, підготовка проектів постанови КМУ про створення ПФГ або проекту протокольного рішення КМУ з цього питання разом з обґрунтуванням прийнятих рішень, здійснюється на попередньому етапі.

Для законодавчого закріплення запропонованих змін у порядку створення ПФГ і скорочення терміну проходження стадії узгодження приватних і публічних інтересів (коли готується та ухвалюється рішення КМУ про створення ПФГ) є доцільним у частині першій пункту 4 статті 3 Закону про ПФГ змінити термін розгляду КМУ проекту створення ПФГ з трьох місяців до двох місяців з обмовкою «за необхідності додаткових даних термін створення ПФГ може бути продовжено на один місяць», і термін розгляду КМУ проекту створення ТНПФГ з шести місяців до трьох. Крім цього, слід виключити пункт 14 Положення про ПФГ; у пункті 2 статті 3 Закону про ПФГ серед документів, які подаються уповноваженою особою ініціаторів створення ПФГ на ім'я Прем'єр-міністра України, виключити «висновки відповідного галузевого міністерства чи відомства України, Фонду державного майна України, АМК України щодо доцільності створення ПФГ, стосовно техніко-економічного обґрунтування та Генеральної угоди»; у пункті 16 Положення про ПФГ серед документів, які подаються уповноваженою особою ініціаторів створення ПФГ на ім'я Прем'єр-міністра України, виключити «висновки відповідного міністерства чи іншого центрального органу виконавчої влади, до компетенції якого належать питання формування та реалізації державної політики у відповідній сфері діяльності, Мінекономіки, Фонду державного майна та АМК України про доцільність створення ПФГ, стосовно техніко-економічного обґрунтування та Генеральної угоди»; пункт 18 Положення про ПФГ викласти у такому вигляді:

«18. Прем'єр-міністр України після надходження документів, зазначених у пункті 16 цього Положення, доручає центральному органу виконавчої влади, до компетенції якого належать питання формування та реалізації державної політики у відповідній сфері діяльності, Міністерству економіки та з питань європейської інтеграції, Фонду державного майна та Антимонопольному комітету, підготувати висновки стосовно доцільності створення ПФГ, розробити проект постанови Кабінету Міністрів України про створення ПФГ

та затвердження Генеральної угоди про спільну діяльність чи проект протокольного рішення Кабінету Міністрів України про відмову у створенні ПФГ за участю українського головного підприємства та учасників у місячний, а у разі створення транснаціональної ПФГ – у двомісячний термін.

Для визначення можливості монополізації чи суттєвого обмеження конкуренції на товарних ринках унаслідок створення ПФГ і для складання відповідних висновків Антимонопольного комітету уповноважена особа подає до Антимонопольного комітету інформацію та документи відповідно до вимог, установлених законодавством^{*}; пункт 20 Положення про ПФГ викласти в такій редакції:

«Кабінет Міністрів України в місячний термін приймає рішення про створення або відмову у створенні ПФГ чи транснаціональної ПФГ».

У разі внесення відповідних змін до частини першої пункту 4 статті 3 Закону про ПФГ, виключення пункту 14 Положення про ПФГ, внесення змін до пункту 18 та 20 Положення про ПФГ загальний термін створення (реєстрації) ПФГ складе два місяці та два тижні^{**} (за необхідності додаткових даних – три місяці та два тижні); ТНПФГ складе три місяці та два тижні^{***}. Скорочення термінів створення (реєстрації) ПФГ повинно позитивно вплинути на процеси створення ПФГ.

Крім порядку створення та термінів стадії узгодження приватних і публічних інтересів (коли КМУ готується та приймається рішення про створення ПФГ), потребують коригування умови створення ПФГ. Так, пунктом 3 статті 3 Закону про ПФГ і пунктом 17 Положення про ПФГ обмежене створення ПФГ, річний обсяг реалізації кінцевої продукції ПФГ яких еквівалентний сумі, нижчій за сто мільйонів доларів США за рік, починаючи з другого року після створення ПФГ. Хоча норми й містять обмовку про можливість продовження цього терміну окремою постановою КМУ у разі створення ПФГ для виробництва новоосвоюваних видів кінцевої продукції та з довгостроковим циклом виробництва, все ж можливість

^{*} Тут і далі не зроблено поправку на змінення нумерації пунктів у зв'язку з можливою відміною пункту 14 Положення про ПФГ (інакше пункт йтиме під номером 17 і повинен буде посилатися на пункт під номером 15).

^{**} Зараз цей термін складає 4 місяці та 2 тижні.

^{***} Зараз цей термін складає 8 місяців та 2 тижні.

створення ПФГ знижується. На цьому під час обґрунтування вето Президента України 1995 року наголошував КМУ, з цим погоджувалися вітчизняні економісти [87, с. 81-83; 181, с. 26] і юристи [177, с. 29]. Дійсно, така проблема існує, адже у багатьох галузях виробництва неможливо за два роки досягти настільки високого рівня реалізації кінцевої продукції ПФГ; далеко не всі вітчизняні банки зможуть належним чином здійснювати фінансування і кредитування інших учасників ПФГ, щоб випуск кінцевої продукції ПФГ на другий рік діяльності групи досяг суми, еквівалентної ста мільйонам доларів США. Тому видається доцільним скасувати ці обмеження, виключивши відповідні норми із Закону про ПФГ та Положення про ПФГ.

Слід зазначити, що у законодавстві РФ про ФПГ такого обмеження немає. Вирішальним критерієм повинен бути не рівень ПФГ, а важливість державної програми і можливість її виконання ПФГ, що створюється. Виключення зазначених норм повинно сприяти створенню ПФГ.

Необхідно вказати, що пропозиції відносно скорочення термінів створення (реєстрації) ПФГ шляхом виключення зайвих етапів, а також відносно зняття вимог до розрахункових обсягів реалізації кінцевої продукції не сподобалися І. Кравець [182, с. 65], щоправда, без конструктивної критики. Натомість нею пропонується встановлення у Законі про ПФГ, а не у Постанові про ПФГ граничних термінів отримання визначених у ньому висновків (узгоджень) відповідних міністерств та інших центральних органів виконавчої влади (названих авторкою відомствами) про доцільність створення ПФГ, техніко-економічного обґрунтування та Генеральної угоди ПФГ. Можливо, у цьому існує раціональне зерно, але якщо надмірно переобтяжити Закон про ПФГ нормами щодо її створення, тоді Положення про ПФГ виявиться зайвим і його треба буде скасувати, тим самим поглибивши проблему надврегульованості законодавства. Забезпечення виконання цієї норми авторка пропонує здійснити шляхом «...встановлення санкцій за порушення визначених законом вимог (у формі адміністративно-господарського штрафу) щодо строків надання відповідних висновків зазначеними міністерствами і відомствами» [182, с. 65]. З цього приводу не зрозуміло, чи до «міністерств та відомств» пропонується застосовувати адміністративно-господарський штраф?

Але ж за статтями 239 та 241 ГК України адміністративно-господарський штраф застосовується до суб'єктів господарювання.

Отже, необґрунтовані і поверхові пропозиції не витримують порівняння з попередніми щодо спрощення порядку створення (реєстрації) ПФГ. Певна річ, удосконалення законодавства про ПФГ може здійснюватися різними шляхами, але вони повинні бути розробленими і обґрунтованими. Запропоновані нами пропозиції повинні сприяти створенню ПФГ.

Іншими умовами створення ПФГ, які потребують коригування, є пов'язані з кількісним складом банків у ПФГ та кількістю ПФГ, до складу яких може входити один банк, а також із заборобою щодо створення ПФГ у певних галузях. Ці умови прямо впливають на створення ПФГ.

Отже, у частині другій пункту 6 статті 2 Закону про ПФГ зазначено, що у складі ПФГ може перебувати лише один банк, а частиною першою пункту 6 цієї статті встановлено, що головне підприємство, установа, організація можуть бути головним підприємством чи учасником тільки однієї ПФГ. Ці обмеження вимагають більш детального розгляду. Зокрема, обмеження кількості банків у ПФГ здається не досить виправданим, адже капітал більшості вітчизняних комерційних банків на сьогодні є недостатнім для фінансування великих державних програм. На це вказують об'єктивні кількісні характеристики (станом на 01.05.2000 року з 158 банків від'ємне значення нормативного капіталу було зафіксовано у 4-х з них; від 1 до 2 млн. євро мали 15 банків, від 2 до 3 млн. – 25, від 3 до 5 млн. – 50, від 5 до 10 млн. – 47, понад 10 млн. євро нормативного капіталу мали лише 20 банків [183, с. 2-3]. Взагалі за класифікацією вітчизняних банків відповідно до Рішення НБУ з питань нагляду і регулювання діяльності банків № 29 від 29.01.02 р., критерієм якої є розмір активів, їх було поділено на «найбільші», «великі», «середні» й «малі». До «найбільших» та «великих» належать лише 20 із 152 банків. При цьому станом на 01.10.02 р. середній розмір балансового капіталу на одну установу групи «найбільших» банків складав понад 373 млн. грн., «великих» – 112 млн. грн., «середніх» – 58 млн. грн., «малих» – 26 млн. грн. [184, с. 88-89]. До того ж, за своєю потужністю український банківський капітал значно поступається не лише Заходу і Росії, але й багатьом країнам СНД, адже у 1996 році лише 2 українські банки входили до списку ста значних банків СНД

[76, с. 41]. Характерним прикладом неспроможності банку здійснювати фінансування проекту ПФГ є банк ПФГ «Титан»^{*}, що підтверджується у листі Міністерства промислової політики від 14 січня 2003 року до КМУ, де, зокрема, вказується, що зазначений банк не має достатніх обсягів активів для повного фінансування потреб підприємств - учасників ПФГ, у зв'язку з чим керівництво ПФГ продовжує роботу із залучення до складу ПФГ ще однієї або декількох фінансово-кредитних установ [185]. У цьому випадку додатковим аргументом на користь дозволу кільком банкам брати участь у реалізації проекту однієї ПФГ є той факт, що місце цього банку посіли два інших банки^{**}. На необхідність дозволу двом чи більше або об'єднанню комерційних банків бути учасником однієї ПФГ вказували вітчизняні економісти [88, с. 77-88, с. 82-83; 65, с. 23 та ін.] і правознавці [177, с. 28].

Також аргументом на користь такої позиції є той факт, що у Законі РФ про ФПГ заборони на участь в одній групі кількох банків немає, і учасниками багатьох ФПГ є кілька банків або їх об'єднання [186, с. 5-6].

З огляду на викладене уявляється доцільним виключити із Закону про ПФГ частину другу пункту 6 статті 2 такого змісту «у складі ПФГ може бути тільки один банк».

Друга умова, що стосується участі банків у ПФГ, є протилежною відносно умови, що була розглянута, – участь одного банку одночасно у більш ніж одній ПФГ. Як зазначалося, Законом про ПФГ забороняється головному підприємству чи будь-якому учаснику групи брати участь в іншій ПФГ. Цю заборону слід розуміти як захист законодавцем однієї ПФГ від діяльності її учасників на користь іншої. Проте, на користь дозволу банку брати участь у більш ніж одній ПФГ свідчить необхідність більш раціонально використовувати тимчасово вільний капітал великого комерційного банку, здатного забезпечити фінансування і кредитування двох чи більше ПФГ, що виконують державні програми, а також позиції російських вчених Е. Чекмарьової, А. Тюріної та ін. [187, с. 24; 188, с. 43 та ін.]. Інший російський економіст визначив можливість участі фінансових структур у

^{*} За розміром активів банк, що брав участь у ПФГ «Титан», належить до категорії «середніх» банків.

^{**} Після неспроможності банку ПФГ «Титан» реалізувати державну програму йому допомагали два банки, що належать до категорій «найбільших» і «великих».

кількох ФПГ як об'єктивно необхідну диверсифікацію об'єктів вкладення капіталу [22, с. 40]. Закон РФ про ФПГ також не містить дозволу на участь одного банку у двох чи більше ФПГ, хоча пропонувалися доповнення до статті 3 Закону РФ про ФПГ, які у вигляді виключення надавали б можливість банкам і кредитним організаціям брати участь у кількох ФПГ. Н.Ю. Круглова взагалі вважає за необхідне законодавчо передбачити право усіх учасників ФПГ входити своїми активами до складу кількох груп [189, с. 250-251]. Можливо, не слід поспішати надавати такий дозвіл усім учасникам ПФГ, однак відносно банків це досить виправдано.

Хоча аргумент про відносно невелику кількість «великих» комерційних банків в Україні свідчить проти дозволу на входження одного банку до кількох ПФГ, – у випадку скасування обмеження щодо мінімального обсягу реалізації кінцевої продукції ПФГ, встановленого пунктом 3 статті 3 Закону про ПФГ і пунктом 17 Положення про ПФГ, в Україні отримають дозвіл на створення «невеликі» ПФГ, кредитування учасників двох чи більше з яких зможе здійснювати один великий банк (з часом кількість великих банків в Україні об'єктивно повинна зростати^{*}). Навіть якщо пропозиції щодо скасування пункту 3 статті 3 Закону про ПФГ і пункту 17 Положення про ПФГ залишаться невиконаними, у випадку дозволу банку брати участь у більш ніж одній ПФГ певна кількість банків все одно зможе здійснювати фінансування учасників хоча б двох ПФГ. При цьому у випадку встановлення неможливості одним банком створювати умови для виконання двома чи більше ПФГ комплексних державних програм розвитку пріоритетних галузей виробництва Міністерство економіки та з питань європейської інтеграції, ФДМ України, АМК України, КМУ відмовлять у створенні (реєстрації) однієї чи більше, або й усіх ПФГ.

Можливість захисту інтересів ПФГ від негативних дій банку, що одночасно є учасником іншої, повинна визначатися Генеральною угодою ПФГ та двосторонніми договорами.

Також слід зазначити, що попри обмеження Законом РФ про ФПГ входження учасників ФПГ більш ніж до однієї групи учасникам - суб'єктам господарювання РФ та Білорусі, які входять до Міждержавної ФПГ «Граніт»,

^{*} Про це, зокрема, свідчить об'єктивна централізація банківського капіталу в інших країнах [15, с. 617-619 та ін.].

надано дозвіл входити до складу інших – національних ФПГ, діяльність яких не пов'язана з досягненням мети створення групи (частина 2 статті 2 Угоди про створення та діяльність Міждержавної фінансово-промислової групи «Граніт») [128].

Отже, з метою використання можливостей великих вітчизняних (зарубіжних у випадку створення ТНПФГ) комерційних банків після частини першої пункту 6 статті 2 Закону про ПФГ слід додати таку норму:

«У виняткових випадках за рішенням Кабінету Міністрів України банк може брати участь у двох чи більше ПФГ, якщо така участь не зашкодить реалізації мети створення жодної з цих ПФГ».

Крім зазначених умов, що висувуються в момент створення ПФГ, у період активного розвитку постіндустріальної економіки невинновданою є заборона на створення ПФГ у сфері зв'язку, у сучасній енергозалежній економіці так само невинновданою є заборона щодо створення ПФГ у сфері надання транспортних послуг, встановлені частиною другою пункту 7 статті 2 Закону про ПФГ, що зазначалося у 1.2 (можливо, законодавець залишив поза увагою стільниковий і мобільний зв'язок й інформаційні технології, а також великі стратегічні газо- та нафтопроводи, що належать до транспорту). Отже, вважаємо, є необхідним виключення з частини другої пункту 7 статті 2 Закону про ПФГ слів «транспортних послуг».

Таким чином, внесення запропонованих змін і доповнень до Закону про ПФГ та Положення про ПФГ повинне сприяти спрощенню порядку створення ПФГ, скороченню стадії узгодження приватних і публічних інтересів (підготовки та прийняття КМУ рішення про створення ПФГ), зробити можливим створення «невеликих» ПФГ, сприяти підвищенню ефективності використання ресурсів вітчизняних банків під час реалізації державних програм розвитку пріоритетних галузей виробництва і структурної перебудови економіки України, надати можливість створення ПФГ у сфері надання транспортних послуг із транспортування енергоносіїв, у сфері надання послуг зв'язку і теле- й комп'ютерних комунікацій.

2.2. Майнова основа господарювання промислово-фінансових груп

У частині 1 статті 55 ГК України давалося визначення суб'єктів господарювання як учасників господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків), мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством. З наведеного визначення витікає, що кожен суб'єкт господарювання України має відокремлене майно, в межах якого несе відповідальність, за винятком випадків, передбачених законодавством. Згідно із Законом про ПФГ останні є суб'єктами господарювання без статусу юридичної особи, що впливає з положень частини 3 статті 125 і частини 1 статті 58 ГК України, має відокремлене майно, яке надається учасникам ПФГ для виконання державної програми, спрямованої на випуск кінцевої продукції ПФГ.

Учасники ПФГ як суб'єкти господарювання зі статусом юридичної особи згідно з главою 14 ГК України здійснюють господарювання на основі будь-яких речових прав, передбачених ЦК України та ГК України. Це саме буде стосуватися і ПФГ, якщо після внесення запропонованих у главі 1.2 змін її буде створено як об'єднання підприємств зі статусом юридичної особи.

Сьогодні, коли ПФГ є об'єднанням підприємств без статусу юридичної особи, певна частка майна учасників ПФГ передається ПФГ для надання їй можливості здійснювати управління групою і виконувати завдання щодо реалізації певної державної програми. Майно, яке передається ПФГ її головним підприємством і учасниками, є спільним майном головного підприємства та учасників ПФГ, закріпленим за ПФГ на праві спільної власності. У ПФГ, що є суб'єктом господарювання і має певні права та обов'язки, виникає відповідне речове право.

Аналогічно до викладеного нюанси, пов'язані з майновими питаннями ПФГ, роз'яснювалися в інформаційному листі Вищого арбітражного суду України від 25.06.96 р. № 01-8/234 «Про Закон України «Про промислово-фінансові групи в Україні» [190], яким визначалося, що діяльність ПФГ відповідно до статті 434 Цивільного кодексу УРСР є окремим видом спільної

діяльності. Укладаючи Генеральну угоду ПФГ, сторони визначають обов'язок кожного з учасників ПФГ щодо внесків, необхідних для досягнення мети, з якою створюється ПФГ. Такими внесками можуть бути грошові суми, майно, трудова участь, надання послуг, розроблення і забезпечення проектною документацією тощо. Відповідно до статті 432 Цивільного кодексу УРСР усі ці внески є спільною власністю учасників угоди з визначенням часток (долі) кожного. Тому в разі реорганізації або ліквідації ПФГ її учасник має право вимагати повернення своєї частки спільного майна в натурі або шляхом грошової компенсації, якщо виділення майна в натурі неможливе без неспіврозмірної шкоди для його господарського призначення (стаття 115 Цивільного кодексу УРСР). Лист Вищого арбітражного суду України підтверджує наявність у ПФГ відокремленого майна. Далі роз'яснюється, що в процесі дії Генеральної угоди ПФГ кожен з її учасників без згоди інших учасників не має права розпоряджатися своєю часткою у спільній власності. З метою реалізації державних програм право розпоряджатися спільним майном, у тому числі шляхом його відчуження, має головне підприємство ПФГ за умови, що це передбачено Генеральною угодою ПФГ. Пунктом 2 статті 2 Закону про ПФГ передбачено, що право діяти від імені ПФГ має виключно головне підприємство ПФГ. Як наголошувалося в листі, вимоги статті 431 Цивільного кодексу УРСР щодо видавання довіреності для ведення спільних справ у цьому випадку не повинні застосовуватися. За таких обставин головне підприємство укладає угоди від свого імені, набуває цивільних прав і несе обов'язки за укладеними угодами [190].

ПФГ надає власне відокремлене майно, що є спільною власністю її учасників, головному підприємству ПФГ, яке є її структурною одиницею і використовує це майно на праві оперативного використання, передбаченому статтею 138 ГК України. Обсяг майнових правомочностей головного підприємства ПФГ визначається відповідно до Закону про ПФГ і закріплюється у Генеральній угоді ПФГ.

Отже, ПФГ, яка не має статусу юридичної особи, має відокремлене майно, закріплене за нею на певному титулі речового права. При цьому майно ПФГ може обліковуватися окремо на балансах кожного з учасників, проте його використання можливе лише з метою виконання відповідних програм.

Також майно ПФГ, яке було надане учасниками для виконання програми, може обліковуватися на балансі одного з підприємств (як правило, головного підприємства ПФГ). Крім цього, одним з учасників ПФГ (скоріше за все, головним підприємством ПФГ) згідно з положенням (стандартом) бухгалтерського обліку № 20 «Консолідована фінансова звітність», затвердженого МФУ 30.07.99 за № 176 і зареєстрованого у Мінюсті України 12 серпня 1999 року за № 553/3846 [191], а також іншими НПА, якими регламентується ведення бухгалтерського та податкового обліку і подання фінансової звітності, може здійснюватися ведення консолідованого обліку ПФГ як об'єднання підприємств без статусу юридичної особи.

Слід зазначити, що об'єднання підприємств без статусу юридичної особи може мати самотійний баланс. У промислових об'єднаннях СРСР майно підприємств-учасників обліковувалося на їх самотійних балансах, майно управління об'єднання обліковувалося на самотійному балансі управління, а всі ці баланси включалися до зведеного балансу об'єднання. З приводу цього М.І. Коняєв зазначав, що наявність статусу юридичної особи не обов'язкова для господарського об'єднання СРСР, проте самотійний баланс об'єднання є свідченням майнової відокремленості об'єднання і не може розглядатися як такий, що лише арифметично сумує баланси учасників об'єднання, адже багато витрат через їх значні обсяги не відображені і не можуть бути відображені у балансах підприємств-учасників (зокрема, витрати на здійснення геологорозвідувальних робіт, великих НДДКР та ін.) [112, с. 147-149]. Наявність у ПФГ відокремленого балансу сприятиме підвищенню як внутрішнього, так і зовнішнього контролю цільового використання майна ПФГ, наданих пільг тощо. Тому слід рекомендувати головному підприємству ПФГ та учасникам ПФГ організувати ведення консолідованого обліку з використанням зведеного балансу ПФГ.

Необхідно зазначити, що доцільним є уведення у нормативний обіг категорії «публічна власність», до якої може бути віднесено державну і комунальну власність, а також колективну власність, на якій засновуються підприємства (власність об'єднань громадян, релігійних організацій тощо), і корпоративну власність – власність корпоративного суб'єкта господарювання, у тому числі на майно, передане у вигляді внесків суб'єктами господарювання.

При цьому необхідно врахувати, що корпоративна власність може бути приватною і публічною залежно від того, приватні чи публічні інтереси реалізуються підприємством, об'єднанням, у тому числі ПФГ. З урахуванням цього у категорії приватної власності слід розрізняти індивідуальну приватну і корпоративну приватну власність. Відповідно, у категорії публічної власності – державну, комунальну, колективну публічну власність, а також корпоративну публічну власність. Це повинно сприяти встановленню вірних обмежень уніфікації та диференціації у відносинах власності.

Отже, розглянувши загальні аспекти майнових відносин ПФГ, перейдемо до розгляду проблем ПФГ, пов'язаних з необхідністю забезпечення довготерміновості співпраці учасників ПФГ, а також створення і постійного функціонування певної майнової бази як гаранта від кризових явищ в економіці та ін.

Аналіз вітчизняної та зарубіжної практики вказує на ефективність взаємного володіння акціями або частками у майні учасниками великих об'єднань. На особливу увагу в цьому аспекті заслуговують зв'язки між банками та промисловими підприємствами [192, с. 26]. Також вчені доводять можливість учасників ПФГ (зокрема банку) володіти акціями інших учасників та здійснювати трастове управління ними [26, с. 58-59]. Російський вчений приходить до висновку, що перехресне володіння кожним з учасників ФПГ невеликим, недостатнім для одностороннього контролю пакетом акцій кожного з інших членів ФПГ, яке забезпечує в сумі контрольний пакет акцій кожної організації, що входить до ФПГ, за відсутності холдингової системи є перспективним з позицій ефективності управління [44, с. 18]. Взагалі передавання в траст (довірче управління) центральній компанії ФПГ РФ тимчасово закріплених за державою пакетів акцій учасників цієї ФПГ, передбачене пунктом 1 статті 15 Закону РФ про ФПГ, можна вважати певною пільгою ФПГ.

У РФ існують приклади передавання Міндержмайна суб'єктами господарювання пакетів акцій учасників у траст ЦК ФПГ [135, с. 22-24; 192, с. 17 та ін.]. Можливість держав передавати у довірче управління центральній компанії групи тимчасово закріплені за державою пакети акцій її учасників, проводити залік заборгованості учасника групи «Аерофін», акції

якого реалізуються на інвестиційних конкурсах (торгах) в обсязі, передбаченому умовами таких конкурсів (торгів), якщо покупцем є центральна компанія групи «Аерофін», передбачено статтею 7 Угоди про створення транснаціональної фінансово-промислової групи із забезпечення експлуатації та ремонту авіаційної техніки цивільної авіації держав - учасниць СНД [193].

В Україні постановою КМУ від 15 травня 2000 року закладено засади управління державними корпоративними правами [194], які аналізувалися вітчизняними вченими з метою удосконалення організації управління [195]. Крім цього, деякі суб'єкти господарювання мають право здійснювати довірче управління коштами інших (зокрема, банки на підставі пункту 5 частини 4 статті 47 Закону України «Про банки і банківську діяльність» № 2121 від 7 грудня 2000 року за умови отримання письмового дозволу НБУ мають право здійснювати довірче управління коштами та цінними паперами за договорами з юридичними та фізичними особами) [196].

Дані ФРН, крім підтвердження вагомої ролі банків у ПФГ, свідчать про постійну взаємоучасть компаній у капіталі [69, с. 84]. В Японії учасники ПФГ (кейрецу) також взаємно володіють акціями одне одного, щоправда у невеликих масштабах [171, с. 414]. Це є першою умовою забезпечення тісних зв'язків між ними [166, с. 123]. Привертає до себе увагу вибірковий характер заборони перехресного володіння акціями, який зберігає можливість такого володіння для фірм, що не є дочірніми [69, с. 82-83]. Статтею 211-2 Торгового кодексу Японії було заборонено придбання акцій материнської компанії дочірньою компанією [197, с. 54-55]. Таке обмеження є виправданим щодо незалежності головної компанії групи від учасників, що є запорукою об'єктивного управління діяльністю ПФГ.

Отже, досвід РФ, ФРН, Японії та інших країн свідчить про певну ефективність взаємного володіння учасників ПФГ акціями один одного, що сприяє тривалій співпраці. Можливість перерозподілу акцій між учасниками дозволяє їм підтримувати тих, що переживають тимчасові складнощі. Володіння центральною структурою групи (головною компанією, головним підприємством тощо) певною кількістю акцій інших учасників сприяє покращенню управління ПФГ.

Слід зазначити, що з метою створення в Україні об'єднань підприємств, учасники яких взаємно володітимуть акціями один одного, що сформує відносини залежності, але дозволить уникнути контролю-підлягання, вітчизняними вченими пропонувалося відповідно визначити термін «корпорація» [198, с. 61-62].

Отже, у певних випадках взаємне володіння акціями позитивно впливає на сталість і довготерміновість діяльності суб'єктів господарювання. У контексті надання учасникам ПФГ права вибору організаційно-правової форми об'єднань підприємств останні, користуючись статтями 125 і 126 ГК України, зможуть створювати ПФГ у формі асоційованих підприємств (господарських організацій). При цьому перехресне володіння акціями повинно сприяти спільній зацікавленості учасників групи у результатах діяльності. Можливість продажу, безоплатного передавання акцій учасниками ПФГ один одному дозволить підтримувати один одного під час кризових явищ. Певна річ, система участі може мати певні недоліки. Так, у випадку кризи в діяльності одного з учасників її наслідки можуть фатально відбиватися на інших. Однак, якщо частки участі у майні один одного будуть невеликими, такі відносини сприятимуть взаємній зацікавленості у спільній співпраці і не потягнуть надто негативних наслідків у кризових випадках.

Крім акціонерних зв'язків у групі, на досягнення мети діяльності ПФГ і забезпечення довготермінової активної співпраці повинне позитивно вплинути підтримання учасниками один одного від ризиків. У зв'язку з цим видається доцільним створення в межах групи окремого фонду, кошти з якого на певних умовах, передбачених Генеральною угодою ПФГ, будуть надаватися учасникам, що потерпають від кризових явищ [133]. На користь ефективності такого кроку свідчить практика і законодавство виробничих та промислових об'єднань СРСР, України, РФ та деяких інших країн.

Ідея необхідності створення в межах ПФГ цільових фондів не є абсолютно новою. Джерела та цілі використання спеціальних фондів підприємствами, промисловими та виробничими об'єднаннями СРСР, створюваними на підставі постанови ЦК КПРС та Ради Міністрів СРСР від 4 жовтня 1965 року № 729 «Про удосконалення планування і посилення економічного стимулювання промислового виробництва» [199], положення

про виробничі об'єднання (комбінат) № 212 від 27 березня 1974 року [200] та інших НПА вітчизняними вченими досліджувалися [107, с. 82-83; 201, с. 70-73; 110, с. 75-76; 105, с. 42-47; 202, с. 32-33; 203, с. 22-25 та ін.]; також наводилися приклади створення таких фондів суб'єктами господарської системи колишнього СРСР [201, с. 73].

При цьому створення спеціальних фондів передбачалося як для виробничих об'єднань (комбінатів), що мали статус юридичної особи, так і для промислових об'єднань, які такого статусу не мали. У виробничих об'єднаннях основною частиною фондів об'єднання розпоряджалися самі виробничі об'єднання (комбінати), а певною (як правило, меншою) – виробничі одиниці [204, с. 120]. У промислових об'єднаннях кошти фондів обліковувалися на консолідованому балансі об'єднання і на рахунках підприємств - учасників.

В Україні чинним законодавством, зокрема статтею 14 Закону України «Про господарські товариства» від 19 вересня 1991 року [205], статтею 36 Закону України «Про банки і банківську діяльність» від 7 грудня 2000 року [196] та ін. передбачено зобов'язання окремих суб'єктів господарювання створювати страхові (резервні) фонди. Цими нормами визначено мінімальний поріг відрахувань з наданням права вибору суб'єкту господарювання. Наявність спеціального фонду банку сприяє його протидії негативним коливанням в економіці. Загальновідомо, що банки часто виявляють більшу фінансову стійкість, ніж підприємства інших сфер господарювання, банкрутства банків трапляються значно рідше (викликані, як правило, неекономічними причинами) і сприймаються як надзвичайні випадки державного значення.

На користь створення окремих фондів для фінансування наукових розробок, страхування учасниками групи один одного під час кризових явищ тощо висловлювалися вітчизняні вчені і практики. Зокрема, С.Г. Сидоров з метою страхування операційних ризиків у ПФГ серед іншого пропонує формування резервного фонду групи, який, на його думку, повинен формуватися згідно із законами та Генеральною угодою ПФГ. На формування фонду повинно спрямовуватися не менше 5% суми прибутку ПФГ, отриманого за звітний період. Крім цього, пропонується формування цільових резервних

фондів (фонду страхування цінового ризику, фонду уцінення товарів та ін.), суми відрахувань до яких повинні визначатися в межах ПФГ [206, с. 60].

У російській практиці існують приклади створення резервних фондів, фондів фінансування НДДКР та ін. у ФПГ. Так, у 1998 році було підписано Угоду між урядами РФ та Республіки Білорусь про створення міждержавної ФПГ «Формаш», особливістю якої є пряма вказівка на створення у межах групи фонду фінансування НДДКР, що формується за рахунок відрахувань учасників з обох сторін у розмірі до 1,5% собівартості продукції [207, с. 25]).

Також російськими економістами висловлюються думки та аргументи на користь необхідності створення резервного фонду в межах ФПГ [208, с. 110; 209, с. 94]. Зокрема, Ю. Якутіним пропонується надання підприємствам-учасникам ПФГ можливості створення на базі центральної компанії (головного підприємства ПФГ) фондів для реалізації державних програм за рахунок цільових відрахувань від собівартості продукції учасників (не більше 2%) або з валового прибутку до оподаткування в розмірі, що не перевищує 0,5 – 1,0% від його обсягів, а також можливості створення фондів корпоративного управління за рахунок відрахувань з тих же джерел не більше 0,2% та 0,1% відповідно [208, с. 94]. Пономаренком А. запропоноване встановлення чітких процедур формування заставних корпоративних фондів та реалізації солідарної відповідальності учасників [207, с. 110].

Резервні фонди та фонди фінансування наукової сфери, соціально-економічних заходів створюються у межах промислово-фінансових корпорацій інших країн. Так, у Торговому кодексі Японії статтею 288 та частиною першою статті 288-2 передбачено обов'язкове формування компаніями страхового фонду за рахунок прибутку (стаття 288) і за рахунок сум, не відрахованих у капітал компанії з ціни акцій; сум надлишків у випадку перевищення суми капіталу після скорочення капіталу над сумою, необхідною для погашення чи викупу акцій, і сумою, використаною для компенсації збитків; суми надлишків у випадку перевищення вартості майна, отриманого від компанії, що перестала існувати у результаті злиття чи приєднання, над сумою зобов'язань цієї компанії і сумами, що сплачуються акціонерами компанії, а також сумою збільшеного капіталу компанії, яка продовжує існувати після злиття і сумою капіталу компанії, утвореної після злиття.

Певний інтерес викликає зобов'язання накопичувати резервний фонд за рахунок прибутку у розмірі, не меншому за одну десяту частину прибутку до того часу, поки цей резервний фонд прибутку не досягне чверті капіталу компанії [197, с. 96-97]. Також в Японії і США великі корпорації і заможні фізичні особи – їхні власники чи керівники – за рахунок відрахувань від фінансових результатів діяльності (для корпорацій) та внесків (для фізичних осіб) створюють окремі фонди, що часто володіють власною правосуб'єктністю і є незалежними від джерел фінансування. Ці фонди фінансують розвиток культури і наукової сфери. Особливо важливим є фінансування НДДКР [72, с. 34-37].

Отже, історичний, вітчизняний та зарубіжний досвід свідчить про виправданість існування спеціальних резервних фондів та фондів фінансування НДДКР у ПФГ, які повинні сприяти забезпеченню стійкості групи.

Джерелом, з якого будуть здійснюватися відрахування до фондів ПФГ, доцільно визначити валові витрати, оскільки вітчизняне законодавство та практика пішли шляхом віднесення витрат на створення резервних фондів і фінансування НДДКР на валові витрати. Згідно з пунктом 5.2.4. Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» суми коштів, внесені до страхових резервів, включаються до складу валових витрат; згідно з пунктом 5.2.12 цього Закону суми коштів, спрямовані уповноваженими банками до додаткового спеціального резерву страхування коштів пенсійного фонду банківського управління (тобто кошти, спрямовані на створення спеціального резервного фонду банків) відповідно до Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про проведення експерименту в житловому будівництві на базі холдингової компанії «Київміськбуд», також включаються до складу валових витрат; згідно з пунктом 5.2.13 до складу валових витрат серед іншого включаються суми коштів або вартість майна, добровільно перераховані (передані) для цільового використання установам науки; згідно з пунктом 5.4.2 цього Закону до валових витрат включаються витрати, крім тих, що підлягають амортизації, пов'язані з науково-технічним забезпеченням основної діяльності, на винахідництво і раціоналізацію господарських процесів, проведення дослідно-експериментальних та конструкторських робіт,

виготовлення та дослідження моделей і зразків, пов'язаних з основною діяльністю платника податку, виплатою роялті та придбанням нематеріальних активів (крім тих, що підлягають амортизації) для їх використання в основній діяльності платника податку [210].

Кошти спеціальних фондів обліковуються на рахунках в установах банків. Виходячи з того, що у складі ПФГ обов'язково присутній банк, видається доцільним передбачити у законодавстві здійснення обліку коштів фондів ПФГ на рахунках у банку ПФГ. Таке зобов'язання сприятиме забезпеченню стійкості групи, а також стане додатковим важелем підтримання банку іншими учасниками ПФГ.

Аналізуючи викладене, необхідно зазначити: якщо необхідність передбачення у вітчизняному законодавстві зобов'язань ПФГ щодо страхування своєї діяльності і пріоритетного розвитку НДДКР, а також включення їх до складу валових витрат суперечок викликати не повинні, то відносно сум відрахувань існують різні думки. Остаточне обґрунтування сум відрахувань учасників ПФГ полягає у площині економічних досліджень. Необхідне встановлення норм відрахувань до фондів для всіх суб'єктів господарювання (передусім ПФГ та їх учасників), які виконують певну державну програму. Необхідність застосування програмного підходу в цьому випадку пояснюється тим, що кожна окрема ПФГ створюється шляхом видання постанови КМУ під реалізацію певної державної соціально-економічної програми, розробленої КМУ і затвердженої ВР України; програми мають різну важливість для держави; учасники різних ПФГ різняться за значною кількістю критеріїв. Розроблення державних програм розвитку і структурної перебудови економіки здійснює КМУ, ним же видається постанова про створення ПФГ та здійснюється контроль виконання відповідних державних програм, ним же контролюється діяльність ПФГ. Виходячи з цього, буде виправданим надання КМУ повноважень щодо розроблення (підтвердження після розроблення відповідним міністерством чи іншим центральним органом державної влади) і затвердження норм відрахувань до фондів кожної ПФГ та інших суб'єктів господарювання, що виконують конкретну державну програму. Однак тоді справедливим буде поєднати засади централізації та децентралізації, встановивши крайні межі

відрахувань, надавши учасникам ПФГ можливість самостійно визначати суми або частки відрахувань, не порушуючи встановлених меж [211, с. 265].

Таким чином, з урахуванням зазначеного, а також з метою усунення прогалини у Законі про ПФГ у вигляді майже повної відсутності норм, регулюючих майнові відносини, необхідно запропонувати додати статтю 7 такого змісту:

«Стаття 7. Спеціальні фонди ПФГ

1. Головна господарська організація ПФГ та учасники ПФГ здійснюють відрахування у межах розмірів, передбачених постановою КМУ про створення ПФГ, із валових витрат до резервного фонду ПФГ і фонду фінансування НДДКР ПФГ.

2. Облік коштів резервного фонду ПФГ та фонду фінансування НДДКР ПФГ здійснюється на рахунках головної господарської організації ПФГ, відкритих у банку - учаснику ПФГ.

3. Виділення коштів із резервного фонду ПФГ головній господарській організації ПФГ та/або учаснику ПФГ здійснюється за рішенням загальних зборів уповноважених представників учасників ПФГ.

4. Кошти фонду фінансування НДДКР ПФГ розподіляються між науковими установами - учасниками ПФГ та іншими учасниками, які здійснюють НДДКР, у розмірах, що визначаються загальними зборами уповноважених представників учасників ПФГ».

Статті 6 та 7 Закону про ПФГ у випадку внесення запропонованої статті і статті 3 слід викласти під номерами 8 та 9 відповідно.

Крім цього, кошти фондів повинні бути окремо зазначені у складі валових витрат суб'єкта господарювання. Тому до пункту 5.2 Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» у редакції від 22 травня 1997 року, яким визначається склад валових витрат, слід додати підпункт 5.2.18 з таким змістом:

«5.2.18. Суми коштів, спрямовані головним підприємством та учасниками промислово-фінансової групи до резервного фонду промислово-фінансової групи, фонду фінансування науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт промислово-фінансової групи».

Отже, внесення запропонованих змін та доповнень до Закону про ПФГ, які стосуються майнових відносин, повинно сприяти активізації процесів створення ПФГ, зменшенню кількості корпоративних конфліктів, забезпеченню довготерміновості спільної діяльності головного підприємства та учасників груп, забезпеченню економічної «сталості» головного підприємства та учасників ПФГ за рахунок взаємної підтримки та збільшення фінансування НДДКР, підвищенню ролі державного регулювання у питаннях реалізації відповідних соціально-економічних програм тощо.

2.3. Управління промислово-фінансовими групами

Питанням управління (координації) великими корпоративними структурами присвячено багато досліджень економістів та юристів, але питання порядку управління ПФГ предметно не розглядалися.

Закон про ПФГ залишає поза увагою питання управління. Це є не зовсім вірним, адже спеціальний Закон про ПФГ повинен прагнути до більш повного регулювання відносин. Питання управління разом з майновими питаннями діяльності є провідними, про що свідчить повне окреслення напрямів регулювання таких відносин всередині об'єднань підприємств ГК України у статтях 122 і 123. Закон про ПФГ як спеціальний НПА повинен конкретизувати загальний (тим більше, що положення статті 122 ГК України питань управління ПФГ торкаються опосередковано).

У цьому аспекті нас більше цікавить вибір оптимальної схеми управління і правове регулювання на законодавчому рівні та на рівні окремої ПФГ діяльності її органів управління* чи головного підприємства ПФГ з метою ефективного управління (координації) діяльністю учасників ПФГ.

Питання вибору форми (схеми) управління стали предметом дискусії в економічній науковій літературі відносно співвідношення принципів централізації та децентралізації в управлінні об'єднанням підприємств. Централізація та децентралізація як протилежні форми організації управління

мають певні переваги та недоліки. Зокрема, до переваг централізації слід віднести можливість розроблення і проведення єдиної стратегії та політики, акцентуацію пріоритетів діяльності ПФГ таким чином, щоб вони формували поведінку її учасників саме як складові єдиної та цілеспрямованої системи, а також створення передумов ефективного використання ресурсів. Недоліками централізації можна вважати громіздкість та повільність системи вертикальних комунікацій, що уповільнюють рух інформації, слабкість горизонтальних зв'язків між підприємствами-учасниками та функціональними службами, яка викликає необхідність постійних звернень до керівництва ПФГ з різних проблем, у тому числі й тих, які виникають на стику діяльності підприємств-учасників, фінансових структур та підприємств, служб тощо*. Перевагами децентралізації є гнучкість, зручність комунікацій, зменшення витрат та економія часу, зростання ступеню самостійності, а недоліками – часткове дублювання дій функціональних служб підприємств та головного підприємства і відповідні додаткові витрати, високу імовірність неузгодженості рішень, відсутність чи недостатність єдності у ринковій поведінці учасників, складність реалізації координаційних основ** (див. табл. 3).

Отже, надмірність децентралізації та централізації призводить до негативних наслідків в управлінні та діяльності групи. Тому необхідним є пошук так званої «золотої середини» в управлінні ПФГ. Як зазначають російські практики, досягнення ФПГ спільного результату, більшого за звичайну суму результатів розрізненої діяльності учасників, багато в чому залежить від раціональності побудови системи управління [213, с. 69-71]. У пошуках такої «середини» російські вчені виділяють три підходи до

* У главі 1.2 доводилася необхідність надання ПФГ права вибору організаційно-правової форми об'єднань підприємств незалежно від статусу юридичної особи.

* Надмірне застосування принципу централізації багато в чому призвело до поглиблення і прискорення кризи радянської економіки.

** Фірми зазнавали значних збитків у зв'язку з тим, що дозволяли керівництву низових ланок приймати рішення з питань діяльності організації в цілому. Наприклад, однією з причин втрати «Bank of America» у 1986 році 1 млрд. дол. була надмірна децентралізація у прийнятті рішень з питань надання кредитів. «Bank of America» довелося різко скоротити кількість своїх відділень, які мають право надавати кредити, переклавши при цьому на

управління: «зверху – вниз», «знизу – вверх» та «цілі вниз – план вверх» [214, с. 73-74], надаючи перевагу останньому, коли керівництво ПФГ, виходячи з можливостей організації, формує цілі її діяльності, а плани розробляються учасниками з метою досягнення цих цілей та затверджуються керівництвом. У підході знаходить прояв симбіоз принципів централізації та децентралізації, «жорсткого» контролю та «м'якої» координації. Він відповідає виробленій на основі досліджень синергічного ефекту сучасній методології господарського права, адже правовідносини у групі спираються не лише на протиставлення прав та обов'язків її учасників, а на задовільнення інтересів в умовах тісного співробітництва та партнерства.

Діалектичне поєднання протилежних управлінських засад передбачалося НПА СРСР, що регламентували діяльність великих об'єднань підприємств. Так, у статті 2 загального положення про всесоюзне та республіканське промислові об'єднання було зазначено, що діяльність об'єднання будується на основі дотримання інтересів народного господарства, об'єднання та підприємств і організацій, які входять до його складу, за умови скоординованого сполучення централізованого планового керівництва з державною самостійністю й ініціативою об'єднання, підприємств та організацій [215], а у статті 16 Положення про виробниче об'єднання (комбінат) зазначалося, що управління виробничим об'єднанням (комбінатом) здійснюється на основі скоординованого сполучення єдиначальності та колегіальності в обговоренні та вирішенні всіх питань керівництва діяльністю об'єднання [200]. Тобто, у радянські часи на законодавчому рівні передбачалося поєднання принципів централізації та децентралізації в управлінні великими суб'єктами господарювання, хоча на практиці більше уваги приділялося принципу централізації.

Отже, з викладеного виникає необхідність гнучкого поєднання у процесі управління ПФГ основ централізації та децентралізації. Проте у тій ситуації, що склалася нині навколо ПФГ в Україні, не зважаючи на застереження вчених щодо обмеження пунктом 2 статті 2 Закону про ПФГ прав учасників

високопосадовців центрального відділення банку обов'язки з регулярного контролю їхньої роботи [212, с. 25].

групи головним підприємством [75, с. 23], учасники новостворюваних груп фактично будуть самостійними, тобто залежність від головного підприємства ПФГ буде мінімальною. Про це, зокрема, свідчать дані ПФГ «Титан», де в кінці кожного року на технічній нараді фахівці учасника ПФГ – Сумського державного науково-дослідного інституту мінеральних добрив і пігментів «МІНДІП» – і головного підприємства ПФГ – ДАК «Титан» – обговорюють тематику робіт наступного року, керівники затверджують план роботи на рік, після чого учасник ПФГ приступає до його виконання. Цим управлінням (координація) діяльністю учасника ПФГ з боку головного підприємства групи фактично закінчується [216]. З цього випливає, що в єдиній на сьогодні вітчизняній ПФГ переважне значення належить принципам децентралізації. У такій ситуації спільне виконання учасниками ПФГ державної комплексної програми може ставитися під сумнів. Відносно необхідності зменшення самостійності учасників ПФГ висловлюється вітчизняний юрист М.К. Галянтич [177].

Для налагодження ефективного жорсткого управління учасниками ПФГ з метою виконання відповідних програм уявляється виправданим надати головному підприємству ПФГ право давати учасникам ПФГ указівки, обов'язкові до виконання. Таке право передбачено Генеральною угодою ПФГ «Титан» для її президента, але воно не зовсім ефективно використовується на практиці. Таке право доцільно законодавчо встановити для усіх ПФГ. Це можливо зробити шляхом створення на основі головного підприємства ПФГ об'єднання підприємств субординаційного типу зі статусом юридичної особи, такого як концерн, консорціум чи інше об'єднання підприємств з жорсткою організацією управління, або шляхом прямого визначення у законодавстві про ПФГ права головного підприємства ПФГ в особі його органу управління поточною діяльністю давати учасникам ПФГ обов'язкові для виконання вказівки. При цьому доцільно обумовити, що таким правом може бути наділений Президент ПФГ, якщо це передбачено Генеральною угодою ПФГ. Отже, до компетенції головного підприємства ПФГ, яка обов'язково повинна відображатись у Генеральній угоді ПФГ, разом з іншими правами та

обов'язками доцільно включити право давати обов'язкові вказівки учасникам ПФГ [133].

Це повинно сприяти посиленню принципів централізації в управлінні ПФГ, що зараз є необхідним для України. Очевидно, аналогічні проблеми виникають також у РФ, оскільки відомі російські економісти зазначають, що керівні компанії горизонтальноінтегрованих ФПГ часто функціонують скоріше як консультативні служби чи «клуби» директорів, ніж як штаби стратегічного планування чи координатори фінансових потоків. У цих умовах одним з головних напрямів для змінення ситуації є централізація капіталу в керівній компанії, причому принциповим орієнтиром є перетворення останньої на основне для інших учасників групи товариство. Проте вчені роблять обмовку, що холдингові структури також не завжди демонструють абсолютну ефективність [23, с. 36]. На корисність використання максимально широкого спектру засобів впливу головної компанії групи на інших учасників і форм управління ПФГ вказував відомий російський економіст Б.Г. Мільнер. Зокрема, він стверджував, що світовий досвід, практика ФПГ РФ, створених останнім часом, та досвід функціонування різних типів виробничих об'єднань 70-х - 80-х років минулого століття повинні убезпечити від використання типових, уніфікованих форм управління. Різноманітність умов диктує як чисельність, так і динамізм управлінських схем, таких як традиційна матрична структура, договір довірчого управління майном учасників групи однією компанією, переплетіння директоратів компаній (у прийнятті комплексних рішень), взаємне володіння акціями компаній, виділення головної компанії з делегуванням їй усіх повноважень щодо прийняття рішень та ін. [67, с. 76]. У розвинених країнах для посилення централізації в управлінні великими корпораціями укладаються договори про управління [119, с. 204-205].

Отже, для ефективного управління ПФГ необхідні схеми управління з посиленням принципу централізації. Для цього, крім надання головному підприємству ПФГ права давати учасникам групи обов'язкові вказівки, необхідно законодавчо визначити компетенцію органів управління ПФГ і головного підприємства ПФГ.

У главі 1.2 було запропоновано надати права потенційним учасникам груп створювати ПФГ з використанням різних організаційно-правових форм об'єднань підприємств. За принципом різноманітності форм організації управління ПФГ можна виділити ПФГ зі статусом юридичної особи у формі об'єднання підприємств, передбаченого статтею 120 ГК України; ПФГ без статусу юридичної особи, інтереси якої представляє головне підприємство ПФГ.

Однак в усіх випадках ПФГ як суб'єкт господарювання, об'єднання підприємств має органи управління (це передбачено статтею 122 ГК України). Вищим органом ПФГ як особливого виду об'єднань підприємств є загальні збори учасників. Тому віднесення розділом 5 Генеральної угоди ПФГ «Титан» загальних зборів учасників ПФГ до органів управління ПФГ є доцільним. Виконавчий орган у такому випадку відсутній – його функції виконує головне підприємство ПФГ. Президент ПФГ одночасно є директором головного підприємства ПФГ, яке на виконання пункту 3 статті 125 ГК України, а також пункту 2 статті 1 і пункту 2 статті 2 Закону про ПФГ представляє інтереси ПФГ. Президент ПФГ може входити до складу загальних зборів представників учасників ПФГ (як у ПФГ «Титан»), виконує свої зобов'язання щодо управління ПФГ як директор головного підприємства ПФГ. Тому Генеральною угодою ПФГ «Титан» його невинновдано віднесено до органів ПФГ.

На законодавчому рівні компетенція органів у господарському об'єднанні в загальних рисах визначається статтею 122 ГК України. З урахуванням запропонованих у главі 1.2 доповнень до глави 12 ГК України щодо можливості використання ПФГ різних організаційно-правових форм об'єднань підприємств, а також з метою реалізації положень ГК України необхідним є визначення особливостей діяльності та компетенції органів ПФГ у Законі про ПФГ. Для створення більш сприятливих умов для цього необхідно насамперед вирішити питання, пов'язане з наданням банку права представляти інтереси ПФГ, тобто бути головним підприємством* ПФГ.

* Слід уточнити цей термін, визначивши його, як «головна господарська організація ПФГ», оскільки термін «господарська організація» визначений пунктом 2 статті 55 ГК України,

Зараз Закон про ПФГ у пункті 2 статті 1 визначає, що головне підприємство ПФГ – це підприємство, яке виробляє кінцеву продукцію ПФГ та здійснює її збут. Проте, як бачимо, реалізація кінцевої продукції ПФГ не є визначальним фактором в організації діяльності групи, оскільки інші її учасники можуть також здійснювати випуск та реалізацію кінцевої продукції або випуск і реалізацію іншої продукції, надавати послуги тощо, а комерційні банки та фінансово-кредитні установи меншою мірою залежать від промислових підприємств (а часто відбувається навпаки, оскільки ПФГ головним чином створюється саме для отримання гарантованого довготермінового фінансування діяльності промислового блоку групи). У сучасних умовах чільне місце посідають технології, ноу-хау, інформаційні та фінансові ресурси. У світовому господарському механізмі за об'єктивним економічним законом попиту та пропозиції одним з найдорожчих товарів визнано капітал. Ефективність роботи промислових підприємств безпосередньо залежить від фінансування виробничих процесів. Тому банківська установа має об'єктивні передумови для того, щоб бути головним підприємством (головною господарською організацією) ПФГ [217].

Авторами Закону про ПФГ банку відведено роль інвестора підприємств-учасників за рахунок власних коштів, а пунктом 7 статті 2 заборонено бути головним підприємством ПФГ, чим встановлено, що банк або фінансово-кредитна установа є постачальником вільного капіталу для інших учасників ПФГ. Якщо звернути увагу на досвід РФ, то можна зазначити, що стаття 11 Закону РФ про ФПГ серед іншого містить норму, яка визначає, що центральна компанія ФПГ, як правило, є інвестиційним інститутом [179]. Ця норма, на відміну від тієї, що міститься у пункті 7 статті 2 Закону про ПФГ, має рекомендаційний характер: закликає суб'єктів господарювання РФ обирати ЦК ФПГ інвестиційний інститут, але й не заперечує іншої поведінки суб'єктів. Тобто ФПГ РФ мають можливість вибору.

знімає загальноправову проблему співвідношення понять «підприємство», «установа», «організація», включаючи в себе їх усі. Уявляється виправданим у тексті ГК України, Закону про ПФГ, Положення про ПФГ та інших НПА замінити термін «головне підприємство ПФГ» на «головна господарська організація ПФГ».

Заборона вітчизняним банкам бути головним підприємством (головною господарською організацією) групи була спричинена тим, що ПФГ України, на відміну від ФПГ РФ, створюється для виконання певної державної програми розвитку пріоритетних галузей виробництва, випуску певного продукту, а це вимагає від керівників групи глибокого знання виробничого процесу, значної кількості нюансів виробництва певної продукції. Однак і фахівці у сфері виробництва не можуть передбачити значної кількості нюансів фінансової сфери і тому не врахувати інтереси банків. Тому цей аргумент виявляється недостатнім для заборони банку бути головною господарською організацією (головним підприємством) ПФГ.

На необхідності комерційних банків здійснювати управління ПФГ наголошує значна кількість вітчизняних та зарубіжних економістів. Російський економіст Е. Торкановський та вітчизняний дослідник З. Васильченко функціями комерційного банку у ПФГ доводять його провідне місце [218, с. 57; 68, с. 31-33; 26, с. 54]. Російський економіст В.Д. Рудашевський відзначає, що ФПГ – це інвестиційно-фінансовий інститут, а не виробничо-технологічний комплекс [22, с. 35]. А його колеги-співвітчизники Б. Мільнер та Е. Чекмарьова доводять перспективність створення ПФГ під контролем комерційного банку. Як позитивний приклад наводиться група «МЕНАТЕП», «Інтеррос» на базі ОНЕКСИМ-банку, група «Російського кредиту», група «Інкомбанк», група «Мост», консорціум «Альфа-груп». Одним з найпереконливіших прикладів, на думку вчених, є ФПГ «Інтеррос». Вона сформована навколо ОНЕКСИМ-банку та являє собою одне з найбільших у РФ об'єднань промислових і фінансових структур. На частку промислових компаній групи припадає більше 4% російського ВВП і близько 7% обсягу російського експорту. ОНЕКСИМ-банк входить до числа найбільших кредитних організацій РФ. Інвестиційні компанії мають лідируючі позиції у багатьох секторах грошового та фондового ринків. У структурах групи зайнято більш ніж 400 тисяч осіб [67, с. 73-74]. Групи РФ, очолювані банком, як правило, демонструють найвищу економічну ефективність. Хоча на них припадає не більше 5% підприємств - учасників усіх ФПГ, вони забезпечують більше 40% сукупного товарообігу. Для порівняння, ще 40% товарообігу

припадає на кооперовані ФПГ, проте такі групи концентрують 50% усіх підприємств та 45% працюючих [187, с. 22]. Інший російський економіст, визначаючи ФПГ як перспективну форму інтеграційного управління, її головною перевагою над холдингом* називає обов'язкове входження до її складу банківської установи, що дозволяє концентрувати інвестиційні ресурси і спрямовувати їх на вирішення найважливіших виробничих завдань [219, с. 31].

Вітчизняні економісти Ю. Уманців та Г. Уманців, спираючись на світовий досвід, доходять висновку щодо перспективності ПФГ, очолюваних банками [83, с. 102]; А.А. Момот стверджує, що практика свідчить про міцність та ефективність діяльності лише таких ПФГ, ініціаторами створення яких постають великі банки, а не група промислових підприємств. Важливим є й те, що участь банку у справах промислового підприємства автоматично підвищує його рейтинг, а іноземний капітал, як правило, орієнтується на такого роду підприємства [24, с. 70]; Є.О. Бесараб зазначає можливість комерційного банку діяти відносно учасників групи тільки в межах, визначених головним підприємством, а також активно діяти й жорстко керувати всією групою [220, с. 118; 218]. Дослідник свідчить про участь у складі 86 офіційно зареєстрованих на 01.11.01 р. ФПГ РФ понад 100 банків, з яких 48 входять до списку 100 найбільших банків РФ. Багатьма з цих 48 банків було створено ФПГ [221, с. 144]. Краснопольський В.А. вказує на переваги банку відносно інших учасників ПФГ [81, с. 37-38]; М. Коваль обстоює провідну роль комерційного банку у ПФГ, у зв'язку з чим пропонує надання банкам можливості керувати ПФГ, а для приведення у відповідність форми та змісту – замінити «ПФГ» на «ФПГ» [76, с. 40-41]. Спираючись на статистичні дані РФ [154, с. 28; 155, с. 14], можна припустити, що заборона банкам (фінансово-кредитним установам) представляти інтереси ПФГ є одним з чинників, що є на заваді створенню (реєстрації) ПФГ в Україні [222, с. 21].

* Тут під ФПГ економіст мав на увазі групу з «м'якою» формою управління (ФПГ у вигляді консорціуму, асоціації, союзу тощо) чи групу з відповідним складом учасників, а холдингом називав окрему компанію, що не має характерних ознак та офіційного статусу ФПГ (хоча, як видно з попередньої глави, можуть існувати ФПГ холдингового типу).

З огляду на аргументи економістів видається доцільним до складу учасників ПФГ, що можуть бути головним підприємством (головною господарською організацією) ПФГ, додати банк та фінансово-кредитну установу.

Сучасна світова економіка спрямована на розвиток інформаційних технологій. Важливе місце у ній належить виробникам комп'ютерних програм і технологій, мобільним операторам, виробникам і постачальникам телекомунікацій, наданню послуг зв'язку й інтернет за допомогою супутникових комунікацій тощо. З огляду на це доцільним є не тільки уможливлення створення ПФГ для виконання програм у сфері зв'язку, але й надання права підприємствам зв'язку представляти інтереси ПФГ. Так само, у ситуації сучасної зверхзалежності держав від енергоресурсів і посилення ролі комунікацій з транспортування енергоносіїв важливе місце у ПФГ, що будуть створюватися з метою реалізації державних програм транспортування енергоносіїв стратегічними трубопроводами, повинно належати саме цим підприємствам, які є транспортними.

Отже, для уможливлення банку, підприємства зв'язку і транспортного підприємства бути головною господарською організацією (головним підприємством) ПФГ необхідно викласти норму, що міститься у пункті 2 статті 1 Закону про ПФГ, у такій редакції:

«Головна господарська організація ПФГ – банк, фінансово-кредитна установа, підприємство, що виробляє кінцеву продукцію ПФГ, здійснює її збут, надає послуги зв'язку чи транспортування енергоносіїв, які створені відповідно до законодавства України, сплачують податки в Україні та офіційно представляють інтереси ПФГ в Україні та за її межами»; у частині першій пункту 7 статті 2 Закону про ПФГ з переліку суб'єктів господарського права, що не можуть бути головним підприємством, виключити банк, фінансово-кредитну установу та транспортне підприємство, залишивши норму в такій редакції:

«Головною господарською організацією ПФГ не можуть бути торговельне підприємство, підприємство в сфері громадського харчування, побутового обслуговування, матеріально-технічного постачання».

У відповідність до Закону про ПФГ необхідно привести Положення про ПФГ. Так, пункти 6, 7, що входять до загальних положень, необхідно викласти у такій редакції:

«6. Головна господарська організація – це банк, фінансово-кредитна установа, підприємство, що виготовляє кінцеву продукцію ПФГ, здійснює її збут, надає послуги зв'язку чи транспортування енергоносіїв, які створені відповідно до законодавства України, сплачують податки в Україні.

Головна господарська організація ПФГ зберігає статус юридичної особи і офіційно представляє інтереси ПФГ в Україні та за її межами.

7. Головною господарською організацією ПФГ не може бути торговельне підприємство, підприємство сфери громадського харчування, побутового обслуговування, матеріально-технічного постачання».

Отже, в ході розгляду питань управління ПФГ було визначено, що згідно з пунктом 5 статті 122, пунктом 3 статті 125 ГК України, пунктом 2 статті 1 та пунктом 2 статті 2 Закону про ПФГ управління ПФГ здійснюється головним підприємством ПФГ, яке діє від імені групи. У межах ПФГ вищим органом управління є загальні збори уповноважених представників учасників ПФГ, виконавчий орган у ПФГ відсутній, оскільки президент ПФГ здійснює управління ПФГ як директор головного підприємства ПФГ, що в силу закону представляє інтереси групи. Зараз президентом ПФГ може бути перший керівник промислового (сільськогосподарського) підприємства, що виготовляє кінцеву продукцію ПФГ, а у випадку надання банку права представляти інтереси ПФГ – перший керівник банку. Але загальні збори скликаються лише за необхідності вирішення стратегічних питань діяльності групи. Управління поточною діяльністю ПФГ здійснює головне підприємство ПФГ. Стає зрозумілим, що навіть у разі спрямування його рішень на досягнення мети створення групи можуть об'єктивно недооцінюватися нюанси діяльності учасників групи іншої сфери господарювання. Така ситуація свідчить про наявність проблеми захисту інтересів учасників ПФГ. Учасники ПФГ повинні мати можливість захисту своїх прав та інтересів.

Для забезпечення інтересів учасників ПФГ найбільш простим уявляється використання керівниками суб'єктів господарювання, що входять до складу

ПФГ, права скликати загальні збори уповноважених представників учасників ПФГ (у випадках встановлення фактів порушення їхніх прав чи інтересів з боку головного підприємства ПФГ у поточній чи стратегічній діяльності групи тощо). Крім цього, для своєчасного і повного інформування керівників учасників ПФГ про діяльність ПФГ, рішення, прийняті президентом ПФГ, угоди, укладені головним підприємством ПФГ від імені групи тощо, доцільно запровадити інститут уповноваженого постійного представника на головному підприємстві ПФГ (спостерігача), що буде призначатися керівником учасника ПФГ для здійснення нагляду за діяльністю президента ПФГ, органу управління поточною діяльністю головного підприємства ПФГ і своєчасного інформування керівника учасника ПФГ про нагальну потребу у скликанні загальних зборів.

Таким чином, загальні збори уповноважених представників учасників ПФГ є вищим органом управління ПФГ і залишаються таким після надання можливості створення ПФГ у будь-якій дозволеній законодавством організаційно-правовій формі об'єднань підприємств. Президент ПФГ, який входить до складу вищого органу управління ПФГ, є керівником головного підприємства ПФГ, яке за законом діє від імені групи. Управління поточною діяльністю ПФГ здійснює орган управління поточною діяльністю головного підприємства ПФГ. Він може бути колегіальним (дирекція, правління тощо, на чолі з президентом ПФГ) або одноособовим (генеральний директор, який одночасно є президентом ПФГ).

Для уникнення можливих конфліктів необхідне законодавче закріплення відносин управління у ПФГ*, особливо компетенції загальних зборів

* Аналогічну позицію обстоюють російські юристи В.В. Лаптев та В.М. Петухов. В.В. Лаптев вважає недоліком відсутність у Законі РФ про ФПГ навіть схематичного визначення договору про створення ФПГ. На його думку, загальне визначення повноважень ради керівників в нормативному порядку сприятиме раціональному встановленню її компетенції в угоді стосовно умов діяльності конкретної ФПГ. Він вважає, що було б справедливим внесення до Закону РФ про ФПГ положення про компетенцію ради керівників з наданням права учасникам групи на цій підставі детально визначати повноваження цього органу управління [83, с. 27; 84, с. 21]. В.М. Петухов, який порушує низку питань, пов'язаних зі співвідношенням компетенції керівних органів, наділених функціями централізованого управління ФПГ з радою керівників ФПГ, що є вищим органом управління ФПГ РФ, а також з органами управління центральною компанією ФПГ,

уповноважених представників учасників ПФГ і головного підприємства ПФГ. Можливим варіантом цього може бути визначення у Законі про ПФГ компетенції загальних зборів уповноважених представників учасників ПФГ, головного підприємства ПФГ в особі його органу, що здійснює управління його поточною діяльністю, і президента ПФГ, а також встановлення, що визначення їх додаткової компетенції покладається на Генеральну угоду ПФГ.

Визначити безвинятковий перелік функцій управління ПФГ можливо шляхом аналізу практики на прикладі відповідних положень Генеральної угоди ПФГ «Титан». Так, розділом 5 Угоди передбачено, що управління ПФГ здійснюють загальні збори уповноважених представників учасників ПФГ і президент ПФГ; вищим органом управління є загальні збори уповноважених представників учасників ПФГ. До компетенції загальних зборів уповноважених представників учасників ПФГ включено важливі стратегічні питання діяльності групи. Президент ПФГ здійснює управління поточною діяльністю ПФГ, представляє її інтереси, укладає від її імені господарські договори, видає накази, розпорядження і дає вказівки, обов'язкові для виконання всіма учасниками ПФГ та ін.

З огляду на положення Закону про ПФГ така схема управління є не зовсім вірною, адже, як зазначено у статті 2 Закону про ПФГ, від імені ПФГ діє її головне підприємство – в особі його органу оперативного управління (управління поточною діяльністю підприємства). Президент ПФГ може виступати як такий, коли орган управління поточною діяльністю головного підприємства ПФГ є одноособовим. У разі, коли наявний колегіальний орган, президент ПФГ лише очолює його, а отже здійснює управління поточною діяльністю головного підприємства і ПФГ у складі цього органу. Це свідчить про необхідність розмежування у такому разі компетенції колегіального органу та президента ПФГ.

Тому у законодавстві про ПФГ необхідно передбачити, що: управління поточною діяльністю ПФГ здійснює головне підприємство в особі органу управління поточною діяльністю головного підприємства і президента ПФГ;

президент ПФГ представляє інтереси ПФГ, укладає від її імені господарські договори, видає накази, розпорядження, виконує інші дії, передбачені законом і Генеральною угодою ПФГ; розподіл повноважень з управління поточною діяльністю ПФГ між органом управління поточною діяльністю головного підприємства і президентом ПФГ здійснюється відповідно до положень закону та Генеральної угоди ПФГ.

Схематично структуру управління, що пропонується для усіх ПФГ, відображено на рис. 1). Як бачимо, особливістю цієї схеми управління є наявність постійного представника учасників ПФГ на головному підприємстві ПФГ, який спостерігає за діями президента ПФГ як керівника головного підприємства ПФГ, а також роботою органу управління поточною діяльністю головного підприємства ПФГ і своєчасно повідомляє керівника учасника ПФГ про загрозу інтересам учасника групи і потребу у скликанні загальних зборів уповноважених представників учасників ПФГ. Керівник учасника ПФГ (і це є другою особливістю управлінської схеми) скликає загальні збори уповноважених представників учасників ПФГ, що є вищим органом управління, та ініціює узгодження інтересів головного підприємства ПФГ і учасників.

З урахуванням наведеного пропонується додати до Закону про ПФГ після статті 3 статтю 4 зі зміненням нумерації наступних статей зі змістом:

«Стаття 4. Управління ПФГ

1. Управління ПФГ здійснюють загальні збори уповноважених представників учасників ПФГ, головна господарська організація ПФГ в особі її органу управління поточною діяльністю і президент ПФГ.

2. Вищим органом управління ПФГ є загальні збори уповноважених представників учасників ПФГ.

Компетенція загальних зборів уповноважених представників учасників ПФГ включає:

розгляд заяв про прийняття до складу ПФГ інших суб'єктів господарювання і вихід окремих учасників зі складу ПФГ та направлення прийнятого рішення на затвердження до Кабінету Міністрів України;

визначення основних напрямів діяльності ПФГ, затвердження планів і звітів щодо їх виконання;

затвердження річних результатів діяльності ПФГ;

визначення організаційної структури апарату ПФГ, порядку, розміру і джерел його фінансування;

прийняття рішення про виділення коштів із резервного фонду ПФГ і фонду фінансування науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт (НДДКР) головній господарській організації та/або учасникам ПФГ;

встановлення порядку розподілу прибутку, строків і порядку виплати учасникам ПФГ частини прибутку;

визначення порядку покриття збитків, затвердження внутрішніх документів ПФГ і визначення умов оплати праці посадових осіб ПФГ;

розгляд інших питань діяльності ПФГ і прийняття рішень відповідно до чинного законодавства і Генеральної угоди про спільну діяльність щодо виробництва кінцевої продукції ПФГ.

Рішення загальних зборів уповноважених представників учасників ПФГ приймаються більшістю голосів. Президент ПФГ має право вирішального голосу. Загальні збори уповноважених представників учасників ПФГ скликаються не рідше одного разу на рік. Позачергові загальні збори уповноважених представників учасників ПФГ скликаються для вирішення важливих питань, що виникають у процесі діяльності ПФГ, президентом ПФГ або керівником підприємства - учасника ПФГ. З метою нагляду за діяльністю органу управління поточною діяльністю головного підприємства ПФГ і своєчасного інформування керівника підприємства - учасника ПФГ про необхідність скликання загальних зборів уповноважених представників учасників ПФГ у головній господарській організації ПФГ діє постійний уповноважений представник учасника ПФГ (спостерігач).

Рішення, ухвалені на загальних зборах уповноважених представників учасників ПФГ, є обов'язковим для всіх учасників ПФГ.

3. Обов'язки головної господарської організації ПФГ щодо управління поточною діяльністю ПФГ виконує її орган управління поточною діяльністю, який може бути колегіальним (який очолює президент ПФГ) або

одноособовим (президент ПФГ). У разі, якщо орган управління поточною діяльністю головної господарської організації ПФГ є колегіальним, компетенція з управління поточною діяльністю ПФГ розподіляється таким чином.

Президент ПФГ має право:

діяти від імені ПФГ, представляти її інтереси в Україні та за її межами; розпоряджатися майном та коштами ПФГ відповідно до чинного законодавства і Генеральної угоди про спільну діяльність щодо виробництва кінцевої продукції ПФГ;

укладати господарські та інші договори відповідно до чинного законодавства і Генеральної угоди про спільну діяльність щодо виробництва кінцевої продукції ПФГ;

відкривати рахунки у банках;

у межах своєї компетенції видавати накази, розпорядження, давати учасникам ПФГ обов'язкові до виконання вказівки;

вирішувати інші питання, передбачені Генеральною угодою про спільну діяльність щодо виробництва кінцевої продукції ПФГ.

Орган управління поточною діяльністю головної господарської організації ПФГ вирішує інші питання щодо управління поточною діяльністю ПФГ.

Обов'язки органу управління головної господарської організації ПФГ та/або президента ПФГ:

здійснювати організацію виробничо-господарської та іншої діяльності ПФГ, забезпечення виконання завдань, передбачених Генеральною угодою про спільну діяльність щодо виробництва кінцевої продукції ПФГ;

виконувати рішення загальних зборів уповноважених представників учасників ПФГ;

організовувати впровадження у виробництво нової техніки та сучасних технологій;

організовувати виконання виробничих програм, договірних та інших зобов'язань ПФГ;

організовувати матеріально-технічне забезпечення діяльності ПФГ;

організовувати реалізацію (збут) кінцевої продукції ПФГ;

налагоджувати юридичне, економічне, бухгалтерське та інформаційне забезпечення діяльності ПФГ;

організовувати впровадження нових прогресивних форм і методів господарювання, створювати організаційні та економічні умови для високопродуктивної праці в ПФГ;

організовувати виконання екологічних програм;

виконувати інші обов'язки з організації діяльності ПФГ, якщо це передбачено чинним законодавством і Генеральною угодою про спільну діяльність щодо виробництва кінцевої продукції ПФГ».

ГЛАВА 3.

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВО-ФІНАНСОВИХ ГРУП В УКРАЇНІ

3.1. Загальні засади державного регулювання створення та діяльності промислово-фінансових груп в Україні

Ринкові умови господарювання з притаманними їм правами і свободами суб'єктів господарювання у межах правового господарського порядку потребують застосування заходів державного регулювання для спрямування їх діяльності у напрямку соціально-економічного розвитку.

Одними з основних важелів державного регулювання ринкової економіки є державне планування (прогнозування) і програмування. Потреба у цьому, зважаючи на те, що спеціалісти, у тому числі на основі вивчення зарубіжного досвіду, вказували на таку необхідність протягом всього попереднього десятиліття [16, с. 206-211], уже визнана 28 червня 1996 року прийняттям Конституції України, окремі норми якої зобов'язують ВР України, КМУ і регіональні органи влади та управління здійснювати планування у формі загальнодержавних і регіональних програм соціально-економічного розвитку [224, с. 3] і прийняттям 23 березня 2000 року Закону України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» № 1602-III, який встановив певні правила здійснення цих процесів. 1 січня 2004 року почав діяти ГК України, статті 8-11 якого визначили загальні засади участі держави у плануванні економічного і соціального розвитку та координації господарської діяльності.

У ринкових умовах господарювання з індикативним плануванням забезпечення виконання державних програм потребує вжиття відповідних заходів державного стимулювання для збільшення зацікавленості суб'єктів господарювання у виконанні відповідних програм, державної підтримки розвитку економічних процесів у необхідному напрямку. Індикативне планування передбачає м'яку координацію державою економічних процесів, у межах якої затвердження планів діяльності здійснюється самими суб'єктами господарювання. Індикативне планування допомагає підприємствам запобігти

банкрутству, загроза якого постійно присутня у ринкових умовах, створює юридичні умови для гармонійного поєднання загальнодержавних інтересів із зацікавленістю кожного окремо взятого учасника господарської діяльності, план не обмежує ініціативу суб'єктів господарювання, передбачає використання засобів державно-економічного впливу (податків, кредитів, пільг та інших преференцій) стосовно недержавних підприємств і виключення прямого адміністративного впливу тощо [16, с. 206-210]. Державне регулювання економіки у сучасних умовах характерне для всіх країн. Змішана економіка передбачає різний ступінь втручання держави у різні сфери господарювання шляхом видання НПА і організації діяльності державних органів, що впливають на господарські відносини переважно економічними та господарсько-правовими методами [225, с. 92; 226, с. 57]. Слід зазначити, що недооцінювання ролі держави у регулюванні економіки разом з різким протистоянням держави суспільству, суспільного – приватному, плана – ринку на початку 90-х років минулого століття загрожували політичній стабільності і стояли на заваді економічним перетворенням [227, с. 64]. За даними досліджень Інституту економіко-правових досліджень НАН України, головною причиною незадовільного стану економіки є відсутність збалансованості системи державного управління економікою в умовах неконтрольованого державою ринку праці і капіталу [228; 229, с. 310-311].

Координація ринкової економіки, яку поступово запроваджує Україна, крім зобов'язання певних суб'єктів господарювання виконувати державні завдання, повинна передбачати їх підтримку з боку держави. Це природньо, адже без відповідних стимулів суб'єкти господарювання не братимуть на себе додаткові зобов'язання. О.В. Шаповалова відзначала низький рівень державної підтримки ПФГ, відсутність послідовної державної політики у цій сфері і вказувала на необхідність сприяння створенню ПФГ у межах господарсько-правових засобів з боку держави як у нових прогресивних виробничих сферах і комплексах, так і у традиційних стратегічно важливих [230, с. 33-34]. На необхідності внесення змін і доповнень до Закону про ПФГ, спрямованих насамперед на розширення пільг ПФГ наголошувалося провідними вітчизняними вченими [231, с. 39].

Основним важелем реалізації державної політики в економічній сфері є державні програми розвитку пріоритетних галузей виробництва і структурної перебудови економіки, які фінансуються за рахунок Державного бюджету. Розроблення програм покладається на КМУ, відповідні міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, а набуття загальнонаціонального статусу програмами відбувається після їх затвердження ВР України.

ПФГ є одним з інструментів реалізації державної політики і створюються в особливому порядку для реалізації відповідних державних програм. Оскільки за загальним правилом виконання відповідних державних програм фінансується за рахунок держави, то діяльність ПФГ у частині виконання останніх також повинна фінансуватися з Державного бюджету. Згідно зі статтею 8 Закону України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» від 23 березня 2000 року № 1602-III у Державній програмі економічного і соціального розвитку України на наступний рік повинен міститися перелік державних цільових програм, що фінансуватимуться в наступному році за рахунок коштів Державного бюджету України. У державних цільових програмах серед іншого наводяться обсяги фінансування кожної з програм за рахунок усіх джерел фінансування в наступному році, в тому числі за рахунок коштів Державного бюджету. Згідно зі статтею 11 цього Закону у програмі економічного і соціального розвитку АРК, області, району, міста на наступний рік серед іншого повинні бути відображені система заходів місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо реалізації соціально-економічної політики з визначенням термінів виконання та виконавців. Згідно зі статтею 14 цього Закону однією зі складових частин програми розвитку галузі економіки повинно бути фінансове та ресурсне забезпечення програми [232].

Отже, діяльність суб'єктів господарювання, спрямована на виконання відповідних державних програм, повинна фінансуватися за рахунок державних коштів, чи, принаймні, всіляко підтримуватися державою. Проте Закон про ПФГ пропонує потенційним ПФГ виконувати публічно-правові завдання, використовуючи власну базу і практично не отримуючи підтримки, адекватної цим завданням [122, с. 64-65; 233, с. 81]. Тобто Закон про ПФГ та Положення

про ПФГ, передбачаючи зобов'язання груп виконувати державну програму (зобов'язання однієї сторони), майже не містять зобов'язань держави (іншої сторони). Наслідком ситуації, що склалася, є повільність протікання процесів створення ПФГ. Для їх прискорення з метою виконання державних програм, щоб зацікавити суб'єкти господарювання у створенні ПФГ держава повинна вживати заходів підтримки, що сприятимуть виконанню цих програм і підвищенню мікроекономічних показників діяльності суб'єктів господарювання. У цьому випадку, як зазначалося раніше, повинен діяти принцип партнерства між державою і ПФГ. Сторони, що господарюють у межах зазначеного принципу, повинні бути зацікавлені у співпраці. Зобов'язання кожної сторони повинні кореспондувати з зобов'язаннями іншої, забезпечуючи партнерський характер відносин [234, с. 13; 235, с. 91; 236, с. 47].

При цьому, як було доведено, ПФГ володіє власною правосуб'єктністю, є самостійним суб'єктом господарювання, на неї покладається виконання програм. Учасники ПФГ отримують пільги лише у межах виконання відповідної державної програми. Під час використання терміна «ПФГ» передбачається саме діяльність головного підприємства й учасників ПФГ у межах виконання програми. Пільги не можуть поширюватися на всю діяльність головного підприємства і учасників ПФГ, вони поширюються лише на ту її частину, яка пов'язана з виконанням державних програм, тобто з участю в ПФГ. Тому доцільно передбачити у законодавстві право саме ПФГ отримувати пільги під виконання відповідної програми. Назва статті 4 Закону про ПФГ «Пільги, що надаються головному підприємству та учасникам ПФГ» потребує уточнення відносно спрямування пільг не на учасників, а на ПФГ, яка виконує відповідну програму, зі зміненням назви на «Пільги, що надаються ПФГ».

Зобов'язаннями ПФГ є виконання відповідних державних програм. Зобов'язанням держави повинно стати сприяння у цьому ПФГ шляхом надання пільг і гарантій. Згідно з частиною першою статті 12 ГК України держава для реалізації економічної політики, виконання цільових економічних та інших програм і програм економічного та соціального розвитку застосовує різноманітні засоби і механізми регулювання господарської діяльності, у

межах яких спеціальним законодавством може бути передбачено значну кількість засобів стимулювання створення і діяльності ПФГ.

У такому випадку державою щодо ПФГ повинен бути запроваджений спеціальний режим господарювання. Останній вітчизняні вчені визначають як інститут господарського законодавства, що передбачає особливий порядок здійснення господарської діяльності на певній території чи у певній галузі економіки, який відрізняється від загального режиму господарської діяльності, передбаченого законодавством, і запроваджується для досягнення цілей, встановлених державою [237, с. 9]. О.В. Шаповалова вважає, що відносно суб'єктів господарювання, які виконуватимуть державні програми, особливо щодо великих підприємств, повинен застосовуватися особливий комплекс економічних, організаційних та правових умов. Під економічними розуміються майнові вигоди від залучення до виконання програм, одержання пільг, під організаційними – надання управлінських технологій, послуг економічного менеджменту, інформаційних засобів прогнозування, під правовими – сприятливий юридичний режим державного регулювання економіки [238, с. 54-55]. У визначенні такого режиму необхідно розширити сферу його дії, спеціально зазначивши, що спеціальний режим господарювання застосовується до ПФГ.

Як було зазначено в ході розгляду загальних засад правового регулювання створення і діяльності ПФГ у зарубіжних країнах, податкові та інші пільги є одним з головних засобів регулювання економіки. Завдяки їм діяльність великих інтегрованих промислово-фінансово-торгових корпорацій зорієнтовується у напрямках, необхідних державі. Сутність податкових пільг полягає у зниженні для суб'єктів господарювання певного виду загальних ставок податків. Ефективність податкових пільг пояснюється зацікавленістю суб'єктів господарювання, адже таким чином заощаджуються грошові кошти. Але кошти, заощаджені суб'єктом господарювання (ПФГ та її учасниками) недоотримуються державою. Обсяг користі від діяльності має перевершувати обсяг поступок, причому вимірювати треба не лише економічними показниками. Тому держава повинна надавати пільги лише тим суб'єктам господарювання, у яких ефект від їхнього використання буде застосовано не лише для підвищення власних мікроекономічних показників діяльності, а й

для досягнення певної публічної мети діяльності. ПФГ є суб'єктами господарювання особливого виду, діяльність яких спрямовується на реалізацію державних соціально-економічних програм. Реалізація програм, як зазначалося, повинна кореспондувати з наданням державою ПФГ адекватних заходів підтримки.

Серед державних гарантій, крім виконання державою своїх зобов'язань, закріплених у законодавстві та положеннях Генеральної угоди ПФГ, необхідно виділити гарантії захисту інвестицій (у тому числі іноземних) у частині виконання відповідних програм. Наявність таких гарантій є важливою з огляду на непослідовну політику держави і повинна сприяти інвестуванню коштів у ПФГ.

Раніше іноземні інвестори мали значні пільги і тривалий час володіли конкурентними перевагами. 17 лютого 2000 року статтею 4 Закону України № 1457-III «Про усунення дискримінації в оподаткуванні суб'єктів підприємницької діяльності, створених з використанням майна та коштів вітчизняного походження» було скасовано дію Закону України № 2198-XII від 13 березня 1992 року «Про іноземні інвестиції», Декрету КМУ від 20 травня 1993 року № 55-93 «Про режим іноземного інвестування», Постанови ВР України № 2198а-XII від 13 березня 1992 року «Про порядок введення у дію Закону України «Про іноземні інвестиції», пункту 5 Постанови ВР України № 94/96-ВР від 19 березня 1996 року «Про порядок введення у дію Закону України «Про режим іноземного інвестування». Безперечно, недооцінка вітчизняного товаровиробника була невірною, але одночасна відміна пільг, раніше наданих іноземним інвесторам, також не була цілком справедливою, оскільки суперечила загальноправовому правилу дії зворотньої сили закону. По відношенню до тих іноземних інвесторів, що вже розпочали діяльність в Україні, нове законодавство не повинно було застосовуватися. Слід обмовитися, що навіть у законодавстві Узбекистану, яке за часів СРСР поступалося українському, частиною 3 статті 3 Закону Республіки Узбекистан від 30 квітня 1998 року «Про гарантії та заходи захисту прав іноземних інвесторів» було прямо передбачено, що акти законодавства, в тому числі відомчі нормативні акти, не мають зворотньої сили у випадках, коли їх

виконання завдає шкоди іноземному інвестору чи іноземним інвестиціям [239, с. 115]).

Визначальну роль у наданні пільг інвесторам повинна відігравати не країна походження коштів, а скоріше об'єкт їх вкладення. Слід погодитися з вітчизняними вченими, які, критикуючи непослідовну політику держави, вказують, що пільговий режим інвестиційної діяльності необхідно надавати не іноземним чи вітчизняним інвесторам, а суб'єктам господарювання, які вкладають кошти в економіку найбільш вразливих територіальних утворень або галузей промисловості [240]. Слід додати, що, крім вразливих територіальних утворень або галузей промисловості, залучення інвестицій потребують і повинні отримувати стратегічно важливі галузі й суб'єкти господарювання.

Одним з пріоритетних критеріїв підтримання інвестора повинно бути не його громадянство, а важливість проекту чи програми, для реалізації яких ним надаються кошти. Такими суб'єктами господарювання є учасники ПФГ (у тому числі й іноземні), які надають кошти для реалізації державних програм, розроблених КМУ і затверджених ВР України. А ПФГ у цьому випадку отримує інвестиції, тобто є об'єктом інвестування. З іншого боку, ПФГ може виступати як інвестор, інвестуючи спільні кошти у налагодження виробництва, розвиток нових підприємств тощо. З огляду на це, уявляється виправданою критика [241, с. 18; 242, с. 4-5] положень пункту 1 статті 5 Закону України № 1560-XII від 18 вересня 1991 року «Про інвестиційну діяльність» [243], що, визнаючи інвесторами лише фізичних осіб, юридичні особи і держави, тим самим обмежують у праві бути інвестором ПФГ, які не мають статусу юридичної особи.

Вирішенню проблеми, пов'язаної з недостатнім стимулюванням створення та діяльності ПФГ та їхньою відмовою від виконання державних програм, сприятиме розвиток законодавства про ПФГ у напрямку підвищення об'єму пільг, що надаються ПФГ.

Зараз стаття 4 Закону про ПФГ пунктами 2 та 3 звільняє головне підприємство й учасників ПФГ від сплати вивізного (експортного) та ввізного (імпортного) мита і митних зборів у разі експорту (імпорту) проміжної продукції. Пункт 1 передбачає оподаткування проміжної та кінцевої продукції

ПФГ згідно з чинним законодавством. Норма з пункту 4 вказує, що на банки, які є учасниками ПФГ, не поширюються обмеження щодо внесків комерційних банків до статутних фондів інших підприємств і організацій, встановлені частиною четвертою статті 3 Закону України «Про банки і банківську діяльність», у частині інвестування коштів у розроблення або розвиток і модернізацію виробництва кінцевої та проміжної продукції ПФГ. Тобто норма посиляється на положення, які вже не діють у зв'язку з прийняттям Закону України № 24/26-ВР від 1 лютого 1996 року «Про внесення змін до Закону України «Про банки і банківську діяльність», яким ці положення було скасовано, а потім прийнято 7 грудня 2000 року Законом України «Про банки та банківську діяльність» № 2121, яким було припинено дію Закону з аналогічною назвою № 872-ХІІ від 20 березня 1991 року. Тому норма з пункту 4 на сьогодні зайва. Норма з пункту 5 попереджає головне підприємство й учасників ПФГ про відповідальність за нецільове використання пільг.

Отже, як видно, пільги незначні. Крім цього, статтею 2 передбачено ще й втрату головним підприємством ПФГ права на будь-які пільги з питань оподаткування, яке воно мало або може мати згідно з чинним законодавством України. Саме ця норма спричинила небажання ПФГ «Титан» зареєструватися у Міністерстві економіки України (зараз – Міністерство економіки та з питань європейської інтеграції). Після видання КМУ постанови про створення цієї ПФГ вона так і не пройшла реєстрацію, зважаючи на те, що після реєстрації у Мінекономіки України (Міністерстві економіки та з питань європейської інтеграції) й отримання офіційного статусу ПФГ головне підприємство групи – ДАК «Титан» втратить пільги, які воно має, перебуваючи у складі експериментальної СЕЗ «Сиваш»: а) щодо звільнення від оподаткування сировини, матеріалів, устаткування та обладнання (крім підакцизних товарів), які ввозяться в Україну для потреб власного виробництва, ввізним митом та податком на додану вартість; б) відносно зменшення суми податку на прибуток на 50% у разі використання суми, на яку зменшується податок на прибуток, на реалізацію інвестиційних проектів; в) щодо звільнення надходжень в іноземній валюті від обов'язкового продажу на міжбанківському валютному ринку в разі використання вивільнених валютних коштів на

потреби розвитку [244]. Однак, як уже зазначалося, група фактично виконувала державну програму структурної перебудови хімічної промисловості, диверсифікації виробництва, залучення інвестицій та отримання прибутку від промислово-господарської діяльності і навіть чотири рази на рік звітувала про хід її виконання перед Міністерством промислової політики і КМУ. Певна річ, такі відносини продовжувалися через те, що положення виконання державної програми збігалися з інтересами самих учасників ПФГ. Для відновлення балансу між зобов'язаннями нових ПФГ і підтриманням їх діяльності з боку держави, а також стимулювання учасників ПФГ необхідно з пункту 2 статті 1 Закону про ПФГ виключити норму, що ліквідує пільги головного підприємства ПФГ.

Отже, за Законом про ПФГ весь пільговий режим головного підприємства та учасників ПФГ складається з державних пільг на експорт та імпорт проміжної продукції ПФГ. Таку ситуацію не можна вважати виправданою, адже через відсутність дієвих стимулів до створення ПФГ цей інструмент державного регулювання економіки та підвищення її ефективності практично залишається непрацюючим. Необхідність більш вагомої державної підтримки ПФГ підтверджується досвідом РФ (див. главу «Зарубіжний досвід правового регулювання створення та діяльності промислово-фінансових груп»). Вітчизняний пільговий режим значно вужчий за російський (див. табл. 4). Як видно з таблиці, суб'єкти господарювання - учасники російських ФПГ мають більшу зацікавленість у створенні ФПГ порівняно з учасниками вітчизняних ПФГ, чим, очевидно, зумовлена їх поширеність у РФ.

З метою заохочення потенційних учасників ПФГ до створення групи та реалізації державної програми необхідне застосування ефективних заходів державної підтримки. Однак при цьому відповідні норми законодавства слід розробляти таким чином, щоб уникнути зловживань з боку суб'єктів господарювання, яким вони будуть адресовані. Про ефективність тих чи інших пільг свідчить те, якою мірою вони дозволяють максимізувати бажані з точки зору суспільства, держави явища і мінімізувати небажані. «Дія» даних правових засобів повинна бути настільки «впливовою» порівняно з негативними факторами, наскільки це дозволить нейтралізувати чи послабити останні. В іншому випадку через інтенсивність негативних факторів

результати дії пільг будуть іншими, ніж планувалося законодавчими органами [245, с. 43].

Держава не може повсякчас надавати пільги суб'єктам господарювання. Для уникнення такої ситуації під час надання пільг слід застосовувати цільовий програмний підхід, тобто економічно обґрунтовувати і обчислювати пільги з урахуванням усіх факторів. Такими можуть бути важливість програми, для здійснення якої створено ПФГ, її складність, вид діяльності групи, наявність чи відсутність засобів та коштів, необхідних для виконання програми, фінансово-економічний стан учасників ПФГ, галузь господарства, у якій діє ПФГ (з цього приводу Г.В. Уманців вказує на необхідність розроблення пільгового механізму стимулювання створення ПФГ у пріоритетних галузях виробництва, зокрема авіабудуванні, кораблебудуванні, нафтохімічній промисловості, металургійній промисловості, що дало б змогу підвищити науково-технічний потенціал і вивести на світові ринки вітчизняну наукомістку продукцію [246, с. 57]) тощо. Крім цього, повинна підтримуватися лише та частина діяльності ПФГ та її учасників, яка спрямована на реалізацію відповідної державної програми. У зв'язку з цим вважаємо за необхідне запропонувати обкладати пільговими податковими ставками лише кінцеву, а не всю продукцію ПФГ та її учасників; обкладати пільговими митними тарифами та податковими ставками лише те обладнання, оснащення та інші основні фонди, що ввозяться з-за кордону, які будуть протягом певного терміну прямо чи опосередковано використовуватимуться для виконання відповідної програми, причому лише у випадку відсутності не гірших за ціною та якістю вітчизняних аналогів. При цьому у законодавстві доцільно передбачити, що у випадку нецільового використання відповідних основних фондів чи зловживання пільгами ПФГ повинна як мінімум повернути суми, отримані чи заощаджені нею внаслідок користування пільгами.

Для більшої оперативності розроблення й економічне обґрунтування конкретних заходів підтримки ПФГ і порушення питання пільгової політики ПФГ перед ВР України шляхом внесення відповідного законопроекту слід віднести до компетенції КМУ, який згідно зі статтею 93 Конституції України має право законодавчої ініціативи, згідно з пунктом 3 статті 116 Конституції України КМУ забезпечується проведення фінансової, цінової, інвестиційної та

податкової політики, а згідно з пунктом 4 цієї статті – розробляються і здійснюються загальнодержавні програми економічного, науково-технічного, соціального і культурного розвитку України [247], згідно із Законом України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» від 23 березня 2000 року № 1602-III розробляються відповідні Державні програми економічного і соціального розвитку України, державні цільові програми, програми економічного і соціального розвитку АРК, області, району, міста, програми розвитку галузі економіки [232]. Тобто КМУ розробляються відповідні державні програми, що пізніше проходять затвердження у ВР України, а потім на нього ж покладається контроль щодо їх виконання. Крім цього, КМУ бере активну участь у створенні (реєстрації) ПФГ: на ім'я Прем'єр-міністра України уповноваженою особою ініціаторів створення ПФГ подається значна кількість документів (у тому числі висновки міністерств, ФДМ України, АМК України), які дозволяють розглянути проект створення ПФГ і прийняти рішення щодо створення (реєстрації) ПФГ; постановою КМУ затверджуються Генеральна угода ПФГ, перелік відповідних державних програм й інші умови діяльності ПФГ. Отже, КМУ володітиме інформацією про діяльність кожної ПФГ, які будуть створюватися, розгляне значну кількість нюансів їхньої діяльності. Також головне підприємство ПФГ щоквартально звітує перед КМУ про виконання державної програми, з метою реалізації якої її було створено. Відповідальність КМУ за проведення фінансової, цінової, інвестиційної та податкової політики, відповідальність за реалізацію загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального і культурного розвитку України, узгодження з АМК України і ДПА, можливість порушення питання про надання ПФГ податкових пільг, обговорення і прийняття відповідного закону ВР України повинні запобігти можливості необґрунтованого надання пільг ПФГ.

В економічній та юридичній літературі, а також у практиці різних країн в межах засобів регулювання економіки, що вимагають закріплення у спеціальному законодавстві, наявні різні види державної підтримки підприємств та їх об'єднань, які діють з метою реалізації певних державних програм. ГК України врахував позитивний економічний досвід колишнього

СРСР і країн з ринковою економікою, а також висновки вчених - економістів і визначив як засоби державного регулювання економіки напрями подальшого розвитку спеціального законодавства з метою стимулювання позитивних зрушень в економіці.

Засади державного регулювання створення та діяльності ПФГ, проаналізовані у главі, дозволяють сформулювати систему принципів правового забезпечення відповідних відносин, застосування яких має сприяти ефективному функціонуванню ПФГ. Такими принципами є: застосування до ПФГ та їх учасників цільового програмного підходу під час вирішення питань про надання або зміну пільг ПФГ, встановлення взаємних зобов'язань між державою та ПФГ, стимулювання діяльності ПФГ та її учасників лише у межах реалізації передбачених Генеральною угодою ПФГ програм, адресування пільг учасникам ПФГ або групі в цілому як самостійному суб'єкту господарювання, сполучення надання пільг зі встановленням заходів профілактики зловживань з боку суб'єктів господарювання та відповідальності у разі правопорушень.

3.2. Правові засоби державного стимулювання створення та діяльності промислово-фінансових груп

Якщо йти за напрямками, визначеними главою 2 ГК України, у межах передбачених заходів підтримки до головного підприємства ПФГ, її учасників і груп взагалі, то з метою розвитку загальних засад можуть застосовуватися такі засоби стимулювання створення і регулювання діяльності:

- зниження об'єкта оподаткування податком на прибуток на суму, що відраховується до спеціального резервного фонду ПФГ та фонду фінансування НДДКР;
- надання пільг з оподаткування податком на прибуток у разі встановлення таких пільг під час затвердження відповідних програм і передбачення їх у Законі про оподаткування прибутку підприємств;

- надання ПФГ можливості введення норм прискореної амортизації з метою більш швидкого відтворення основних фондів та зниження об'єкта обкладення податком на прибуток;
- надання митних тарифних пільг;
- надання державних гарантій для сприяння залученню різного роду інвестицій, інвестиційних кредитів та інших видів фінансової підтримки для реалізації проектів ПФГ;
- надання центральним (національним) банком банкам-учасникам ПФГ можливості застосування у своїй діяльності пільгових нормативів;
- надання інших пільг та привілеїв з боку держави та її органів.

За цими напрямками необхідно розробити конкретні пропозиції щодо запровадження правових засобів державної підтримки процесів створення і діяльності ПФГ.

Виходячи із загальних засад державного регулювання створення і діяльності ПФГ, надання пільг ПФГ у межах заходів, передбачених ГК України, стає нагальною потребою. У вітчизняній та російській науковій літературі висловлювалися думки на користь необхідності вжиття до суб'єктів господарювання, розташованих у СЕЗ і на ТПР, стратегічних підприємств, суб'єктів господарювання певних галузей виробництва та інших суб'єктів господарювання, що мають важливе значення для держави, дієвих заходів підтримки на державному та місцевому (регіональному) рівнях [248; 249; 76; 250; 240; 146; 251; 66; 68; 219; 44; 69; 208; 209 та ін.]. Однак комплексного розгляду пільгового режиму діяльності ПФГ проведено не було. Відсутність дієвих заходів підтримки ПФГ викликає необхідність такого розгляду за напрямками, визначеними у попередній главі, і внесення пропозицій щодо змінення і доповнення статті 4 Закону про ПФГ та інших актів законодавства.

Як зазначалося, одними з найбільш дієвих є податкові пільги. А одним із найбільш ефективних способів стимулювання діяльності суб'єктів господарювання є надання пільг з оподаткування податком на прибуток, що є одним з основних (якщо не головним) прямих податків в Україні [252]. Одним із видів таких пільг може бути зменшення об'єкта обкладення податком на прибуток на суму, що відраховується до спеціального резервного фонду ПФГ та фонду фінансування НДДКР, про необхідність створення яких йшлося у главі «Майнова основа господарювання ПФГ». Загальна сума відрахувань до

резервного фонду ПФГ та фонду фінансування НДДКР сукупно складе відносно невелику частку валових витрат, тобто не буде визначальною для Державного бюджету. З іншого боку, накопичуючись протягом певного терміну (той час, коли форс-мажорних випадків та інших значних складнощів не трапляється), кошти спеціального резервного фонду можуть стати вагомою підтримкою для головного підприємства ПФГ та/або учасників ПФГ. А кошти фонду сприяння НДДКР буде використано на підтримання НДІ й іншими учасниками групи, що здійснюють НДДКР, розробки нових технологій виробництва, покращення якості та зниження собівартості проміжної і кінцевої продукції ПФГ тощо.

У випадку віднесення сум відррахувань до фондів на валові витрати підприємств пільговим створення таких фондів можна вважати через зменшення на їхню вартість об'єкта оподаткування податком на прибуток, що визначено у статті 3 Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» у редакції від 22 травня 1997 року № 283/97-ВР [210]. Прецедент надання такого роду пільг міститься у підпункті 5.2.12 вищезгаданого Закону, а також у Законі України «Про проведення експерименту в житловому будівництві на базі холдингової компанії «Київміськбуд» № 1674-III від 20 квітня 2000 року в редакції від 7 лютого 2002 року № 3044-III [253]. Згідно з цими нормами на валові витрати відносять суми коштів, спрямовані уповноваженими банками до спеціального резерву пенсійних вкладів. Тобто холдингова компанія «Київміськбуд» створює спеціальні фонди, відррахування до яких відносять на валові витрати уповноважених банків, тим самим знижуючи об'єкт оподаткування податком на прибуток.

Звільнення від оподаткування коштів головного підприємства і учасників ПФГ через їх спрямування до спеціальних фондів ПФГ є виправданим, оскільки їх передбачено використовувати для запобігання неспроможності з різних об'єктивних причин головного підприємства ПФГ й учасників ПФГ виконувати свої зобов'язання по відношенню до держави, інших суб'єктів господарювання; для пріоритетного фінансування НДДКР.

Також для суб'єктів господарювання дієвими заходами підтримки є надання знижок зі сплати податку на прибуток. Суми цього податку, як правило, мають значну питому вагу серед податків та зборів, сплачених суб'єктами господарювання. Можливість держави застосовувати податкові та

інші пільги для реалізації економічної політики, виконання цільових економічних та інших програм і програм економічного й соціального розвитку передбачена статтями 12 і 17 ГК України [94]. Слід зазначити, що у більшості країн з ринковою економікою податкові пільги мають велике значення. Так, пільги зменшують податок на прибуток у США, Великій Британії, ФРН і Японії на 20%, 25%, 16% і 4% відповідно [248, с. 50].

Отже, відчутною підтримкою для головного підприємства ПФГ та учасників ПФГ може стати повне або часткове звільнення від одного з основних податків – на прибуток. Враховуючи важливість виконання державних програм, особливий статус ПФГ, його публічність, спрямованість діяльності ПФГ на конкуренцію на зовнішніх ринках, було б доцільним застосування такого до ПФГ.

Пунктом 3 статті 17 ГК України і частиною третьою статті 1 Закону України «Про систему оподаткування» в редакції від 2 лютого 1994 року зі змінами зазначено, що ставки податків і пільги щодо оподаткування не можуть встановлюватися або змінюватися іншими законодавчими актами України, крім законів про оподаткування [254], статтею 15 Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» у редакції від 22 травня 1997 року № 283/97-ВР встановлено, що ставки податку на прибуток, пільги щодо податку, об'єкт оподаткування, порядок обчислення оподатковуваного прибутку, строки і порядок сплати та зарахування податку до бюджетів можуть встановлюватися та змінюватися лише шляхом внесення змін до цього Закону, аналогічно у Законі України № 168/97-ВР від 3 квітня 1997 року «Про податок на додану вартість» [255] підпунктом 11.4 встановлено, що зміни порядку оподаткування податком на додану вартість можуть здійснюватися лише внесенням змін до цього Закону. Така категоричність не завжди видається виправданою. У деяких випадках податкові пільги повинні визначатися спеціальним законодавством. На недоцільність такого обмеження, що створює колізію у законодавстві, зводячи нанівець положення статей 11 і 16 Закону України «Про енергозбереження» № 74/94-ВР від 1 липня 1994 року, якими передбачено можливість надання пільг (у тому числі й індивідуальних) суб'єктам господарювання, що забезпечують економію електроенергії, використовують новітні технології енергозбереження тощо, [256] вказувалося у вітчизняній літературі [249, с. 3].

Як зазначалося, у випадку вирішення питання про надання пільг ПФГ повинен діяти цільовий програмний підхід, яким передбачене надання податкових пільг як ПФГ, так і всім іншим суб'єктам господарювання, які виготовлятимуть певну продукцію (надаватимуть певні послуги), на вимогу відповідної державної програми розвитку пріоритетних галузей виробництва і структурної перебудови економіки України.

Іншими словами, за такого підходу КМУ (або галузеве міністерство чи інший центральний орган виконавчої влади) розробить відповідну державну програму, під виконання якої передбачить надання конкретних податкових пільг (зокрема з оподаткування прибутку) усім суб'єктам господарювання, які виконуватимуть цю програму, тобто виготовлятимуть передбачену нею продукцію (надаватимуть послуги). Під час затвердження цієї програми ВР України вирішуватиме питання про внесення доповнень до відповідних законів з оподаткування (зокрема до Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств»). Під час прийняття КМУ постанови про створення ПФГ в останній повинна міститися норма, що ця ПФГ (її головне підприємство й учасники) відповідно до державної програми розвитку пріоритетної галузі виробництва та/або структурної перебудови економіки України і певної норми Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» мають право на конкретні пільги з оподаткування прибутку підприємств.

Крім оподаткування прибутку підприємств, доцільно розглянути важливий аспект оподаткування ПДВ у межах ПФГ. У ході реалізації проміжної продукції ПФГ учасником ПФГ іншим учасникам ПФГ чи головному підприємству ПФГ підприємство-виготовник сплачує ПДВ, оскільки для нього проміжна продукція ПФГ є кінцевою. Потім, у процесі реалізації іншим учасником ПФГ чи головним підприємством ПФГ цієї продукції знову здійснюється сплата ПДВ. При цьому сума, що підлягає відрахуванню до Державного бюджету, розраховується як різниця між сумою, сплаченою з вартості продукції, що реалізується, та сумою ПДВ, яку сплатило підприємство-постачальник відносно вказаного підприємства під час реалізації йому продукції. Часто переплата ПДВ вимагає повернення суб'єктам господарювання певних сум із Державного бюджету. Часто продукція на стадії обробки проходить кілька етапів. У деяких випадках виникають зловживання

або ускладнення, пов'язані з процесом розрахунку ПДВ та повернення його державою суб'єктам господарювання. Більш вдалим для держави було б визнати ПФГ єдиним консолідованим платником ПДВ. Це дозволить скоротити загальний час ведення обліку та звітності й розрахунків, а також сплачувати суму податку після надходження на рахунок постачальника кінцевої продукції ПФГ (тобто головного підприємства ПФГ) плати за неї, а також сприяло б профілактиці зловживань під час сплати ПДВ до бюджету. До того ж, такий порядок сплати ПДВ дозволить головному підприємству ПФГ та учасникам групи більш ефективно використовувати «власні» кошти, а податок сплачувати з «коштів споживача».

Взагалі сьогодні згідно з пунктом 1 статті 5 Закону про ПФГ головне підприємство та учасники ПФГ здійснюють окремий бухгалтерський облік і ведуть окрему статистичну звітність щодо виробництва і реалізації кінцевої та проміжної продукції ПФГ згідно із законодавством України. З цього випливає, що ними здійснюється ведення окремого податкового обліку. Доцільніше було б дозволити групі виступати єдиним платником податків і вести консолідовану податкову звітність за окремими видами податків. Таку можливість, зокрема, ПФГ отримає у випадку її створення у певній організаційно-правовій формі об'єднань підприємств зі статусом юридичної особи. Крім цього, залежно від рівня розвитку промислово-фінансової інтеграції у консолідованому оподаткуванні можуть бути передбачені пільги. Прикладом є надання податкових кредитів та пільг у країнах ЄС, перенесення сплати ПДВ на кінцеву стадію виробництва в РФ та ін. [248; 180].

На користь часткового чи повного перенесення платежів ПДВ з проміжних стадій реалізації продукції на кінцевий у технологічному ланцюгу етап реалізації готової продукції висловлювався вітчизняний юрист О.П. Коцюба, який наголошував, що оскільки у ПФГ через головне підприємство реалізується кінцева продукція, сплачуються податки, координується діяльність, то податкові органи мають справу з головним підприємством ПФГ, що «ставить заслін роздуванню штатів податківців та інших владних структур» [155, с. 13], а відомий російський юрист В.В. Лаптев, зважаючи на визнання ФПГ консолідованим платником ПДВ, вказував на наявність у певних випадках господарської правосуб'єктності у ФПГ [106, с. 136]. Слід зазначити, що у праві РФ застосовано особливий підхід

щодо визнання ФПГ консолідованою групою платників податків. Згідно з ним статтею 13 Закону РФ про ФПГ визначено, що у випадках, встановлених податковим законодавством і договором про створення ФПГ, учасники ФПГ, зайняті у сфері виробництва, можуть бути визнані консолідованою групою платників податків.

Аналогічне право, принаймні в ході оподаткування ПДВ, доцільно надати і вітчизняним ПФГ. Для цього статтю 5 Закону про ПФГ необхідно доповнити пунктом, який зручніше викласти за номером 6 з подальшим зміненням нумерації пунктів, зі змістом:

«6. У випадках, передбачених законодавством про оподаткування, ведення бухгалтерського обліку та фінансової звітності, ПФГ у складі головної господарської організації і учасників може здійснювати ведення спільного (консолідованого) бухгалтерського, податкового обліку і фінансової звітності».

Також з урахуванням усього зазначеного у статті 4 Закону про ПФГ необхідно пункт 1 викласти таким чином:

«1. Оподаткування проміжної та кінцевої продукції ПФГ здійснюється згідно з чинним податковим законодавством, якщо інше не передбачене цим Законом та іншими спеціальними законами України», надавши можливість застосування до ПФГ пільгових податкових норм. Також доцільно додати до статті положення такого змісту:

«6. Головна господарська організація ПФГ та учасники ПФГ у випадках, передбачених відповідною державною програмою і податковим законодавством, можуть застосовувати пільгові нормативи під час обчислення відрахувань сум податку на прибуток та інших податків і зборів.

За необхідності Кабінетом Міністрів України до Верховної Ради України можуть вноситися проекти законів про надання додаткових пільг ПФГ».

Для запобігання можливим зловживанням пільгами доречними є частина друга запропонованого пункту 6 статті 4 Закону про ПФГ, а також пункт 5 (який у разі внесення усіх запропонованих доповнень буде викладено під номером 9) статті 4 Закону про ПФГ (що буде викладена під номером 5), які передбачають настання відповідальності згідно з чинним законодавством за використання головним підприємством та учасником ПФГ пільг, наданих цією статтею, не для виробництва кінцевої та проміжної продукції ПФГ, а також

попереджає, що такі дії є підставою для ліквідації ПФГ або виключення учасника ПФГ з її складу.

У разі внесення відповідних змін до Закону про ПФГ КМУ отримає можливість більш ефективного регулювання господарської діяльності, орієнтованої на реалізацію важливих державних програм розвитку пріоритетних галузей виробництва і структурної перебудови економіки України. Визначення провідної ролі права КМУ порушувати перед ВР України питання щодо надання податкових пільг ПФГ з урахуванням аргументів, наведених у попередній главі, є виправданим.

Отже, внесення запропонованих змін до Закону про ПФГ, Закону України «Про систему оподаткування», Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» дозволить надавати податкові пільги суб'єктам господарювання, передусім головному підприємству та учасникам ПФГ, які виконують відповідні державні програми, своєчасно координувати їхню діяльність і змінювати ці пільги. Такі зміни повинні сприяти більш активній реалізації державних програм і запобігати зловживанню пільгами [133].

Інші (крім податкових пільг) засоби державного стимулювання створення та діяльності ПФГ також мають важливе значення. Заслужовують на пильну увагу, наприклад, амортизаційні пільги.

Можливість застосування суб'єктами господарювання у своїй діяльності норм прискореної амортизації є відомим у світовій практиці важелем державної підтримки. Застосування методів прискореної амортизації дає можливість швидко здійснювати відтворення основних фондів, зменшуючи при цьому частину прибутку, що підлягає оподаткуванню. Так, згідно зі статтею 3 Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» у редакції від 22 травня 1997 року № 283/97-ВР об'єктом оподаткування є прибуток, який визначається шляхом зменшення суми скоригованого валового доходу звітного періоду, визначеного пунктом 4.3 цього Закону на:

- суму валових витрат платника податку, визначених статтею 5 цього Закону;
- суму амортизаційних відрахувань, нарахованих згідно зі статтями 8 і 9 цього Закону [210].

Пропозиції щодо застосування норм прискореної амортизації основних фондів учасниками ПФГ у випадку спрямування амортизаційних коштів на інвестиції у проекти розвитку пріоритетних галузей виробництва і структурної

перебудови економіки України висувалися вітчизняними економістами [76, с. 42]. Законодавчими актами РФ та Білорусі передбачаються права ФПГ (як, наприклад, транснаціональної ФПГ «Аерофін» (між РФ та Республікою Білорусь)) самостійно визначати термін амортизації обладнання і накопичення амортизаційних відрахувань за умови спрямування отриманих коштів виключно на реалізацію власних інвестиційних проектів (стаття 6 Угоди про створення транснаціональної фінансово-промислової групи із забезпечення експлуатації та ремонту авіаційної техніки цивільної авіації держав - учасниць СНД) [193].

Значущість амортизаційних пільг підтверджують дані США. Так, наприкінці 60-х - початку 70-х років обсяги амортизації та корпоративних прибутків були майже однаковими, а в 1984 – 1994 роках амортизація перевищила прибуток майже удвічі [248, с. 51].

Україна у питанні наявності у суб'єктів господарювання можливості застосування методу прискореної амортизації не відстає від інших країн. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби» [257] пунктом 26 надає можливість суб'єктам господарювання нараховувати амортизацію основних засобів із застосуванням методів: 1) прямолінійного, за яким річна сума амортизації визначається діленням вартості, яка амортизується, на строк корисного використання об'єкта основних засобів; 2) зменшення залишкової вартості, за яким річна сума амортизації визначається як добуток залишкової вартості об'єкта на початок звітного року або первісної вартості на дату початку нарахування амортизації та річної норми амортизації*; 3) прискореного зменшення залишкової вартості, за яким річна сума амортизації визначається як добуток залишкової вартості об'єкта на початок звітного року або первісної вартості на дату початку нарахування амортизації та річної норми амортизації, яка обчислюється, залежно від строку корисного використання об'єкта, і подвоюється; 4) кумулятивного, за яким річна сума амортизації визначається як добуток вартості, яка амортизується, та

* Річна норма амортизації (у відсотках) обчислюється як різниця між одиницею та результатом кореня ступеня кількості років корисного використання об'єкта з результату від ділення ліквідаційної вартості об'єкта на його первісну вартість.

кумулятивного коефіцієнта^{**}; 5) виробничого, за яким місячна сума амортизації визначається як добуток фактичного місячного обсягу продукції (робіт, послуг) та виробничої ставки амортизації^{***}. Також у цьому пункті зазначено, що підприємство може застосовувати норми і методи нарахування амортизації основних засобів, передбачені податковим законодавством [257].

Отже, застосування у податковому обліку норм прискореної амортизації створить передумови для швидкого оновлення основних виробничих фондів і збільшення обсягів виробництва головним підприємством ПФГ й учасниками ПФГ. Тому у випадку внесення до статті 4 Закону про ПФГ норм, що в сукупності складуть значний (наближений до максимального) перелік пільг ПФГ, буде доцільним внести таку норму:

«ПФГ згідно з чинним законодавством має право застосовувати норми прискореної амортизації».

Іншим засобом державного стимулювання створення й діяльності ПФГ є надання головному підприємству ПФГ та учасникам ПФГ митних пільг.

Надання митних тарифних пільг часто використовується з метою підтримання вітчизняних та/або іноземних суб'єктів господарювання, які здійснюють інвестиції у вітчизняну економіку, виконують певні державні завдання щодо забезпечення вітчизняного ринку необхідним товаром, подолання проблеми зайнятості населення, підвищення якості і конкурентоспроможності вітчизняних товарів. Тобто, учасники ПФГ, здійснюючи виконання державних програм, можуть отримувати пільги з обкладення ввізним чи вивізним митом не лише проміжної продукції ПФГ. Неконтрольоване пільгове обкладення ввізним та/чи вивізним державним митом може призвести до зловживань. Тому надання такого роду пільг головному підприємству та учасникам ПФГ має бути зваженим.

Слід зазначити, що до суб'єктів господарської діяльності, які реалізують відповідні інвестиційні проекти у СЕЗ і на ТПР згідно з законами, регламентуючими діяльність кожної окремої СЕЗ або ТПР [244; 258; 259; 260;

^{**} Кумулятивний коефіцієнт розраховується діленням кількості років, що залишаються до закінчення строку корисного використання об'єкта основних засобів, на кількість років його корисного використання.

^{***} Виробнича ставка амортизації обчислюється діленням вартості, яка амортизується, на загальний обсяг продукції (робіт, послуг), який підприємство очікує виробити (виконати) з використанням об'єкта основних засобів.

261; 262; 263; 264; 265; 266 та ін.], застосовується пільгове обкладення ввізним митом сировини, матеріалів, предметів, устаткування, обладнання та комплектуючих до них (крім підакцизних товарів). Однак при цьому вітчизняні вчені вірно відзначали можливість зловживань податковими і митними пільгами окремих суб'єктів господарювання, що перебувають в СЕЗ «Азов», СЕЗ «Донецьк» і на ТПР в Донецькій області під час ввезення сировини, матеріалів, предметів, устаткування та обладнання (крім підакцизних товарів) [250] через відсутність у Законі України «Про спеціальні економічні зони та спеціальний режим інвестиційної діяльності в Донецькій області» положень про звільнення від оподаткування чи обкладення митом лише того обладнання чи оснащення, яке ввозиться для реалізації інвестиційного проекту [264].

Законодавство, яким регулюється функціонування деяких інших СЕЗ і ТПР, що створювалися пізніше за СЕЗ «Донецьк» та «Азов», містить норми, які передбачають санкції до суб'єктів господарювання у випадку нецільового використання обладнання та інших предметів, ввезених в Україну, й інших порушень (пункт 3 статті 9 Закону України «Про спеціальну економічну зону «Славутич» [265], пункт 3 статті 10 Закону України «Про спеціальну економічну зону «Миколаїв» [266]; пункт 2 статті 10 Закону України «Про спеціальну економічну зону туристсько-рекреаційного типу «Курортوپоліс Трускавець» від 18 березня 1999 року № 514-XIV [259]; пункт 4 статті 9 Закону України «Про спеціальну економічну зону «Яворів» від 15 січня 1999 року № 402-XIV [258]; пункт 3 статті 10 Закону України «Про спеціальну (вільну) економічну зону «Порто-франко» на території Одеського морського торговельного порту» від 23 березня 2000 року № 1607-III [261]).

Щоб не припуститися помилок, на які вказувалося вище, надаючи пільги під час ввезення до України матеріалів, сировини, устаткування, обладнання, оснащення чи комплектуючих до них, необхідних для діяльності ПФГ, слід прямо визначити, що вони використовуються для виробництва кінцевої та/або проміжної продукції ПФГ. Крім цього, для забезпечення принципу відповідальності ПФГ у випадку зловживання отриманими пільгами, закладеного у попередній главі, доцільно зобов'язати ПФГ, головне підприємство ПФГ та/або учасників ПФГ вести окремий облік такого обладнання та оснащення і звітувати про його цільове використання.

Укладання окремих аналітичних рахунків сприятиме веденню бухгалтерського обліку суб'єктами господарювання.

Крім цього, з метою сприяння закріпленню вітчизняного товаровиробника на іноземних ринках корисно надати пільги з обкладення вивізним державним митом кінцевої продукції ПФГ, що експортується до інших країн, за умови повного забезпечення цим видом продукції чи її замінниками вітчизняного ринку.

Певна річ, після ввезення вказаних матеріалів, сировини, устаткування, обладнання, комплектуючих до них тощо вони можуть не використовуватися у виконанні програми, покладеної на ПФГ, а реалізовуватися. Тим самим може здійснюватися зловживання пільгою з метою ухилення від обкладення митом. Для запобігання цьому необхідно визначити обов'язковість використання ввезених матеріалів, сировини, устаткування, обладнання, комплектуючих до них тощо (засобів, машин, запчастин) у виробництві проміжної та/або кінцевої продукції ПФГ протягом певного часу (за аналогією до законодавства щодо СЕЗ не менше трьох років), а також обов'язковість обліку зазначених засобів виробництва на окремому субрахунку головного підприємства та/або учасників ПФГ з обов'язковим наданням аналітичних рахунків та зазначеного субрахунку відповідним державним податковим органам, відповідному міністерству, КМУ в ході звітування.

За аналогією до визначення понять «устаткування (обладнання)» і «комплектуючі до устаткування (обладнання)» Законами України «Про спеціальну економічну зону «Славутич» [265], «Про спеціальну економічну зону «Миколаїв» [266], «Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на території пріоритетного розвитку та спеціальну економічну зону «Порт Крим» в Автономній Республіці Крим» [262], а також до визначення органів, на які покладено контроль за їх цільовим використанням, необхідно у Законі про ПФГ передбачити такі норми.

Отже, до статті 4 Закону про ПФГ слід додати положення з такого змісту:

«4. Головна господарська організація та учасники ПФГ звільняються від сплати вивізного (експортного) мита і митних зборів у разі експорту кінцевої продукції ПФГ.

5. ПФГ, головна господарська організація ПФГ звільняється від сплати ввізного (імпортного) мита і митних зборів у разі імпортування матеріалів, сировини, устаткування, обладнання, комплектуючих до них, необхідних головній господарській організації та учасникам ПФГ для виконання державної програми. ПФГ, головна господарська організація та учасники ПФГ зобов'язані використовувати ввезені з метою виконання державної програми з використанням встановлених пільг матеріали, сировину, устаткування, обладнання, комплектуючі до них винятково для виробництва проміжної та/або кінцевої продукції ПФГ без права продажу іншим суб'єктам господарювання не менше трьох років з моменту ввезення.

Під терміном «устаткування (обладнання)» слід розуміти машини (крім транспортних засобів), механізми, прилади, пристрої, призначені для використання у технологічному процесі, що здійснюється під час реалізації державної програми.

Під терміном «комплектуючі до устаткування (обладнання)» слід розуміти частини, виготовлені згідно із самостійним комплектом документів і призначені для застосування у складі цього устаткування (обладнання).

Порядок контролю за цільовим використанням матеріалів, сировини, устаткування, обладнання та комплектуючих до них, що відповідно до цього Закону ввозяться на територію України, встановлюється Державною податковою адміністрацією України та Державною митною службою України».

При цьому до статті 5 Закону про ПФГ слід додати пункт 7 такого змісту:

«7. ПФГ, її головна господарська організація та учасники здійснюють облік обладнання, машин, механізмів, запчастин, ввезених для виробництва кінцевої та/або проміжної продукції ПФГ з використанням пільг, наданих статтею 5 цього Закону, на окремому бухгалтерському субрахунку, інформацію про рух коштів на якому і на аналітичних рахунках надають у звітах відповідним державним податковим органам, відповідному міністерству, Кабінету Міністрів України».

Надання пільг з обкладення вивізним державним митом кінцевої продукції ПФГ повинно стати істотною підтримкою вітчизняного товаровиробника, який зазнає значної дискримінації через політику інших

держав щодо захисту власного. Не була винятком і єдина вітчизняна ПФГ, яка у 2002 році через введення санкцій США проти України була змушена залишити ринок США, втрати від чого склали понад 40 млн. грн. [185]. Надання запропонованих пільг з обкладення ввізним державним митом матеріалів, сировини, устаткування, обладнання, оснащення чи комплектуючих до них, а також контроль за їх цільовим використанням сприятимуть модернізації виробництва кінцевої та проміжної продукції ПФГ.

Наступним видом заходів державної підтримки суб'єктів господарювання є надання державних гарантій для сприяння залученню різного роду інвестицій. Як зазначалося у попередній главі, цей вид набуває великого значення з огляду на необхідність заохочення до співпраці на партнерських рівноправних засадах іноземних та вітчизняних інвесторів. Хоча необґрунтовані пільги іноземним інвесторам, навіть за умови їхньої допомоги у реалізації комплексних державних програм, можуть поставити у складне становище вітчизняного виробника.

Частиною другою статті 11 Закону України № 1560-XII від 18 вересня 1991 року «Про інвестиційну діяльність» передбачено можливість надання пільгових умов інвесторам, які здійснюють інвестиційну діяльність у найбільш важливих для задовільнення суспільних потреб напрямках, а пунктом 3 статті 12 передбачено достатньо широкий і невичерпний перелік шляхів регулювання умов інвестиційної діяльності. Тобто інвестиційне законодавство передбачає можливість держави встановлювати інвесторам (серед яких можуть бути головне підприємство ПФГ та/або учасники ПФГ) пільги, диференціюючи підстави їх надання за різними критеріями. З огляду на те, що у пункті 3 статті 12 Закону України № 1560-XII від 18 вересня 1991 року «Про інвестиційну діяльність» не вказано на обов'язковість встановлення податкових пільг інвесторам лише шляхом внесення змін чи доповнень до законодавства, яке регулює оподаткування, – цей Закон не стане на заваді встановленню пільг з оподаткування інвестицій безпосередньо Законом про ПФГ чи іншим законом.

З урахуванням наявності переліку пільг інвесторам немає сенсу дублювати наведені в Законі про ПФГ положення.

Фінансування НДДКР не повинно обмежуватися лише державним бюджетом, НДІ потребують підтримки з боку держави та інших учасників

групи. Також необхідно прискорювати темпи запровадження досягнень вітчизняної науки у промисловість. Деякі російські вчені стверджують, що успіх реформування наукової сфери залежатиме від посилення ролі держави, вибору науково-промислових пріоритетів, продуманої системи пільг у науковій та інноваційній діяльності, реструктуризації науки, від нових механізмів її фінансування [267, с. 32-33].

Одним із шляхів подолання проблем НДІ у межах ПФГ може бути створення фонду фінансування НДДКР, як це вже пропонувалося, з пільговим оподаткуванням внесків до нього.

Серед учасників ПФГ, крім промислових підприємств і НДІ, важливе, а часто й провідне місце належить банкам, що засвідчують російські вчені [146, с. 67; 250, с. 26; 66, с. 35; 68, с. 31-33; 219, с. 31; 43, с. 13; 69, с. 84 та ін.].

Це потребує розв'язання основних питань, пов'язаних з діяльністю банків у межах ПФГ.

Засобами державної підтримки діяльності банків-учасників ПФГ є надання їм Національним банком можливості застосування у діяльності пільгових нормативів. У РФ така можливість відносно банків - учасників ФПГ передбачена пунктом 2 статті 15 Закону РФ про ФПГ. Хоча конкретно ці пільги не названі, за винятком пільг, що передбачають зниження норм обов'язкового резервування. Як зазначалося вище, надання пільг банкам - учасникам ПФГ передбачалося пунктом 4 статті 4 Закону про ПФГ.

В Україні НБУ згідно зі статтями 58, 59, 61 та ін. Закону України «Про Національний банк України» № 679-XIV від 20 травня 1999 року [268] та статтями 2, 4, 7-12, 30-36, 47-50, 52, 69, 73 й ін. Закону України «Про банки і банківську діяльність» № 2121 від 7 грудня 2000 року [196] шляхом затвердження інструкцій установлює порядок визначення регулятивного капіталу банку та економічні нормативи, що є обов'язковими до виконання всіма банками. НБУ окремими постановами може встановлювати пільгові нормативи для різних видів банків. Так, пунктом 1 Постанови правління НБУ № 420 від 24.10.2000 р. «Про додаткові вимоги до уповноважених банків щодо нормативів капіталу та ліквідності», яка вже втратила чинність, були передбачені пільгові нормативи капіталу банку, платоспроможності, достатності капіталу, загальної ліквідності для банків, що уповноважені залучати кошти на пенсійні внески та здійснювати довгострокове

кредитування будівництва житла, яке споруджується холдинговою компанією «Київміськбуд» [269]. У чинній раніше Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні, затвердженій постановою НБУ № 141 від 14.04.98 р. [270] такої норми не було. Це означає, що НБУ надавав пільги банкам-учасникам однієї холдингової компанії, тобто індивідуально окремим банкам.

Зараз нормативи діяльності банків визначаються Інструкцією про порядок регулювання діяльності банків в Україні, затвердженою постановою НБУ № 368 від 28.08.01 р. [271]. У Розділі IX «Спеціальні вимоги щодо діяльності банків» пунктом 1.7 передбачене встановлення спеціальних значень економічних нормативів для уповноважених банків, що залучають кошти фізичних осіб для фінансування житлового будівництва.

Для діяльності банків у межах ПФГ важливе значення мають нормативи інвестування: норматив інвестування в цінні папери окремо за кожною установою (Н 11) і норматив загальної суми інвестування (Н 12), передбачені Розділом VII даної Інструкції НБУ, які за загальним правилом не повинні перевищувати 15% і 60% відповідно, а також нормативи кредитного ризику, передбачені Розділом VI: норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н 7), норматив великих кредитних ризиків (Н 8), норматив максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру (Н 9), норматив максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам (Н 10) та ін.

Під час обчислення нормативів інвестування у чисельник, до якого входять інвестовані кошти, згідно з пунктом 1.4 Розділу VII Інструкції не включаються суми акцій та інших цінних паперів, придбаних банком:

- а) у зв'язку з реалізацією права заставодержателя та за умови, що банк не утримує їх довше одного року;
- б) з метою створення фінансової холдингової групи за умови, що емітентом придбаних акцій є інший банк;
- в) у результаті андеррайтингу за умови, що придбані цінні папери перебувають у власності банку не довше одного року;
- г) за рахунок та від імені своїх клієнтів.

НБУ, стимулюючи створення холдингової компанії, встановлює, що суми акцій (інших цінних паперів), придбаних банком з метою створення такої

компанії, не входять до коштів, які прямо впливають на нормативи інвестування. Як мінімум, аналогічну підтримку повинен мати банк, що бере участь у ПФГ. Для надання такої підтримки слід у наступній Інструкції НБУ до пункту, аналогічного пунктові 1.4 Розділу VII чинної Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні додати пункт:

«д) з метою створення промислово-фінансової групи».

Зниження нормативів інвестування повинне справити позитивний вплив на зацікавленість банків у створенні ПФГ.

У діяльності банків - учасників ПФГ можуть виникати ситуації, в яких для виконання державної програми необхідно надати додаткові кредити головному підприємству та/або учасникам ПФГ, що може спричинити перевищення одного чи кількох нормативів кредитування. Швидко й ефективно замінити кредити банку - учасника групи кредитами інших банків головне підприємство ПФГ та/або її учасники зможуть не завжди. Для уникнення таких ситуацій необхідно запропонувати НБУ дозволити банкам - учасникам ПФГ у певних випадках перевищувати нормативи кредитування до меж, визначених НБУ на основі ретельних фінансових підрахунків.

Позицію, аналогічну до зазначеної, тобто на користь введення для банків-учасників ПФГ, які кредитують промислові проекти за відсотковими ставками, реальними для виробничого сектору, а також для тих банків, у яких питома вага довготермінового кредитування переважає середньодержавні показники, пільгових індивідуальних економічних нормативів обстоює російський вчений [208, с. 110]. Також думку з приводу необхідності встановлення Центральним банком РФ пільгових економічних нормативів, які стимулюють кредитування промислових проектів ПФГ комерційними банками, висловив Ю. Якутін [209, с. 94].

На підставі викладеного до статті 4 Закону про ПФГ слід додати норму:

«Національний банк України встановлює для банків - учасників ПФГ пільгові нормативи діяльності».

Таким чином, у випадку внесення запропонованих доповнень до інструкцій НБУ останній зможе застосовувати до банків - учасників ПФГ нормативи, які через різницю із загальними можна вважати пільговими. Надання НБУ пільгових нормативів банкам – учасникам ПФГ (зокрема нормативів інвестування і кредитування) повинно зацікавити останніх у

створенні ПФГ, сприяти поширенню інвестицій у межах ПФГ з боку банків, а також надавати значні за сумою і тривалі за терміном кредити.

Безперечно, названі заходи державної підтримки головного підприємства ПФГ й учасників групи не є вичерпними. Виходячи з важливості тієї чи іншої комплексної державної програми розвитку пріоритетних галузей виробництва, держава та/або її відповідні органи можуть надавати ПФГ також інші пільги. Такими можна вважати надання тим чи іншим суб'єктам господарювання прав на розвідку та розробку родовищ корисних копалин. У Франції компанії з видобутку нафти, природного газу і твердих мінералів мають право виключати з оподатковуваного прибутку знижку на вичерпування надр, яка утворює особливий резервний фонд. Щорічний обсяг знижки для нафти й газу не повинен перевищувати 23,5% продажів, або 50% чистого доходу від таких продажів; з твердих мінералів відповідно 15% і 50% [248, с. 54-55]. Практиками, зокрема керівництвом ПФГ «Титан», вказувалося на зобов'язання держави здійснювати розробку родовищ корисних копалин, або, принаймні, фінансувати чи надавати податкові, кредитні та інші привілеї окремим суб'єктам господарювання, що здійснюють таку розробку.

Внесення змін до законодавства надасть можливість головному підприємству ПФГ і учасникам групи використовувати податкові, амортизаційні, митні, інвестиційні й інші заходи державної підтримки, повинно стати ефективним важелем державного регулювання економіки, збалансувати зобов'язання держави (її органів) і суб'єктів господарювання, що виконують пріоритетні державні програми.

ВИСНОВКИ:

Проведене дослідження правового регулювання створення та діяльності ПФГ й одержані на його основі результати спрямовані на вдосконалення законодавства і сприяють вирішенню наукової задачі, що полягає у розробці наукових положень і пропозицій щодо удосконалення правового регулювання створення та діяльності промислово-фінансових груп на основі аналізу теоретичних джерел, відповідної нормативно-правової бази, господарської практики та зарубіжного досвіду. Основними науковими та практичними результатами здійсненого дослідження є розроблення теоретичних засад та пропозицій щодо удосконалення правового регулювання створення та діяльності ПФГ, зокрема:

1. Визначено, що ПФГ є господарською організацією, яка виникає на основі Генеральної угоди ПФГ як організаційного господарського договору, що укладається за участю господарських організацій та органів державної влади, містить елементи приватноправового та публічно-правового регулювання і спрямований на створення цього суб'єкта господарювання (за чинним законодавством – без статусу юридичної особи) та забезпечення організаційно оформленої спільної діяльності його учасників. Через такі особливості у правовому статусі законодавство потребує усунення неузгодженостей між статтями 55, 118, 125 ГК України, яке можна усунути шляхом викладення поняття господарської організації у вигляді: «господарські організації – це юридичні особи, створені відповідно до Цивільного кодексу України, державні, комунальні та інші підприємства, створені відповідно до цього Кодексу, а також інші юридичні особи або їх об'єднання, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані в установленому законом порядку».

2. Аргументовано, що визначальним у діяльності ПФГ повинна бути наявність чи відсутність статусу юридичної особи, а спрямованість на виконання відповідної державної програми, для сприяння чому необхідно надати ПФГ право вибору будь-якої прийнятної для цього організаційно-правової форми об'єднань підприємств. У роботі обґрунтовано доцільність підвищення централізації управління ПФГ, з урахуванням чого виявляється

переважна затребуваність видів об'єднань підприємств субординаційного типу. Таке право може бути надане потенційним ПФГ у випадку внесення відповідних пропозицій відносно доповнення видів об'єднань підприємств, передбачених ГК України. У роботі сформульовано пропозиції щодо удосконалення норм Закону про ПФГ і глави 12 ГК України.

3. Сформульовано доктринальне визначення поняття ПФГ як промислово-фінансового об'єднання підприємств особливого виду, яке створюється і діє на засадах партнерських відносин між державою та суб'єктами господарювання.

4. Уточнено легальне визначення поняття ПФГ через застосування терміна «об'єднання підприємств», окреслення ролі окремих учасників ПФГ, участь яких є обов'язковою, акцентування уваги на особливому порядку створення, реорганізації та ліквідації ПФГ, що відбувається за участі КМУ; у чинному визначенні поняття важливе значення має встановлення терміну діяльності, а також передбачення створення ПФГ для виконання відповідних державних програм. З урахуванням цього удосконалено легальне визначення поняття ПФГ:

«ПФГ – це об'єднання підприємств, до якого входять промислове підприємство (сільськогосподарське підприємство або підприємство транспорту чи зв'язку) і банк чи фінансово-кредитна установа, можуть входити наукові й проектні установи, інші підприємства, установи, організації всіх форм власності, що мають на меті отримання прибутку, та яке створюється, реорганізується і ліквідується за рішенням Кабінету Міністрів України в спеціальному порядку і діє певний термін з метою реалізації державних програм розвитку пріоритетних галузей виробництва, транспорту, зв'язку і структурної перебудови економіки України, включаючи програми згідно з міждержавними договорами».

5. Виокремлено стадії створення ПФГ, серед яких: стадія узгодження приватних інтересів (підготовка та прийняття ініціаторами створення ПФГ Генеральної угоди ПФГ та допоміжних рішень); стадія узгодження приватних та публічних інтересів (підготовка та прийняття Кабінетом Міністрів України рішення про створення ПФГ); стадія державної реєстрації ПФГ.

6. Зазначено, що порядок створення ПФГ є досить складним і тривалим, що не сприяє зацікавленості потенційних учасників ПФГ у створенні групи. З метою підвищення зацікавленості доцільно внести зміни до Закону про ПФГ та Положення про ПФГ, скоротивши терміни створення ПФГ, спростивши порядок створення і усунувши ті умови створення ПФГ, які заважають цьому.

Зокрема, запропоновано спростити порядок створення ПФГ шляхом скорочення термінів їх створення за рахунок зменшення тривалості підготовки і ухвалення Кабінетом Міністрів України рішення про створення ПФГ, зокрема: 1) скасувати зайвий етап складання відповідним міністерством чи іншим центральним органом виконавчої влади, Мінекономіки та з питань європейської інтеграції, Фондом держмайна, Антимонопольним комітетом України висновків стосовно поданих документів ПФГ; 2) скоротити до одного місяця, з подовженням у разі необхідності до двох місяців, термін розгляду Міжвідомчою комісією з питань формування ПФГ документів, необхідних для створення ПФГ, і підготовки пропозицій Кабінету Міністрів України; 3) скоротити до одного місяця термін прийняття Кабінетом Міністрів України рішення про створення транснаціональної ПФГ або про відмову в її створенні.

7.3 урахуванням аргументів вчених-економістів щодо значення в сучасних умовах енергоносіїв і трубопровідного транспорту, мобільного зв'язку й інформаційних технологій сформульовано пропозиції щодо удосконалення законодавства у бік надання права на створення ПФГ у сфері зв'язку і скасування заборони на створення ПФГ у сфері транспорту.

8. Визначено, що майнову основу господарювання ПФГ становить необхідне для виконання державних програм і успішної діяльності групи спільне майно головного підприємства та учасників ПФГ, закріплене за ПФГ на праві спільної власності. Головне підприємство та учасники ПФГ використовують майно, передане у спільну власність ПФГ, для здійснення господарської діяльності з метою виконання Генеральної угоди ПФГ на праві оперативного використання майна, передбаченому статтею 138 ГК України.

9. З метою забезпечення витривалості ПФГ у несприятливих ситуаціях і розвитку інноваційних технологій обґрунтовано доцільність встановлення законодавчої вимоги щодо обов'язкового створення у ПФГ із відрахувань її

головного підприємства та учасників фонду фінансування НДДКР і резервного фонду ПФГ для забезпечення необхідного науково-технічного розвитку та фінансово-господарської сталості ПФГ.

10. Розроблено пропозиції щодо внесення змін до законодавства, якими буде закріплено компетенцію загальних зборів уповноважених представників учасників ПФГ і головного підприємства ПФГ (в особі його органу управління поточною діяльністю і президента ПФГ), яке здійснює управління групою. Крім цього, з метою удосконалення управління ПФГ і посилення принципів централізації в управлінні ПФГ запропоновано закріпити у законодавстві право головного підприємства ПФГ давати обов'язкові до виконання вказівки учасникам групи. Для забезпечення дотримання прав учасників ПФГ запропоновано на законодавчому рівні закріпити право керівника будь-якого учасника ПФГ скликати загальні збори, а також запровадити інститут уповноваженого постійного представництва на головному підприємстві ПФГ, який здійснюватиме нагляд за президентом і своєчасно інформуватиме керівника учасника ПФГ про необхідність скликання загальних зборів уповноважених представників учасників ПФГ.

11. За досвідом РФ та з урахуванням аргументів вітчизняних спеціалістів запропоновано передбачити у законодавстві України можливість створення фінансово-промислових груп зі встановленням права банку чи фінансово-кредитної установи діяти від імені групи. Виходячи з цього, з метою запобігання виникненню загальноправової колізії між поняттями «підприємство», «установа», «організація» пропонується змінити термін «головне підприємство ПФГ» на термін «головна господарська організація ПФГ». Враховуючи доцільність скасування заборони на створення ПФГ у сфері транспорту, а також надання права на створення ПФГ у сфері зв'язку, запропоновано передбачити в законодавстві право підприємств транспорту чи зв'язку бути головним підприємством ПФГ.

12. Систематизовано основні принципи правового забезпечення державного регулювання створення та діяльності ПФГ: застосування до ПФГ та їх учасників цільового програмного підходу під час вирішення питань про надання або змінення пільг ПФГ, встановлення взаємних зобов'язань між

державою та ПФГ, стимулювання діяльності ПФГ та її учасників лише у межах реалізації передбачених Генеральною угодою ПФГ програм, адресування пільг учасникам ПФГ або групі в цілому як самостійному суб'єкту господарювання, сполучення надання пільг зі встановленням заходів профілактики зловживань з боку суб'єктів господарювання (окремий облік увезених із застосуванням митних пільг обладнання та оснащення і звіт про його цільове використання тощо) та відповідальності у разі правопорушень. Згідно з цими засадами у розвиток положень статті 12 ГК України необхідно передбачити застосування до ПФГ та їх учасників конкретних засобів державного регулювання.

13. У розвиток теоретичних засад державного регулювання створення та діяльності ПФГ сформульовано пропозиції до законодавства щодо: встановлення права створення ПФГ незалежно від розрахункового обсягу реалізації кінцевої продукції ПФГ; дозволу входження до ПФГ кількох банків або їх об'єднань, а також входження у виняткових випадках за рішенням Кабінету Міністрів України одного банку до декількох ПФГ; скасування заборони головного підприємства ПФГ отримувати пільги, передбачені законодавством тощо [272].

14. У розвиток ГК України розроблено проект Закону України «Про внесення змін і доповнень до Закону України «Про промислово-фінансові групи в Україні» і до деяких інших законодавчих актів України» [273, с. 211-221].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Советский энциклопедический словарь / Гл. ред. А.М. Прохоров. – 4-изд. – М.: Сов. энциклопедия, 1989. – 1632 с.
2. Большая Советская Энциклопедия: В 30 т. / Гл. ред. А.М. Прохоров. – Изд. 3-е. – М.: Сов. Энцикл., 1972. – Т. 10: Ива-Италики. – 592 с.
3. Економічна енциклопедія: У 3 т. / Редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр «Академія», 2000. – Т. 1 – 864 с.
4. Райзберг Б.А., Лозовский Л.Ш., Стародубцева Е.Б. Современный экономический словарь. – М.: ИНФРА-М, 2001. – 480 с.
5. Экономическая энциклопедия / Науч.-ред. совет изд-ва «Экономика»; Ин-т экон. РАН / Гл. ред. Л.И. Абалкин. – М.: ОАО «Издательство «Экономика», 1999. – 1055 с.
6. Мовсесян А.Г. Интеграция банковского и промышленного капитала: современные мировые тенденции и проблемы развития в России. – М.: Финансы и статистика, 1997. – 444 с.
7. Гобсон Дж.А. Империализм: Пер. с англ. – Л., 1927.
8. Гильфердинг Р. Финансовый капитал. Исследование новейшей фазы в развитии капитализма: Пер. с нем. И.И. Степанова-Скворцова. – М.: Изд. соц.-экон. лит., 1959. – 492 с.
9. Ленин В.И. Полное собрание сочинений. – Изд. 5-е. – М.: Политиздат, 1962. – Т. 27. – 643 с.
10. Жидков О.А. Законодательство о капиталистических монополиях. – М.: Юрид. лит, 1968. – 176 с.
11. Современные международные монополии / Х. Хайнингер, Ю.И. Юданов. – М.: Наука, 1978. – 375 с.
12. Нухович Э.С. Международные монополии в стратегии неокOLONИализма. – М.: Междунар. отношения, 1982. – 256 с.

Деревянко Б.В. Правове регулювання створення та діяльності промислово-фінансових груп в Україні: Монографія. – Донецьк: ДЮІ, 2006. – 200 с.

13. Бартенев С.А. Экономические теории и школы (история и современность): Курс лекций. – М.: Изд. БЕК, 1996. – 337 с.
14. Костицький В. Економіко-правові проблеми концентрації капіталу: від промислово-фінансових груп до транснаціональних компаній // Право України. – 2002. – № 3. – С. 70-75.
15. Шишкин А.Ф. Экономическая теория: Учебное пособие для вузов. – 2-е изд.: В 2 кн. – М.: Гуманит. изд. Центр ВЛАДОС, 1996. – Кн. 1. – 656 с.
16. Мамутов В.К., Чувпило О.О. Господарче право зарубіжних країн: Підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів. – К.: Ділова Україна, 1996. – 352 с.
17. Опришко В.Ф. Міжнародне економічне право: Підручник. – К.: Либідь, 1995. – 192 с.
18. Про затвердження положення «Про фінансово-промислові групи в Україні»: Указ Президента України від 27 січня 1995 року // Голос України. – 1995. – 7 лют. (№ 24) – С. 12.
19. Про промислово-фінансові групи в Україні: Закон України від 21 листопада 1995 року № 437/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 23. – Ст. 88.
20. Про затвердження положення про створення (реєстрацію), реорганізацію та ліквідацію промислово-фінансових груп: Постанова Кабінету Міністрів України від 20 липня 1996 р. № 781 // Зібрання постанов Уряду України. – 1996. – № 15. – Ст. 398.
21. Про утворення промислово-фінансової групи «Титан»: Постанова Кабінету Міністрів України від 16 травня 2001 р. № 547 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 21. – Ст. 943.
22. Рудашевский В.Д. Правовое положение финансово-промышленных групп: возможности и ограничения // Государство и право. – 1998. – № 2. – С. 35-42.

Дерев'янко Б.В. Правове регулювання створення та діяльності промислово-фінансових груп в Україні: Монографія. – Донецьк: ДІОІ, 2006. – 200 с.

23. Винслав Ю., Дементьев В., Мелентьев А., Якутин Ю. Развитие интегрированных корпоративных структур в России // Российский экономический журнал. – 1998. – № 11-12. – С. 27-41.
24. Момот А.А. Роль банков в формировании и деятельности промышленно-финансовых групп // Менеджер: Вестник ДонГАУ. – 2000. – № 1 (8). – С. 69-74.
25. Куліш Г.П. Створення промислово-фінансових груп в Україні // Фінанси України. – 2001. – № 11. – С. 71-74.
26. Васильченко З. Універсальний комерційний банк як центральна ланка фінансово-промислової групи // Банківська справа. – 2002. – № 5. – С. 53-60.
27. Боярунец А. Крупный прецедент // Компаньон. – 2001. – № 22 (4-8 июня).
28. Кому принадлежит Украина // Украинская инвестиционная газета. – 2002. – 22 февр.
29. Маскалевич И. Особенности марганцевого передела – этап второй и не последний // Зеркало недели. – 2002. – 1 июня.
30. Гавриш О. Украинские «металлисты» // Зеркало недели. – 2001. – 29 сент.
31. Маскалевич И. Уголь и деньги // Зеркало недели. – 2002. – 15 июня.
32. Маскалевич И. «Энергостандартная приватизация» // Зеркало недели. – 2002. – 13 апр.
33. Маскалевич И. СКМ: открытие компании, считающей себя патриотом // Зеркало недели. – 2005. – 7 мая.
34. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: Укр. енцикл., 1998. – 1999. – Т. 2: Д-Й. – 744 с.
35. Грудницька С., Дерев'янко Б. Економіко-правові питання формування і діяльності промислово-фінансових груп (історичний аспект) // Підприємництво, господарство і право. – 2004. – № 6. – С. 3-8.
36. World Investment Report 2001. Promoting Linkages. – New-York – Geneva: United Nations Conference on Trade and Development, 2001.

Деревянко Б.В. Правове регулювання створення та діяльності промислово-фінансових груп в Україні: Монографія. – Донецьк: ДЮІ, 2006. – 200 с.

37. Корняков В. Государственно-корпоративное направление развитой экономики // Экономист. – 2000. – № 5. – С. 74-80.
38. Мовсесян А., Либман А. Современные тенденции в развитии и управлении ТНК // Проблемы теории и практики управления. – 2001. – № 1. – С. 54-59.
39. Мовсесян А., Огневцев С. Некоторые тенденции мировой экономики // Экономист. – 2000. – № 7. – С. 85-94.
40. Зименков Р., Романова Е. Инвестиционная активность американских ТНК как субъектов процесса глобализации // Российский экономический журнал. – 2004. – № 2. – С. 42-55.
41. Задыхайло Д.В. Инвестиционное право Украины: Сборник нормативно-правовых актов с комментариями. – Харьков: Эспада, 2002. – 752 с.
42. Рудашевский В.Д. Финансово-промышленная группа (ФПГ) – новая инвестиционная структура финансового рынка России // Теория и практика проведения реформ: Сб. тр. Ин-та системного анализа Российской академии наук. – М.: УРСС, 1995. – С. 64-79.
43. Курс переходной экономики: Учебник для вузов / Под ред. акад. Л.И. Абалкина. – М.: ЗАО «Финстатинформ», 1997. – 640 с.
44. Суворов А.В. Финансово-промышленные группы и стабилизация российской экономики // Финансы и кредит. – 1999. – № 2. – С. 13-19.
45. Петров Ю. Реформа корпоративных институтов и создание социального рыночного хозяйства // Российский экономический журнал. – 2000. – № 5-6. – С. 51-56.
46. Иванченко И.С. Проблемы и специфика акционирования предприятий оборонно-промышленного комплекса // Юридический вестник Ростовского государственного экономического университета. – 2003. – № 2 (26). – С. 19-24.

Деревянко Б.В. Правове регулювання створення та діяльності промислово-фінансових груп в Україні: Монографія. – Донецьк: ДЮІ, 2006. – 200 с.

47. Жилинский С.Э. Правовая основа предпринимательской деятельности (предпринимательское право): Курс лекций. – М.: НОРМА-ИНФРА-М, 1998. – 662 с.
48. Финансы: Учеб. пособие / Под ред. проф. А.М. Ковалевой. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Финансы и статистика, 1999. – 384 с.
49. Леонтьева Е. Япония: преодоление кризиса // Мировая экономика и международные отношения. – 2000. – № 8. – С. 107-113.
50. Дикань В. Про створення фінансово-промислових груп в Україні // Економіка України. – 1995. – № 11. – С. 33-38.
51. Сидоров С.Г. Особенности формирования промышленно-финансовых групп в переходной экономике // Менеджер: Вестник Донецкой государственной академии управления. – 2000. – № 1 (8). – С. 75-80.
52. Циганов С.А. Інвестиційний процес і комерційні банки // Фінанси України. – 1998. – № 12. – С. 39-45.
53. Уманців Ю., Уманців Г. Фінансово-промислові групи у структурі сучасної економіки // Підприємництво, господарство і право. – 2001. – № 5. – С. 104-108.
54. Деревянко Б.В. Питання доцільності функціонування ПФГ в Україні // Матеріали II міжвуз. наук. конф. студ. і асп. «Маркетинг і підприємництво в перехідній економіці». – К.: КНЕУ. – 2002. – С. 105-107.
55. Бабаш С.И. Проблемы создания финансово-промышленных групп в условиях перехода к рыночным отношениям (на примере угольной промышленности): Автореф. дис. ... канд. экон. наук: 08.02.03 / Дон. научно-исслед. угольный институт. – Донецк, 1996. – 33 с.
56. Житний П.Є. Реалізація нововведень в умовах взаємодії промислових підприємств і фінансових структур: Автореф. дис. ... канд. экон. наук: 08.06.01 / МОН. Східноукр. держ. ун-т. – Луганськ, 1996. – 21 с.

57. Кизим М.О. Механізми організації, стійкого функціонування і розвитку великомасштабних економіко-виробничих систем: Автореф. дис. ... докт. екон. наук: 08.06.02 / Нац. металургійна акад. України. – Харків, 2001. – 35 с.
58. Колісник М.К. Економічна оцінка і регулювання діяльності промислово-фінансових груп: Автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.02.03 / МОН. Держ. ун-т «Львівська політехніка». – Львів, 2000. – 18 с.
59. Путінцев А.В. Розробка системи управління фінансовими ресурсами промислово-фінансової компанії: Автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.06.01 / МОН. Східноукр. держ. ун-т. – Луганськ, 1997. – 20 с.
60. Рильський М.В. Проблеми створення промислово-фінансових груп в АПК України: Автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.04.01 / Інститут аграрної економіки Укр. акад. аграрн. наук. – К., 1999. – 21 с.
61. Соколова Т.Р. Оцінка ефективності інвестиційної діяльності в управлінні промислово-фінансовими об'єднаннями: Автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.06.02 / Одеський держ. економ. ун-т. – Одеса, 1997. – 21 с.
62. Фоменко А.В. Становлення промислово-фінансових об'єднань в Україні (теоретико-методологічні аспекти): Автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.06.01 / МОН. Київ. нац. екон. ун-т. – К., 2001. – 20 с.
63. Фролов М.Ф. Економічні взаємовідносини суб'єктів промислово-фінансової групи: Автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.062.03 / НАНУ. Ін-т екон. пром-сті. – К., 1999. – 24 с.
64. Хома І.Б. Організація управління і планування діяльності ПФГ в системі регулювання економіки: Автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.02.03 / МОН. Держ. ун-т «Львівська політехніка». – Львів, 1999. – 19 с.
65. Шевчук В. Фінансово-промислові групи в Україні: додатковий шанс чи перешкода на шляху реформ ? // Економіка України. – 1997. – № 1. – С. 11-18.

Дерев'янко Б.В. Правове регулювання створення та діяльності промислово-фінансових груп в Україні: Монографія. – Донецьк: ДЮІ, 2006. – 200 с.

66. Городецкий А. Государство и корпорации в институциональной стратегии // Экономист. – 2000. – № 6. – С. 28-36.
67. Мильнер Б. Крупные корпорации – основа подъема и ускоренного развития экономики // Вопросы экономики. – 1998. – № 9. – С. 66-76.
68. Торкановский Е. Финансово-промышленные группы: перспективы и проблемы // Хозяйство и право. – 1996. – № 5. – С. 28-38.
69. Дементьев В. Финансово-промышленные группы в российской экономике (спецкурс). Тема 7. ФПГ в развитых и новых индустриальных странах // Российский экономический журнал. – 1999. – № 2. – С. 79-92.
70. Омельченко Е. К проблеме взаимодействия малого и крупнокорпоративного предпринимательства в современном общественном производстве // Российский экономический журнал. – 2002. – № 8. – С. 84-87.
71. Петухов В.Н. Корпорации в российской промышленности: законодательство и практика: Научно-практическое пособие. – М.: Городец, 1999. – 208 с.
72. Окумура Х. Корпоративный капитализм в Японии: Пер. с яп. / Науч. ред. и вступ. статья Я.А. Певзнера. – М.: Мысль, 1986. – 252 с.
73. Цыгичко А. Инновационное взаимодействие малого, среднего и крупного предпринимательства // Экономист. – 2001. – № 11. – С. 12-18.
74. Дерев'янко Б.В. Молоді фахівці у вирішенні проблем конкуренції вітчизняних суб'єктів господарювання з транснаціональними корпораціями та необхідності створення промислово-фінансових груп // Матеріали першої междунар. науч.-практ. конф. «Молодежь и государство». – Авдеевка: ДРУК-ИНФО. – 2002. – С. 28-29.
75. Бик І., Чумаченко М., Саломатіна Л. Чи бути фінансово-промисловим групам в Україні ? // Економіка України. – 1997. – № 5. – С. 15-24.
76. Коваль М. Проблеми створення фінансово-промислових груп в Україні // Економіка України. – 1996. – № 10. – С. 39-44.

Дерев'янко Б.В. Правове регулювання створення та діяльності промислово-фінансових груп в Україні: Монографія. – Донецьк: ДЮІ, 2006. – 200 с.

77. Уманців Г., Уманців Ю., Лысенко О. Некоторые экономико-правовые аспекты функционирования групп предприятий в Украине // Предпринимательство, хозяйство и право. – 1997. – № 5. – С. 7-9.
78. Костицький В. Закон перманентної концентрації капіталу: економіко-правові проблеми // Право України. – 2003. – № 12. – С. 48-53.
79. Уткин Э.А., Эскиндаров М.А. Финансово-промышленные группы. – М.: Ассоциация авторов и издателей «ТАНДЕМ». Изд-во ЭКМОС, 1998. – 256 с.
80. Лобанов П.В. Финансово-промышленные группы и их роль в экономике // Экономика и право. – 2005. – № 1. – С. 93-97.
81. Краснопольський В.А. Перспективи участі комерційних банків у діяльності ФПГ і ТНК // Фінанси України. – 2000. – № 7. – С. 136-138.
82. Уманців Ю., Уманців Г. Промислово-фінансові групи в Україні: державне регулювання, стан та перспективи розвитку // Підприємництво, господарство і право. – 2001. – № 10. – С. 101-104.
83. Лаптев В.В. Законодательство о предприятиях (критический анализ) // Государство и право. – 2000. – № 7. – С. 22-28.
84. Лаптев В.В. Проблемы предпринимательской (хозяйственной) правосубъектности // Государство и право. – 1999. – № 11. – С. 13-21.
85. Мамутов В. Економіко-правові важелі проти тіньової економіки // Вісник НАН України. – 2001. – № 1. – С. 24-32.
86. Дерев'янко Б. Щодо необхідності створення промислово-фінансових груп (економіко-правові аспекти) // Підприємництво, господарство і право. – 2003. – № 5. – С. 20-23.
87. Макогон Ю.В., Орехова Т.В. Организация и функционирование предприятий с иностранными инвестициями: Учебное пособие. – Донецк: ДонНУ, 2000. – 125 с.

Деревянко Б.В. Правове регулювання створення та діяльності промислово-фінансових груп в Україні: Монографія. – Донецьк: ДЮІ, 2006. – 200 с.

88. Деревянко Б. Правовий статус промислово-фінансових груп // Вісник Донецького університету. Серія В. Економіка і право. – 2003. – № 1. – С. 242-250.
89. Рейтерович І. Взаємовідносини фінансово-промислових груп та держави: український досвід // Право України. – 2005. – № 1. – С. 44-48.
90. Теория государства и права. Учебник для юридических вузов и факультетов / Под ред. В.М. Корельского и В.Д. Перевалова. – М.: Издат. группа НОРМА-ИНФРА-М, 1998. – 570 с.
91. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 461.
92. Хахулин В.В. Правовое положение управления промышленного объединения. – Казань: Изд-во Казанского ун-та, 1981. – 143 с.
93. Хозяйственное право: Учебник / В.К. Мамутов, Г.Л. Знаменский, В.В. Хахулин и др.; Под ред. В.К. Мамутова. – К.: Юринком Интер, 2002. – 912 с.
94. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року № 436-IV // Голос України. – 2003. – 14 берез. – № 49.
95. Большая Советская Энциклопедия: Изд. 3-е: В 30 т. – М.: Сов. энцикл., 1973. – Т. 12. – Кварнер-Конгур. – 624 с.
96. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: Українська енциклопедія, 2001. – Т. 3: К-М. – 789 с.
97. Большой юридический словарь / Под ред. А.Я. Сухарева, В.Д. Зорькина, В.Е. Крутских. – М.: ИНФРА-М, 1998. – 790 с.
98. Венедиктов А.В. Государственная социалистическая собственность. – М. – Л.: Изд. Акад. наук СССР, 1948. – 839 с.
99. Мамутов В.К. Компетенция государственных органов в решении хозяйственных вопросов промышленности. – М.: Юрид. лит., 1964. – 266 с.

100. Мамутов В.К. О соотношении понятий компетенции и правоспособности государственных хозяйственных органов // Известия высших учебных заведений. Изд-во Ленингр. ун-та: Правоведение. – 1965. – № 4. – С. 56-63.
101. Лаптев В.В. К совершенствованию хозяйственного законодательства // Советское государство и право. – 1971. – № 7. – С. 90-98.
102. Хахулин В.В. Некоторые закономерности перераспределения компетенции внутри хозяйственной системы // Экономико-правовые проблемы перестройки хозяйственного механизма / АН СССР. Ин-т государства и права / Редколл.: В.В. Лаптев (отв. ред.), Н.Ф. Лопатина, Н.С. Малеин, М.М. Славин. – М.: ИГПАН, 1989. – С. 143-145.
103. Заменгоф З. Правовое положение объединений в промышленности // Советская юстиция. – 1971. – № 11. – С. 5-8.
104. Пронская Г.В. Правовая организация отраслевых хозяйственных систем (На примере Украинской ССР). – К.: Вища школа, 1985. – 128 с.
105. Лаптев В.В. Правовое положение промышленных объединений. – М.: Экономика, 1975. – 63 с.
106. Лаптев В.В. Акционерное право. – М.: Юрид. фирма «Контракт»; ИНФРА-М, 1999. – 254 с.
107. Воротников В., Певзнер А., Рутгайзер В. Хозрасчетные объединения в промышленности // Коммунист. – 1967. – № 9. – С. 80-87.
108. Цимерман Ю.С., Рутман Л.М. Производственные объединения в новых условиях управления промышленностью // Советское государство и право. – 1971. – № 2. – С. 75-81.
109. Хозяйственное право: Учебник / Под ред. В.В. Лаптева. – М.: Юрид. лит., 1983. – 528 с.
110. Лаптев В.В. Правовое положение хозяйственных органов в новых условиях // Советское государство и право. – 1968. – № 12. – С. 70-78.

Деревянко Б.В. Правове регулювання створення та діяльності промислово-фінансових груп в Україні: Монографія. – Донецьк: ДЮІ, 2006. – 200 с.

111. Коняев Н.И. О повышении эффективности правового регулирования статуса центров хозяйственных систем // Экономико-правовые проблемы повышения эффективности народного хозяйства: Межвуз. сб. / Отв. ред. Н.И. Коняев. – Куйбышев: КГУ. – 1980. – С. 3-18.
112. Коняев Н.И. Звенья народного хозяйства и реформа. – Куйбышев: Куйбышевское книжное издательство, 1973. – 263 с.
113. Михайлов Н.И. Правовое моделирование создания и деятельности финансово-промышленных групп // Государство и право. – 2003. – № 7. – С. 19-27.
114. Господарське право: практикум / В.С. Щербина, Г.В. Пронська, О.М. Вінник та інші / За заг. ред. В.С. Щербини. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 320 с.
115. Беяневич О.А. Господарський договір та способи його укладання. – К.: Наукова думка. – 2002. – 279 с.
116. Резінкова В. Поняття, зміст та особливості спільної господарської діяльності в Україні // Право України. – 2005. – № 8. – С. 43-48.
117. Татьков В.И. Правовая природа, состав и содержание учредительных документов акционерного общества: Дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / НАНУ. Ин-т экон.-правовых исслед. – Донецк, 2004. – 180 с.
118. Гражданское и торговое право капиталистических государств. Учебник / Под ред. проф. Р.Л. Нарышкиной. – М.: Междунар. отношения, 1983. – Ч. I. – 288 с.
119. Жалинский А, Рёрихт А. Введение в немецкое право. – М.: Спарк, 2001. – 767 с.
120. Мельгунов В. Правовое регулирование совместной хозяйственной деятельности // Хозяйство и право. – 1999. – № 10. – С. 88-93.
121. Грудницкая С.Н. Правовой статус объединений предприятий в промышленности: Дисс. ... канд. юрид. наук.: 12.00.04 / НАНУ. Ин-т экон.-правовых исслед. – Донецк, 1996. – 217 с.

Дерев'янюк Б.В. Правове регулювання створення та діяльності промислово-фінансових груп в Україні: Монографія. – Донецьк: ДЮІ, 2006. – 200 с.

122. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: Укр. енцикл., 2002. – Т. 4.: Н-П – 720 с.
123. Новий тлумачний словник української мови: У 4 т. – К.: Аконт, 1998. – Т. 3. ОБЕ-РОБ. – 927 с.
124. Большой экономический словарь – 2-е изд. доп. и перераб. / Под ред. А.Н. Азриеляна. – М.: Институт новой экономики, 1997. – 864 с.
125. Большая Советская Энциклопедия. – Изд. 3-е.: В 30 т. / Гл. ред. А.М. Прохоров – М.: Сов. энцикл., 1972. Т. 18. – Никко-Отолиты. – 864 с.
126. Лаптев В.В. Правовые отношения в хозяйственной системе // Советское государство и право. – 1970. – № 6. – С. 12-20.
127. Сыродоева О.Н. Акционерное право США и России (сравнительный анализ). – М.: Спарк, 1996. – 112 с.
128. О ратификации Соглашения о создании и деятельности Межгосударственной финансово-промышленной группы «Гранит»: Закон Республики Беларусь от 17 мая 1997 года № 38-3 // Ведамасці нацыянальнага Сходу Рэспублікі Беларусь. – 1997. – № 21. – Ст. 382-383.
129. Кравець І. Господарські об'єднання: окремі проблеми вдосконалення правового становища // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 5. – С. 79-81.
130. Гарагонич О.В. Правове регулювання підприємницької діяльності в Чеській та Словацькій республіках: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / НАНУ. Ін-т екон-правових досліджень. – Ужгород, 2004. – 212 с.
131. Хозяйственный (Коммерческий) кодекс Украины (проект). – К: [Б.и.], 1995. – 285 с.
132. Предпринимательское право Украины: Учебник / Р.Б. Шишка, А.М. Сытник, В.Н. Левков и др. / Под общ. ред. канд. юрид. наук Р.Б. Шишки. – Харьков: Эспада, 2001. – 624 с.
133. Грудницька С.М., Дерев'янюк Б.В. Удосконалення правового регулювання створення і діяльності промислово-фінансових груп в Україні // Вісник

Донецького університету. Серія В. Економіка і право. – 2004. – № 1. – С. 347-354.

134. Дерев'янюк Б. Щодо поняття промислово-фінансової групи // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права: Спецвипуск № 1. – Львів: Львівська політехніка. – 2002. – С. 131-132.
135. Войтенко А. Состояние и перспективы официальных финансово-промышленных групп в России // Российский экономический журнал. – 1999. – № 11-12. – С. 22-28.
136. Губанов С. Без вертикальной интеграции работать эффективно невозможно // Экономист. – 2001. – № 10. – С. 20-28.
137. Губанов С. Вертикальная интеграция – магистральный путь развития // Экономист. – 2001. – № 1. – С. 35-49.
138. Губанов С. Вертикальная интеграция: новые подходы в развитых странах // Экономист. – 2002. – № 2. – С. 25-35.
139. Дегнера Д. К вертикальной интеграции придем обязательно // Экономист. – 1999. – № 1. – С. 43-47.
140. Губкин А. Реформирование и развитие отраслевых межрегиональных структур (на примере «Сибирской химической компании») // Экономист. – 2000. – № 11. – С. 41-48.
141. Мухин А. Российские вертикально интегрированные нефтяные компании: проблемы управления // Вопросы экономики. – 1998. – № 1. – С. 148-159.
142. Кокшаров А.В. Проблемы правового регулирования создания и деятельности ФПГ // Проблемы теории и практики управления в современной экономике: Материалы II междунар. науч. конф. молодых ученых-экономистов: В 2-х т. – Донецк: ДонГТУ; ИЭП НАН Украины, 1999. – Т. 2.: Управление экономическими процессами на макроуровне. – С. 74-79.
143. Мезозекономика: Учебное пособие / Под ред. проф. И.К. Ларионова. – М.: Издат. дом «Дашков и К°», 2001. – 444 с.

Деревянко Б.В. Правове регулювання створення та діяльності промислово-фінансових груп в Україні: Монографія. – Донецьк: ДЮІ, 2006. – 200 с.

144. Михайлов Н.И. Совершенствование правовой организации финансово-промышленных групп // Государство и право. – 2002. – № 7. – С. 63-70.
145. Дехтяр Н. Виробничо-фінансові формування: поняття, класифікація, основні види та їх характеристика // Банківська справа. – 2000. – № 1. – С. 53-57.
146. Про ратифікацію Конвенції про транснаціональні корпорації: Закон України від 13 липня 1999 року № 921-XIV // Відомості Верховної Ради. – 1999. – № 36. – Ст. 323.
147. Загнитко О.П., Малыга В.А. Прозрачность понятия транснациональной корпорации в законодательстве Украины // Вісник Донецького університету. Серія В. Економіка і право. – 2003. – № 1. – С. 221-229.
148. Про деякі питання створення промислово-фінансових груп: Указ Президента України від 08.07.1998 р. № 754/98 // Голос України. – 7 серпня 1998 року. – № 24 (1024).
149. Куликов А., Родионов С., Скворцов С. Совершенна ли правовая база развития ФПГ ? // Российский экономический журнал. – 1997. – № 4. – С. 107-109.
150. Титов В.В., Маркова В.Д., Николаев Д.П., Соломенникова Е.А., Юсупова А.Т., Забиняко Г.И. Финансово-промышленные группы: проблемы становления, функционирования, моделирования. – Новосибирск: Предпринт 148, 1995. – 52 с.
151. Данилов Н. Регулирование развития крупных городских промышленных центров: использование новых организационно-хозяйственных форм // Российский экономический журнал. – 2000. – № 3. – С. 44-52.
152. Алексеева М, Якутин Ю. Промышленная политика Магаданской области: создание региональной ФПГ // Российский экономический журнал. – 1999. – № 2. – С. 56-66.
153. Деревянко Б.В. Створення регіональних ПФГ як засіб подолання проблем регіонів // Праці Четвертої міжнар. наук. конф. студ. та молодих учених

«Управління розвитком соціально-економічних систем: глобалізація, підприємництво, стале економічне зростання». – Донецьк: ДонНУ. – 2003. – Ч. 2. – С 121-123.

154. Скамейкина Т. Финансово-промышленные группы // Экономика и жизнь. – 2000. – № 14 (апрель). – С. 28-29.
155. Коцюба О. Фінансово-промислові групи. Уроки реальні і віртуальні // Віче. – 2004. – № 3. – С. 11-17.
156. Ленский Е.В. Корпоративный бизнес / Под ред. О.Н. Сосковца. – Мн.: Армита – Маркетинг, Менеджмент, 2001. – 480 с.
157. Гражданский кодекс Российской Федерации // Собрание законодательства Российской Федерации. – 1994. – № 32. – Ст. 3301.
158. Учебно-методические рекомендации по изучению темы «Понятие хозяйственного права зарубежных стран»: Для студентов специальности 601 «Право» / Сост. А.А. Чувпило. – Донецк: ДонНУ, 1995. – 36 с.
159. Uniform Limited Partnership Act of 1916; Revised Uniform Limited Partnership Act of 1976 with 1986 amendments (from: Reuschlein G.H. and Gregory W.A. The Law of Agency and Partnership, 1990).
160. Model Business Corporation Act Revised Through 1994 (official text). Prentice Hall Law & Business, 1994.
161. Кулагин М.И. Предпринимательство и право: опыт Запада. – М.: Дело, 1992. – 144 с.
162. Smiley S. International Developments // Journal of Partnership Taxation. – 1993. – Vol. 10. – № 3.
163. Macey J.R. Corporate Law and Corporate Governance, A Contractual Prospective // The Journal of Corporate Law. – 1993. – Vol. 18. – № 2.
164. Джон Пеппер. Практическая энциклопедия международного налогового и финансового планирования. – М.: ИНФРА-М, 1999. – 228 с.
165. A Reference Guide to Banking and Finance. Second, Revised Edition. Congressional Research Service, Library of Congress. GPO. – 1983.

Дерев'янюк Б.В. Правове регулювання створення та діяльності промислово-фінансових груп в Україні: Монографія. – Донецьк: ДЮІ, 2006. – 200 с.

166. Гончаров В.В. Новые прогрессивные формы организации в промышленности. – М.: МНИИПУ, 1998. – 176 с.
167. Japan Keiretsu System. – Wash., 1992. – P. 72-76, 83-87.
168. Кузьмин Р.И. Антимонопольное регулирование в хозяйственном праве Японии: Дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / НАНУ. Ин-т экон.-правовых исслед. – Донецк, 1997. – 181 с.
169. Tokyo Business Today. – 1990. – № 9. – P. 26-36.
170. Цунэо Инако. Современное право Японии / Под ред. к.ю.н. В.Н. Еремина. – М.: Прогресс, 1981. – 269 с.
171. Мировая экономика: Учеб. пособие для вузов. – 2-е изд., перераб. и доп. / Под ред. проф. И.П. Николаевой. – М.: ЮНИТИ – ДАНА, 2000. – 575 с.
172. Черниловский З.М. Всеобщая история государства и права. – М.: Юристъ, 2000. – 576 с.
173. Кибенко Е.Р. Корпоративное право: Учебное пособие. – Х.: Эспада, 1999. – 480 с.
174. Основы немецкого торгового и хозяйственного права = Grundzüge des deutschen Handels- und Wirtschaftsrechts. – М.: БЕК, 1995. – 288 с.
175. Дерев'янюк Б. До питання про порядок створення промислово-фінансових груп // Підприємництво, господарство і право. – 2003. – № 6. – С. 12-16.
176. Економіко-правові проблеми реструктуризації підприємств гірничо-металургійного комплексу України: Науково-практичні рекомендації / Т.В. Філіпенко, І.П. Подмаркова, Н.І. Новікова, Б.В. Дерев'янюк / За заг. ред. канд. екон. наук доцента Т.В. Філіпенко. – Севастополь: Вебер, 2003. – 216 с.
177. Галянтич М., Махінчук В., Задорожна Н. Промислово-фінансові групи в Україні: проблеми статусу та правового регулювання діяльності // Підприємництво, господарство і право. – 2004. – № 3. – С. 25-30.
178. Про деякі заходи щодо оптимізації керівництва в системі центральних органів виконавчої влади: Указ Президента України від 26 травня

- 2003 року № 434/2003 // Офіційний вісник України. – 2003. – № 22. – Ст. 989.
179. Об утверждении порядка проведения экспертизы проектов создания финансово-промышленных групп, представляемых на рассмотрение Правительства Российской Федерации: Постановление Правительства Российской Федерации от 23 мая 1994 года № 508 // Собрание законодательства Российской Федерации. – 1994. – № 5. – Ст. 492.
 180. О финансово-промышленных группах: Федеральный закон Российской Федерации от 30 ноября 1995 года № 190-ФЗ // Собрание законодательства Российской Федерации. – 1995. – № 49. – Ст. 4697.
 181. Буряк П.Ю. Методологічні основи створення фінансово-промислових груп // Фінанси України. – 2003. – № 11. – С. 25-35.
 182. Кравець І. Промислово-фінансові групи: правовий аналіз українського та зарубіжного досвіду // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 8. – С. 62-65.
 183. Солтис Я. Банки України сьогодні // Вісник Національного Банку України. – 2000. – № 7. – С. 2-6.
 184. Вожков А., Клименко О. Капітал комерційних банків як складова ресурсів банківської системи // Банківська справа. – 2003. – № 4. – С. 83-95.
 185. Щодо діяльності ПФГ «Титан»: Лист Міністерства промислової політики України до Кабінету Міністрів України від 14.01.2003 року № 9/6-1-51.
 186. Дементьев В. Финансово-промышленные группы в стратегии реформирования российской экономики // Российский экономический журнал. – 2000. – № 11-12. – С. 3-9.
 187. Чекмарева Е. Банки в финансово-промышленных группах: настоящее и перспектива // Российский экономический журнал. – 1999. – № 7. – С. 20-27.
 188. Тюрина А.В. ФПГ: Правовое обеспечение инвестиционной деятельности // Финансы и кредит. – 2000. – № 1 (61). – С. 38-46.

Деревянко Б.В. Правове регулювання створення та діяльності промислово-фінансових груп в Україні: Монографія. – Донецьк: ДЮІ, 2006. – 200 с.

189. Круглова Н.Ю. Хозяйственное право: Учебное пособие. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Изд-во РДЛ, 2002. – 912 с.
190. Про Закон України «Про промислово-фінансові групи в Україні»: Інформаційний лист Вищого арбітражного суду України від 25.06.1996 р. № 01-8/234 // <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?v-234800-96>.
191. Консолідована фінансова звітність: положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 20, затверджене МФУ 30.07.99 за № 176, зареєстроване у Мінюсті України 12 серпня 1999 року за № 553/3846 // Офіційний вісник України. – 1999. – № 33. – Ст. 1755.
192. Авдашева С., Дементьев В. Акционерные и неимущественные механизмы интеграции в российских бизнес-группах // Российский экономический журнал. – 2000. – № 1. – С. 13-27.
193. О ратификации Соглашения о создании транснациональной финансово-промышленной группы по обеспечению эксплуатации и ремонта авиационной техники гражданской авиации государств - участников Содружества Независимых Государств: Закон Республики Беларусь от 17 мая 1997 года № 39-3 // Ведомості нацьянальнага Сходу Рэспублікі Беларусь. – 1997. – № 21. – Ст. 384-385.
194. Про управління корпоративними правами держави: Постанова Кабінету Міністрів України від 15 травня 2000 року № 791 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 20. – Ст. 827.
195. Бобкова А.Г., Любімов І.М. До питання управління державними корпоративними правами // Вісник Донецького університету. Серія В. Економіка і право. – 2003. – № 1. – С. 213-217.
196. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 7 грудня 2000 року № 2121 // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 5-6. – Ст. 30.
197. Торговый кодекс Японии: Пер. с англ. канд. экон. наук А.А. Лыхо / Под общ. ред. Тэцуо Сато, В.С. Позднякова. – М.: МИКАП, 1993. – 252 с.

198. Грудницька С. Напрями розвитку законодавства про господарські об'єднання // Право України. – 1998. – № 5. – С. 60-63.
199. О совершенствовании планирования и усилении экономического стимулирования промышленного производства: Постановление ЦК КПСС и Совета Министров СССР от 4 октября 1965 г. № 729 // Собрание постановлений СССР. – 1965. – № 19-20. – Ст. 153.
200. Положение о производственном объединении (комбинате): Утверждено постановлением Совета Министров СССР от 27 марта 1974 года № 212 // Собрание постановлений СССР. – 1974. – № 8. – Ст. 38.
201. Пронская Г.В. Правовые вопросы организации и деятельности промышленных объединений. – К.: Наук. думка, 1971. – 111 с.
202. Красников М. Главное управление министерства в новых условиях // Плановое хозяйство. – 1967. – № 7. – С. 27-33.
203. Гайворонский В.И. Правовые основы хозяйственной деятельности государственных предприятий (объединений): Учеб. пособие. – К.: УМК ВО, 1988. – 48 с.
204. Замойский И.Е. Эффективность хозяйственно-правовой работы. – К.: Наук. думка, 1982. – 171 с.
205. Про господарські товариства: Закон України від 19 вересня 1991 року № 576-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 49. – Ст. 682.
206. Сидоров С.Г. Пути снижения рисков функционирования промышленно-финансовых компаний // Економіка та право. – 2001. – № 1. – С. 56-61.
207. Винслав Ю., Войтенко А., Германова И., Ворощук А. Развитие постсоветских ТНК: экономические, правовые и политические проблемы // Российский экономический журнал. – 1999. – № 4. – С. 23-34.
208. Пономаренко А. Как усилить госстимулирование участия финансовых структур в деятельности промышленных корпораций ? // Российский экономический журнал. – 1999. – № 4. – С. 110-111.

Деревянко Б.В. Правове регулювання створення та діяльності промислово-фінансових груп в Україні: Монографія. – Донецьк: ДЮІ, 2006. – 200 с.

209. Якутин Ю. Господдержка и госрегулирование крупных корпораций в аспекте реализации их антикризисно-инвестиционного потенциала // Российский экономический журнал. – 1999. – № 5-6. – С. 93-95.
210. Про внесення змін до Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств: Закон України від 22 травня 1997 року № 283/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 27. – Ст. 181.
211. Деревянко Б.В. Майнові аспекти господарювання промислово-фінансових груп // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2004. – № 1. – С. 258-268.
212. Введение в теорию управления корпорацией / В.А. Панков, А.Л. Еськов, С.В. Ковалевский, С.Н. Петрукевич. – Краматорск: [Б.и.], 1999. – 69 с.
213. Читипаховян П. Стратегическое планирование в интегрированных корпорациях: факторы оргобеспечения // Российский экономический журнал. – 2002. – № 1. – С. 64-71.
214. Новицкий Е. Стратегическое планирование в высокодиверсифицированных корпоративных структурах: о мировой практике и опыте АФК «Система» // Российский экономический журнал. – 1999. – № 8. – С. 72-78.
215. Общее положение о всесоюзном и республиканском промышленных объединениях: Утверждено постановлением Совета Министров СССР от 2 марта 1973 года № 140 // Собрание постановлений СССР. – 1973. – № 7. – Ст. 21.
216. Лист Сумського державного науково-дослідного інституту мінеральних добрив і пігментів «МІНДІП» від 08.01.2003 року № 00-04.
217. Деревянко Б.В. Стимулювання участі комерційних банків у промислово-фінансових групах // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2002. – № 1. – С. 238-247.
218. Торкановский Е. Финансово-промышленные группы: перспективы и проблемы // Хозяйство и право. – 1996. – № 4. – С. 48-58.

Деревянко Б.В. Правове регулювання створення та діяльності промислово-фінансових груп в Україні: Монографія. – Донецьк: ДЮІ, 2006. – 200 с.

219. Алпатов А. Реструктуризация предприятий: механизмы и организационные меры // Экономист. – 2000. – № 3. – С. 26-32.
220. Бесараб Є.О. Формування промфінгруп в Україні та стимулювання руху інвестиційних ресурсів // Фінанси України. – 2001. – № 6. – С. 114-119.
221. Бесараб Є.О. Фінансово-промислова інтеграція: зарубіжний досвід та уроки для України // Фінанси України. – 2003. – № 2. – С. 133-144.
222. Деревянко Б.В. Можливі шляхи інтеграції банків та промисловості // Матеріали міжнар. наук. конф. студ. та молодих вчених «Проблеми та перспективи розвитку фінансів, кредиту і бухгалтерського обліку». – Донецьк: ДонДУЕТ ім. М. Туган-Барановського. – 2002. – С. 20-21.
223. Петухов В.Н. Особенности правового регулирования организации и деятельности транснациональных групп // Журнал российского права. – 2000. – № 4. – С. 59-63.
224. Мамутов В. Конституция и развитие хозяйственного законодательства // Предпринимательство, хозяйство и право. – 1997. – № 1. – С. 3-6.
225. Правове регулювання господарських відносин за участю промислових підприємств: Підручник для юрид. вузів і фак. / В.М. Гайворонський, В.П. Жушман, М.І. Тітов та ін. / За ред. В.М. Гайворонського та В.П. Жушмана. – Харків: Право, 2000. – 288 с.
226. Віхров О.П. Господарський кодекс України і теорія господарських зобов'язань // Економіка та право. – 2003. – № 2. – С. 54-58.
227. Знаменский Г.Л. Общественный хозяйственный порядок и законодательство // Государство и право. – 1994. – № 4. – С. 61-69.
228. Савельев Л.А., Денисов Ю.Д. Корпоративне господарювання в економіці регіону // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – 2002. – № 1. – С. 72-84.
229. Савельев Л.А., Денисов Ю.Д., Амитан В.Н. Механизм диверсификации государственной системы управления регионом // Город, регион, государство: проблемы распределения полномочий / НАН Украины.

Дерев'янко Б.В. Правове регулювання створення та діяльності промислово-фінансових груп в Україні: Монографія. – Донецьк: ДЮІ, 2006. – 200 с.

- Институт экономико-правовых исследований / Редкол.: Мамутов В.К. (отв. ред.) и др. – Донецк: ООО «Юго-Восток, Лтд». – 2003. – С. 309-316.
230. Шаповалова О.В. Промислово-фінансові групи: економіко-правові проблеми пріоритетного становлення // Правозащитник. – 2004. – № 4. – С. 32-34.
231. Экономико-правовые и организационные предпосылки обеспечения конкурентоспособности экономики / В.К. Мамутов, Л.А. Савельев, Н.А. Орлова и др. – Донецк: ИЭПИ НАН Украины, 2002. – 150 с.
232. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України: Закон України від 23 березня 2000 року № 1602-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 25. – Ст. 195.
233. Дерев'янко Б.В. Промислово-фінансові групи як суб'єкти господарювання, здатні конкурувати з зарубіжними транснаціональними корпораціями // Праці Другої міжнар. третьої всеукр. наук. конф. студ. та молодих учених «Управління розвитком соціально-економічних систем: глобалізація, підприємництво, стале економічне зростання». – Донецьк: ДонНУ. – 2002. – Ч. 3. – С. 79-81.
234. Дерев'янко Б. Необхідність підтримки вітчизняного великого бізнесу // Підприємництво, господарство і право. – 2003. – № 7. – С. 11-14.
235. Савельев Л.А. Проблемы взаимодействия экономических и юридических законов // Економіка та право. – 2001. – № 1. – С. 87-92.
236. Знаменський Г. Про концепцію господарського (торговельного) кодексу України // Право України. – 1992. – № 10. – С. 46-49.
237. Мамутов В., Зельдина Е. Развитие законодательства о специальном режиме хозяйствования // Підприємництво, господарство і право. – 2001. – № 1. – С. 9-12.
238. Шаповалова О. Господарсько-правові основи безпеки економічних трансформацій // Право України. – 2003. – № 9. – С. 53-57.

Деревянко Б.В. Правове регулювання створення та діяльності промислово-фінансових груп в Україні: Монографія. – Донецьк: ДЮІ, 2006. – 200 с.

239. О гарантиях и мерах защиты прав иностранных инвесторов: Закон Республики Узбекистан от 30 апреля 1998 года // Узбекистон республикаси молиявий қонунлари = Финансовое законодательство республики Узбекистан / Гл. ред. Н.Э. Леткеман. – Ташкент, 1998. – 160 с.
240. Зельдина Е. Совершенствование правового регулирования инвестиционной деятельности в Украине // Підприємництво, господарство і право. – 2001. – № 10. – С. 6-8.
241. Чабан О. До питання про поняття «інвестор» // Підприємництво, господарство і право. – 2000. – № 9. – С. 16-20.
242. Стойка В. Инвестиционная деятельность: проблемы и пути решения // Підприємництво, господарство і право. – 2001. – № 12. – С. 3-5.
243. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18 вересня 1991 року № 1560-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 47. – Ст. 647.
244. Про деякі питання валютного регулювання та оподаткування суб'єктів експериментальної економічної зони «Сиваш»: Закон України від 23 лютого 1996 року № 65/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 11. – Ст. 52.
245. Морозова И.С. Льготы в российском праве: проблемы эффективности // Правоведение. – 2001. – № 4 (237). – С. 39-50.
246. Уманців Г.В. Холдингові компанії та промислово-фінансові групи у сучасній економіці. – К.: ВІРА-Р, 2002. – 429 с.
247. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
248. Никитин С., Никитин А., Степанова М. Налоговые льготы, стимулирующие предпринимательскую деятельность в развитых странах Запада // Мировая экономика и международные отношения. – 2000. – № 11. – С. 48-56.

Деревянко Б.В. Правове регулювання створення та діяльності промислово-фінансових груп в Україні: Монографія. – Донецьк: ДЮІ, 2006. – 200 с.

249. Липницький Д., Міщенко Є. Узгодити податкове законодавство та законодавство з енергозбереження // Підприємництво, господарство і право. – 2002. – № 6. – С. 3-5.
250. Зельдина Е., Сорокин Б. Особенности налогообложения в условиях специального режима хозяйствования Донецкой области // Підприємництво, господарство і право. – 2000. – № 9. – С. 34-37.
251. Гумеров Р. Вопросы развития интегрированных корпоративных структур в агропромышленном комплексе // Российский экономический журнал. – 2002. – № 5-6. – С. 24-34.
252. Лащак В.В. Стимулювальна роль прямих податків // Фінанси України. – 2005. – № 2. – С. 84-91.
253. Про внесення змін до Закону України «Про проведення експерименту в житловому будівництві на базі холдингової компанії Київміськбуд»: Закон України від 7 лютого 2002 року № 3044-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 29. – Ст. 191.
254. Про внесення змін і доповнень до Закону Української РСР «Про систему оподаткування: Закон України від 2 лютого 1994 року № 3904-XII // Відомості Верховної Ради. – 1994. – № 21. – Ст. 130.
255. Про податок на додану вартість: Закон України від 3 квітня 1997 року № 168/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 21. – Ст. 156.
256. Про енергозбереження: Закон України від 1 липня 1994 року № 74/94-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 30. – Ст. 283.
257. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби»: Затверджено Наказом Міністерства фінансів України № 92 від 27 квітня 2000 року, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 18 травня 2000 р. за № 288/4509 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 21. – Ст. 871.

258. Про спеціальну економічну зону «Яворів»: Закон України від 15 січня 1999 року № 402-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 15. – Ст. 82.
259. Про спеціальну економічну зону туристсько-рекреаційного типу «Курортотополіс Трускавець»: Закон України від 18 березня 1999 року № 514-XIV // Офіційний вісник України. – 1999. – № 14. – Ст. 545.
260. Про спеціальну економічну зону «Рені»: Закон України від 23 березня 2000 року № 1605-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 25. – Ст. 196.
261. Про спеціальну (вільну) економічну зону «Порто-франко» на території Одеського морського торговельного порту»: Закон України від 23 березня 2000 року № 1607-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 26. – Ст. 208.
262. Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на території пріоритетного розвитку та спеціальну економічну зону «Порт Крим» в Автономній Республіці Крим: Закон України від 21 грудня 2000 року № 2189-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 9. – Ст. 40.
263. Про спеціальну економічну зону «Закарпаття»: Закон України від 22 березня 2001 року № 2322-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 23. – Ст. 111.
264. Про спеціальні економічні зони та спеціальний режим інвестиційної діяльності в Донецькій області: Закон України від 24 грудня 1998 року № 356-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 7. – Ст. 50.
265. Про спеціальну економічну зону «Славутич»: Закон України від 3 червня 1999 року № 716-XIV // Голос України. – 1999. – 30 черв. (№ 117). – С. 4-5.
266. Про спеціальну економічну зону «Миколаїв»: Закон України від 13 липня 2000 року № 1909-III // Голос України. – 2000. – 1 верес. (№ 157). – С. 4-5.

Деревянко Б.В. Правове регулювання створення та діяльності промислово-фінансових груп в Україні: Монографія. – Донецьк: ДІОІ, 2006. – 200 с.

267. Кулагин А. Ориентиры реформирования научной сферы // Экономист. – 2000. – № 2. – С. 30-33.
268. Про Національний банк України: Закон України від 20 травня 1999 року № 679-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 29. – Ст. 238.
269. Про додаткові вимоги до уповноважених банків щодо нормативів капіталу та ліквідності: Постанова правління Національного банку України № 420 від 24.10.2000 року, зареєстрована в Міністерстві юстиції України 6 листопада 2000 року за № 781/5002 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 45. – Ст. 1949.
270. Про затвердження інструкції про порядок регулювання та аналіз діяльності комерційних банків: Постанова Правління Національного банку України від 14 квітня 1998 р. № 141 // Офіційний вісник України. – 1998. – № 21. – Ст. 773.
271. Про затвердження інструкції про порядок регулювання та аналіз діяльності комерційних банків: Постанова Правління Національного банку України від 28 серпня 2001 р. № 368 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 40. – Ст. 1813.
272. Деревянко Б.В. Щодо удосконалення спеціального законодавства про промислово-фінансові групи // Хозяйственное законодательство Украины: практика применения и перспективы развития в контексте европейского выбора: Сб. науч. тр. / Редкол.: Мамутов В.К. (отв. ред.) и др. – Донецк: НАН Украины. Ин-т экономико-правовых исследований. ООО «Юго-Восток, Лтд», 2005. – С. 193-198.
273. Правові проблеми створення та діяльності промислово-фінансових груп в Україні: Монографія / За ред. М.К. Галянтича. – К.: Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва, 2005. – 224 с.

ДОДАТКИ:

Таблиця 1.

Порівняльна характеристика Генеральної угоди ПФГ та договору про спільну діяльність

Генеральна угода ПФГ	Договір про спільну діяльність
1) учасниками Генеральної угоди ПФГ можуть бути лише суб'єкти господарювання; фізичні особи не можуть бути учасниками Генеральної угоди ПФГ;	1) учасниками договору можуть бути юридичні та фізичні особи;
2) однією із сторін Генеральної угоди ПФГ є орган господарського керівництва – головне підприємство ПФГ;	2) договір характеризується рівністю учасників;
3) обов'язковими учасниками Генеральної угоди ПФГ є банк і промислове (сільськогосподарське) підприємство; банк повинен бути лише один;	3) заборони чи обов'язку щодо участі у договорі певного виду учасників немає;
4) учасники Генеральної угоди ПФГ – промислові підприємства, сільськогосподарські підприємства, банки, наукові та проектні установи, інші установи та організації всіх форм власності, що мають на меті отримання прибутку;	4) договір може бути не пов'язаний зі здійсненням його учасниками господарської діяльності;
5) орган господарського керівництва – учасник Генеральної угоди ПФГ – головне підприємство ПФГ визначається КМУ; головним підприємством ПФГ не можуть бути торговельне підприємство, транспортне підприємство, підприємство у сфері громадського харчування, побутового обслуговування населення, матеріально-технічного постачання, банк, фінансово-кредитна установа;	5) питання управління спільною діяльністю визначаються учасниками договору самостійно;
6) основні положення Генеральної угоди ПФГ визначаються законодавством, зокрема Законом про ПФГ;	6) положення договору визначаються самостійно учасниками договору;
7) Генеральна угода ПФГ підлягає розгляду вищими органами виконавчої влади і затвердженню постановою КМУ;	7) договір розглядається лише його учасниками;
8) термін дії Генеральної угоди ПФГ визначається за участю КМУ;	8) термін дії договору визначається його учасниками;
9) Генеральна угода ПФГ набуває чинності з дня її затвердження постановою КМУ про створення (реєстрацію) ПФГ;	9) час набуття чинності договором визначається його учасниками;
10) зміна мети діяльності ПФГ, передбаченої у Генеральній угоді ПФГ, можлива лише за участі КМУ та ВР України;	10) зміна мети спільної діяльності, передбачена договором, можлива зі згоди його учасників;
11) зміна положень і припинення чинності Генеральної угоди ПФГ здійснюється постановою КМУ.	11) зміна положень і припинення чинності договору здійснюється учасниками самостійно.

Таблиця 2.

Основні етапи стадії узгодження приватних і публічних інтересів (стадії підготовки та прийняття КМУ рішення про створення ПФГ України), стадії підготовки і прийняття рішення відповідним державним органом РФ про створення ФПГ та стадія реєстрації ФПГ РФ

Основні етапи відповідної стадії при створенні ПФГ України	Основні етапи відповідної стадії під час створення ФПГ РФ та стадія реєстрації ФПГ РФ
1. Складання відповідним міністерством чи іншим центральним органом виконавчої влади, Мінекономіки, Фондом державного майна та АМК України у місячний термін (для ТНПФГ – двомісячний термін) висновків стосовно поданих уповноваженою особою ініціаторів створення ПФГ документів.	1. Прийняття рішення про персональний склад експертних груп у 15-тиденний термін з дня надання документів (пункт 2 Порядку)*.
2. Відсилання КМУ документів, необхідних для створення ПФГ (після їх подання уповноваженою особою на ім'я Прем'єр-міністра України) до Міжвідомчої комісії з питань формування ПФГ, яка у місячний термін (щодо створення ТНПФГ цей термін складає три місяці) розглядає їх і готує відповідні пропозиції Кабінетові Міністрів України.	2. Розгляд експертними групами проекту створення ФПГ у термін до 30-ти днів , а в надзвичайних випадках термін може бути продовжено до 60 днів (пункт 7 Порядку).
3. Прийняття КМУ в двомісячний термін рішення про створення ПФГ або відмову в її створенні після подання Міжвідомчою комісією з питань формування ПФГ проектів постанови КМУ про створення ПФГ або проекту протокольного рішення КМУ з цього питання разом з обґрунтуванням прийнятих рішень (щодо створення ТНПФГ цей термін складає три місяці).	3. Прийняття уповноваженим державним органом у двомісячний термін з дня надання йому документів рішення про відмову у реєстрації ФПГ, про повернення документів ФПГ на доопрацювання або про реєстрацію ФПГ (пункт 5 статті 5 Закону РФ про ФПГ).
Загальний термін стадії узгодження приватних і публічних інтересів (стадії підготовки та прийняття КМУ рішення про створення ПФГ) складає чотири місяці та два тижні (щодо ТНПФГ – вісім місяців та два тижні).	Загальний термін стадії підготовки та прийняття відповідним державним органом рішення про створення ФПГ і стадії реєстрації ФПГ РФ складає два місяці та 45 днів (тобто 3,5 місяці) ; подовжений – два місяці та 75 днів (тобто 4,5 місяці) .

* Цей етап у разі створення вітчизняних ПФГ зайвий через затвердження складу Міжвідомчої комісії з питань формування ПФГ окремою постановою КМУ, що відбувається раніше.

Таблиця 3.*

Переваги централізованого та децентралізованого принципів управління великими диверсифікованими структурами

Переваги централізації	Переваги децентралізації
I. Централізація сприяє поліпшенню контролю діяльності структурних підрозділів, значно скорочує кількість помилкових рішень, що приймаються менш досвідченими керівниками.	I. Децентралізація сприяє поліпшенню процесів управління великими диверсифікованими компаніями, більш точному обміну та отриманню інформації.
II. Централізація дозволяє посилити контроль якості продукції, видів ресурсів та легко використовувати досвід і знання центрального адміністративного органу.	II. Децентралізація стимулює ініціативу та новаторство.
—	III. Децентралізація сприяє більш раціональному та ефективному використанню ресурсів організації.
—	IV. Завдяки децентралізації рішення приймаються керівником, який краще за інших розуміється у питаннях щодо вирішення проблем.
—	V. Завдяки децентралізації відбувається підготовка керівництва компанії. Управлінці низових ланок приймають відповідальні рішення вже на перших етапах кар'єри, що сприяє їх кваліфікованій підготовці.

* Складено за даними [212, с. 26-27].

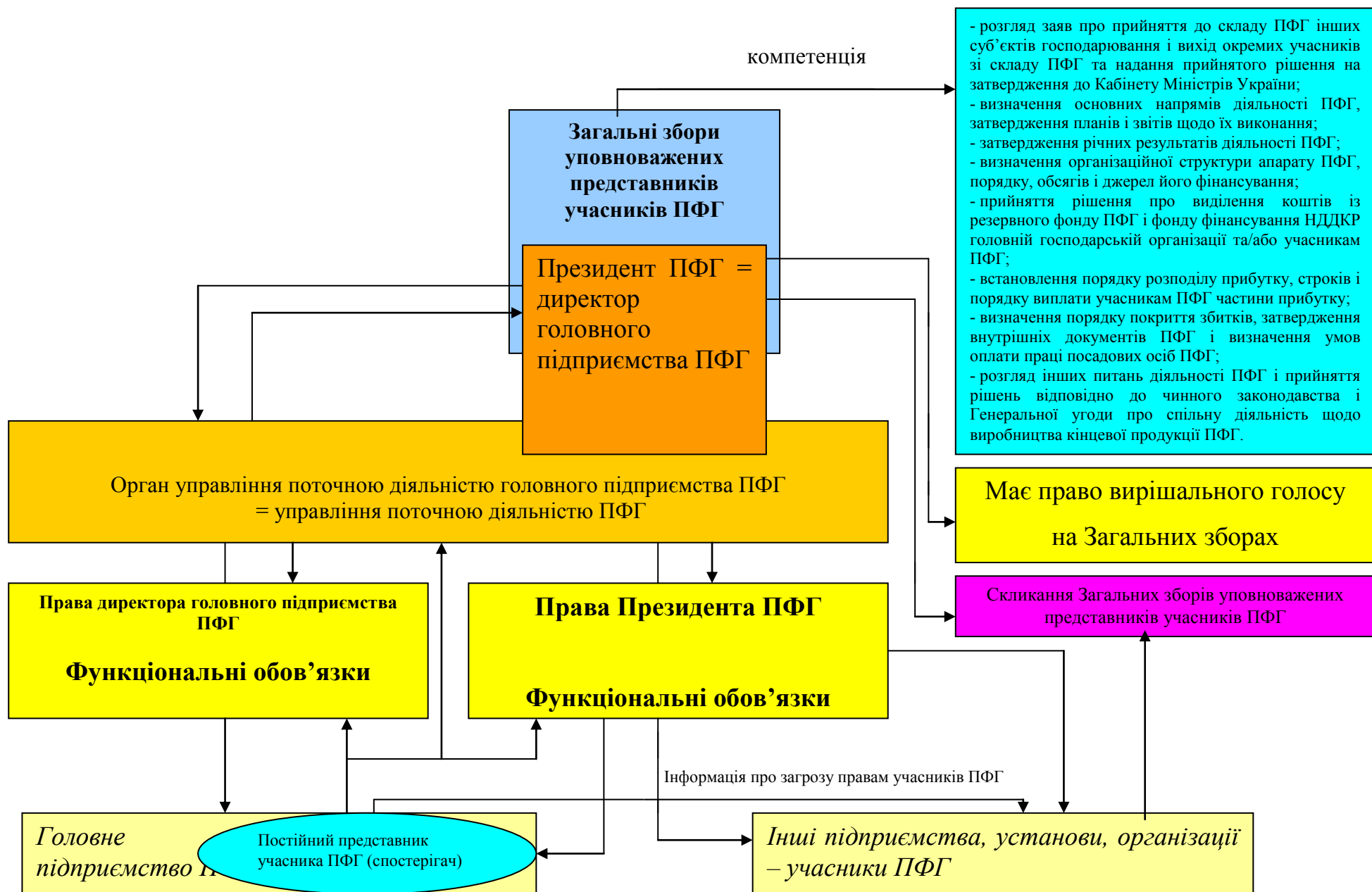
Таблиця 4.

Порівняльна характеристика пільг ПФГ України
та заходів державної підтримки ФПГ РФ

Пільги ПФГ України згідно із Законом про ПФГ	Заходи державної підтримки діяльності ФПГ РФ згідно із Законом РФ про ФПГ
Місцеві:	
Законом про ПФГ не передбачені	Органи державної влади суб'єктів Російської Федерації можуть надавати додаткові пільги та гарантії ФПГ (п. 1 ст. 15).
Загальнодержавні:	
Оподаткування проміжної та кінцевої продукції ПФГ здійснюється згідно з чинним законодавством України (п. 1 ст. 4). Головне підприємство та учасники ПФГ звільняються від сплати вивізного (експортного) мита і митних зборів у разі експорту проміжної продукції (п. 2 ст. 4). Головне підприємство та учасники ПФГ звільняються від сплати ввізного (імпортного) мита і митних зборів у разі імпортування проміжної продукції (п. 3 ст. 4).	Учасникам міждержавної ФПГ у порядку та на умовах, встановлених Урядом Російської Федерації, можуть надаватися митні тарифні пільги, передбачені Законом Російської Федерації «Про митний тариф» на товари, що переміщуються через кордон у межах діяльності цієї ФПГ (п. 4 ст. 4). Залік заборгованості учасника ФПГ, акції якого реалізуються на інвестиційних конкурсах (торгах), до обсягу передбачених умовами інвестиційних конкурсів (торгів) інвестицій для покупця – центральної компанії цієї ж ФПГ (п. 1 ст. 15). Надання учасникам ФПГ права самостійно визначати терміни амортизації обладнання та накопичення амортизаційних відрахувань зі спрямуванням отриманих коштів на діяльність ФПГ (п. 1 ст. 15). Передача у довірче управління центральній компанії ФПГ тимчасово закріплених за державою пакетів акцій учасників цієї ФПГ (п. 1 ст. 15). Надання державних гарантій для сприяння залученню різного роду інвестицій (п. 1 ст. 15). Надання інвестиційних кредитів та іншої фінансової підтримки для реалізації проектів ФПГ (п. 1 ст. 15).
На банки - учасники ПФГ не поширюються обмеження щодо внесків комерційних банків до статутних фондів інших підприємств і організацій, встановлені ч. 4 ст. 3 Закону України «Про банки і банківську діяльність», у частині інвестування коштів у розробку або розвиток і модернізацію виробництва кінцевої та проміжної продукції ПФГ. Набуті банками корпоративні права власності та інші майнові права в цих випадках зберігаються за банками після реорганізації або ліквідації ПФГ (пункт 4 статті 4)*. Банк - учасник ПФГ має право проводити клірингові заліки заборгованості платежів за проміжну продукцію між головним підприємством і учасниками ПФГ, а також між учасниками ПФГ (п. 5 ст. 5).	Центральним банком Російської Федерації можуть надаватися банкам-учасникам ФПГ, які реалізують у ній інвестиційну діяльність, пільги, що передбачають зниження норм обов'язкового резервування, змінення інших нормативів з метою підвищення їх інвестиційної активності (п. 2 ст. 15).

* Норма посиляється на положення, які не діють у зв'язку з прийняттям Закону України № 24/26-ВР від 1 лютого 1996 року «Про внесення змін до Закону України «Про банки і банківську діяльність», яким ці положення було скасовано, а потім прийняттям 7 грудня 2000 року Закону України «Про банки та банківську діяльність» № 2121, яким було припинено дію Закону з аналогічною назвою № 872-ХІІ від 20 березня 1991 року

Деревянко Б.В. Правове регулювання створення та діяльності промислово-фінансових груп в Україні: Монографія. – Донецьк: ДЮІ, 2006. – 200 с.

**Проект Закону України «Про внесення змін і доповнень
до Закону України «Про промислово-фінансові групи в Україні»
та деяких інших законодавчих актів України»***

Весь текст документа

ЗАКОН УКРАЇНИ
Про внесення змін до Закону України
«Про промислово-фінансові групи в Україні»
та деяких інших законодавчих актів України

Верховна Рада України постановляє:

І. Внести до Закону України «Про промислово-фінансові групи в Україні», наступні зміни і доповнення.

1. Пункт 1 статті 1 викласти у редакції:

«1. Промислово-фінансова група (ПФГ) – об'єднання підприємств, до якого входять промислове підприємство (сільськогосподарське підприємство або підприємство транспорту чи зв'язку) і банк чи фінансово-кредитна установа, можуть входити наукові і проектні установи, інші підприємства, установи, організації всіх форм власності, що мають на меті отримання прибутку, та яке створюється, реорганізується і ліквідується за рішенням Кабінету Міністрів України в спеціальному порядку і діє певний термін з метою реалізації державних програм розвитку пріоритетних галузей виробництва, транспорту, зв'язку і структурної перебудови економіки України, включаючи програми згідно з міждержавними договорами».

2. У пунктах 2, 3, 5, 6, 11 статті 1, у назві статті 2, у пунктах 1-8 статті 2, у пунктах 5, 6 статті 3, у назві статті 4, у пунктах 2, 3, 5 статті 4, у пунктах 1, 5

* Проект було подано до Комітету з питань економічної політики, управління народним господарством, власності та інвестицій ВР України. За повідомленням Голови комітету народного депутата України С.І. Гуценка (лист № 06-8/12-245 від 25.04.2005 р.) пропозиції

статті 5, у пунктах 1, 2 статті 6 термін «головне підприємство ПФГ» в усіх відмінках замінити на термін «головна господарська організація ПФГ» у відповідних відмінках.

3. Пункт 2 статті 1 викласти у редакції:

«2. Головна господарська організація ПФГ – банк, фінансово-кредитна установа, підприємство, що виробляє кінцеву продукцію ПФГ, здійснює її збут, надає послуги зв'язку чи транспортування енергоносіїв, які створені відповідно до законодавства України, сплачують податки в Україні та офіційно представляють інтереси ПФГ в Україні та за її межами».

4. У пункті 9 статті 1 після слів «відповідно до цього Закону» додати:
«Господарського кодексу України та».

5. Пункт 2 статті 2 викласти у редакції:

«2. ПФГ може не мати статусу юридичної особи. У цьому випадку право діяти від імені ПФГ має виключно головна господарська організація ПФГ».

6. Частину другу пункту 6 статті 2 викласти у редакції:

«У виняткових випадках за рішенням Кабінету Міністрів України банк може брати участь у двох чи більше ПФГ, якщо така участь не зашкодить реалізації мети створення цих ПФГ».

7. У частині першій пункту 7 статті 2 виключити слова:

«банк, фінансово-кредитна установа, транспортне підприємство».

8. У частині другій пункту 7 статті 2 виключити слова:

«транспортних послуг».

9. Після статті 3 додати статтю 4 зі зміною нумерації наступних статей зі змістом:

«Стаття 4. Управління ПФГ

1. Управління ПФГ здійснюють загальні збори уповноважених представників учасників ПФГ, головна господарська організація ПФГ в особі її органу управління поточною діяльністю і президент ПФГ.

2. Вищим органом управління ПФГ є загальні збори уповноважених представників учасників ПФГ.

Компетенція загальних зборів уповноважених представників учасників ПФГ включає:

розгляд заяв про прийняття до складу ПФГ інших суб'єктів господарювання і вихід окремих учасників зі складу ПФГ та направлення прийнятого рішення на затвердження до Кабінету Міністрів України;

визначення основних напрямів діяльності ПФГ, затвердження планів і звітів щодо їх виконання;

затвердження річних результатів діяльності ПФГ;

визначення організаційної структури апарату ПФГ, порядку, обсягів і джерел його фінансування;

прийняття рішення про виділення коштів із резервного фонду ПФГ і фонду фінансування науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт (НДДКР) головній господарській організації та/або учасникам ПФГ;

встановлення порядку розподілу прибутку, строків і порядку виплати учасникам ПФГ частини прибутку;

визначення порядку покриття збитків, затвердження внутрішніх документів ПФГ і визначення умов оплати праці посадових осіб ПФГ;

розгляд інших питань діяльності ПФГ і прийняття рішень відповідно до чинного законодавства і Генеральної угоди про спільну діяльність щодо виробництва кінцевої продукції ПФГ.

Рішення загальних зборів уповноважених представників учасників ПФГ ухвалюються більшістю голосів. Президент ПФГ має право вирішального голосу. Загальні збори уповноважених представників учасників ПФГ скликаються не рідше одного разу на рік. Позачергові загальні збори уповноважених представників учасників ПФГ скликаються для вирішення важливих питань, що виникають у процесі діяльності ПФГ, президентом ПФГ або керівником підприємства - учасника ПФГ. З метою нагляду за діяльністю органу управління поточною діяльністю головного підприємства ПФГ і

своєчасного інформування керівника підприємства - учасника ПФГ про необхідність скликання загальних зборів уповноважених представників учасників ПФГ у головній господарській організації ПФГ діє постійний уповноважений представник учасника ПФГ (спостерігач).

Рішення, ухвалене на загальних зборах уповноважених представників учасників ПФГ, є обов'язковим для всіх учасників ПФГ.

3. Обов'язки головної господарської організації ПФГ щодо управління поточною діяльністю ПФГ виконує її орган управління поточною діяльністю, який може бути колегіальним (очолюваним президентом ПФГ) або одноособовим (президентом ПФГ). Якщо орган управління поточною діяльністю головної господарської організації ПФГ є колегіальним, компетенція з управління поточною діяльністю ПФГ розподіляється таким чином.

Президент ПФГ має право:

діяти від імені ПФГ, представляти її інтереси в Україні та за її межами; розпоряджатися майном та коштами ПФГ відповідно до чинного законодавства і Генеральної угоди про спільну діяльність щодо виробництва кінцевої продукції ПФГ;

укладати господарські та інші договори відповідно до чинного законодавства і Генеральної угоди про спільну діяльність щодо виробництва кінцевої продукції ПФГ;

відкривати рахунки у банках;

у межах своєї компетенції видавати накази, розпорядження, давати учасникам ПФГ обов'язкові до виконання вказівки;

вирішувати інші питання, передбачені Генеральною угодою про спільну діяльність щодо виробництва кінцевої продукції ПФГ.

Орган управління поточною діяльністю головної господарської організації ПФГ вирішує інші питання щодо управління поточною діяльністю ПФГ.

Обов'язки органу управління головної господарської організації ПФГ та/або президента ПФГ:

здійснювати організацію виробничо-господарської та іншої діяльності ПФГ, забезпечення виконання завдань, передбачених Генеральною угодою про спільну діяльність щодо виробництва кінцевої продукції ПФГ;

виконувати рішення загальних зборів уповноважених представників учасників ПФГ;

організовувати впровадження у виробництво нової техніки та сучасних технологій;

організовувати виконання виробничих програм, договірних та інших зобов'язань ПФГ;

організовувати матеріально-технічне забезпечення діяльності ПФГ;

організовувати реалізацію (збут) кінцевої продукції ПФГ;

налагоджувати юридичне, економічне, бухгалтерське та інформаційне забезпечення діяльності ПФГ;

організовувати впровадження нових прогресивних форм і методів господарювання, створення організаційних та економічних умов для високопродуктивної праці в ПФГ;

організовувати виконання екологічних програм;

виконувати інші обов'язки з організації діяльності ПФГ, якщо це передбачено чинним законодавством і Генеральною угодою про спільну діяльність щодо виробництва кінцевої продукції ПФГ»

10. З пункту 2 статті 3 виключити абзац 5 зі змістом:

«висновки відповідного галузевого міністерства чи відомства України, Фонду державного майна України, Антимонопольного комітету України щодо доцільності створення ПФГ стосовно техніко-економічного обґрунтування та Генеральної угоди».

11. Виключити пункт 3 статті 3 з наступною зміною нумерації пунктів.

12. Пункт 4 статті 3 викласти під номером 3, частину першу викласти у редакції:

«3. Кабінет Міністрів України зобов'язаний розглянути проект створення ПФГ і прийняти рішення про створення (реєстрацію) ПФГ, яке оформляється постановою Кабінету Міністрів України, або про відмову в створенні (реєстрації) ПФГ, яке оформляється протокольним рішенням Кабінету Міністрів України:

у двомісячний термін – у разі розгляду проекту з участю українських головної господарської організації та учасників ПФГ; за необхідності

додаткових даних термін створення ПФГ може бути подовжено на один місяць;

у тримісячний термін – у разі розгляду проекту транснаціональної ПФГ».

13. Назву статті 4 викласти під номером 5 у редакції:
«Стаття 5. Пільги, що надаються ПФГ».

14. Пункт 1 статті 4 викласти у редакції:
«Оподаткування проміжної та кінцевої продукції ПФГ здійснюється згідно з чинним податковим законодавством, якщо інше не передбачене цим Законом та іншими спеціальними законами України».

15. Виключити пункт 4 статті 4 з наступною зміною нумерації пунктів.

16. До статті 4 після пункту 3 додати пункти 4-8 зі зміною наступної нумерації пунктів:

«4. Головна господарська організація та учасники ПФГ звільняються від сплати вивізного (експортного) мита і митних зборів у разі експорту кінцевої продукції ПФГ.

5. ПФГ, головна господарська організація ПФГ звільняється від сплати ввізного (імпортного) мита і митних зборів у разі імпортування матеріалів, сировини, устаткування, обладнання, комплектуючих до них, необхідних головній господарській організації та учасникам ПФГ для виконання державної програми. ПФГ, головна господарська організація та учасники ПФГ зобов'язані використовувати ввезені з метою виконання державної програми з використанням встановлених пільг матеріали, сировину, устаткування, обладнання, комплектуючі до них виключно для виробництва проміжної та/або кінцевої продукції ПФГ без права продажу іншим суб'єктам господарювання не менше трьох років з моменту ввезення.

Під терміном «устаткування (обладнання)» слід розуміти машини (крім транспортних засобів), механізми, прилади, пристрої, призначені для використання у технологічному процесі, що здійснюється під час реалізації державної програми.

Під терміном «комплектуючі до устаткування (обладнання)» слід розуміти частини, виготовлені згідно із самостійним комплектом документів і призначені для застосування у складі цього устаткування (обладнання).

Порядок контролю за цільовим використанням матеріалів, сировини, устаткування, обладнання та комплектуючих до них, що відповідно до цього Закону ввозяться на територію України, встановлюється Державною податковою адміністрацією України та Державною митною службою України.

6. Головна господарська організація ПФГ та учасники ПФГ у випадках, передбачених відповідною державною програмою і податковим законодавством, можуть застосовувати пільгові нормативи під час обчислення відрахувань сум податку на прибуток та інших податків і зборів.

За необхідності Кабінетом Міністрів України можуть вноситися до Верховної Ради України проекти законів про надання додаткових пільг ПФГ.

7. ПФГ згідно з чинним законодавством мають право застосовувати норми прискореної амортизації.

8. Національний банк України встановлює для банків - учасників ПФГ пільгові нормативи діяльності».

17. До статті 5 після пункту 5 додати пункти 6 і 7 зі зміною наступної нумерації пунктів:

«6. У випадках, передбачених законодавством про оподаткування, ведення бухгалтерського обліку та фінансової звітності, ПФГ у складі головної господарської організації і учасників може здійснювати ведення спільного (консолідованого) бухгалтерського, податкового обліку і фінансової звітності.

7. ПФГ, її головна господарська організація та учасники здійснюють облік обладнання, машин, механізмів, запчастин, ввезених для виробництва кінцевої та/або проміжної продукції ПФГ з використанням пільг, наданих статтею 5 цього Закону, на окремому бухгалтерському субрахунку, інформацію про рух коштів на якому і на аналітичних рахунках надають під час звітування відповідному державному податковому органу, відповідному міністерству, Кабінету Міністрів України».

18. Додати статтю 7 з наступною зміною нумерації статей зі змістом:

«Стаття 7. Спеціальні фонди ПФГ

1. Головна господарська організація ПФГ та учасники ПФГ здійснюють відрахування у межах розмірів, передбачених постановою КМУ про створення ПФГ, із валових витрат до резервного фонду ПФГ і фонду фінансування НДДКР ПФГ.

2. Облік коштів резервного фонду ПФГ та фонду фінансування НДДКР ПФГ здійснюється на рахунках головної господарської організації ПФГ, відкритих у банку - учаснику ПФГ.

3. Виділення коштів із резервного фонду ПФГ головній господарській організації ПФГ та/або учаснику ПФГ здійснюється за рішенням загальних зборів уповноважених представників учасників ПФГ.

4. Кошти фонду фінансування НДДКР ПФГ розподіляються між науковими установами - учасниками ПФГ та іншими учасниками, які здійснюють НДДКР, у розмірах, що визначаються загальними зборами уповноважених представників учасників ПФГ».

19. У статті 7 у абзаці 3 замінити цифру «6» на «8».

20. Додати статтю 10 зі змістом:

«Стаття 10. Прикінцеві положення

1. Цей Закон набуває чинності з дня його опублікування.

2. Кабінету Міністрів України у тримісячний термін з дня опублікування цього Закону:

подати на розгляд до Верховної Ради України пропозиції щодо приведення законів України у відповідність із цим Законом;

привести свої нормативно-правові акти у відповідність із цим Законом;

забезпечити перегляд і скасування міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади України їх нормативно-правових актів, що суперечать цьому Закону.

3. Національному банку України у тримісячний термін з дня опублікування цього Закону привести свої нормативно-правові акти у відповідність із цим Законом».

II. До Господарського кодексу України внести такі зміни і доповнення:

1. У підпункті 1 пункту 2 статті 55 ГК України після слів «а також інші юридичні особи» додати слова «або їх об'єднання».

2. До пункту 4 статті 118 додати слова «якщо інше не передбачено цим Кодексом».

3. Пункт 2 статті 125 викласти у редакції:

«Промислово-фінансова група є об'єднанням підприємств, до якого входять промислове та/або сільськогосподарське підприємство, транспортне підприємство, підприємство зв'язку і банк, можуть входити наукові і проектні установи, інші підприємства, установи, організації всіх форм власності, що мають на меті отримання прибутку, та яке створюється, реорганізується і ліквідується за рішенням Кабінету Міністрів України в особливому порядку, передбаченому спеціальним законодавством, і діє певний термін з метою реалізації державних програм розвитку пріоритетних галузей виробництва і структурної перебудови економіки України, включаючи програми згідно з міждержавними договорами, а також виробництва кінцевої продукції, надання послуг».

4. Пункт 4 статті 125 викласти у редакції:

«Промислово-фінансова група може не бути юридичною особою і не підлягати державній реєстрації як суб'єкт господарювання».

III. До Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» в редакції від 22 травня 1997 року внести доповнення:

1. До пункту 5.2. додати підпункт 5.2.18 зі змістом:

«5.2.18. Суми коштів, спрямовані головним підприємством та учасниками промислово-фінансової групи до резервного фонду промислово-фінансової групи, фонду фінансування науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт промислово-фінансової групи».

Наукове видання

ДЕРЕВ'ЯНКО БОГДАН ВОЛОДИМИРОВИЧ – кандидат юридичних наук, завідувач кафедри господарського та екологічного права Донецького юридичного інституту Луганського університету внутрішніх справ

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ
СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ
ПРОМИСЛОВО-ФІНАНСОВИХ
ГРУП В УКРАЇНІ**

Монографія

Редактор **А.Я. Яковлева**

Коректор **І.В. Гладких**

Комп'ютерна верстка **С.І. Яковчук**

Здано до складання 03.04.2006. Підписано до друку 15.06.2006.
Формат 84х60/16. Папір офсетний. Гарнітура Times. Друк RISO.
Фіз. друк арк.. 12,5. Умовн. Друк. Арк.. 11,63. Обл. вид. арк.. 12,00.
Тираж 100 прим. Замовлення № 176.

Відділ науково-дослідної та редакційно-видавничої роботи

ДЮІ ЛДУВС

Друкарня ДЮІ

83054, м. Донецьк, вул. Засядька, 13

Тел.: (0622) 57-38-51

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єкта видавничої справи ДК № 2236 від 06.07.2005